

Σχολή Κοινωνικών Επιστημών
Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Διπλωματική Εργασία

**Κοινωνικές Επιχειρήσεις: Ένας εργασιακός χώρος
συμπερίληψης και ευημερίας ατόμων με αναπηρία. Μελέτη
περίπτωσης Κοιν.Σ.Επ. «Ανθίζω»**

Πατσατζή Σοφία

Επιβλέπων καθηγητής
Πέτρου Μιχαήλ

Πάτρα, Ιανουάριος 2026

«Ποτέ μην αμφιβάλλετε ότι μια μικρή ομάδα στοχαστικών, αφοσιωμένων πολιτών μπορεί να αλλάξει τον κόσμο. Πράγματι είναι το μόνο πράγμα που έχει αλλάξει τον κόσμο.»

Margaret Mead (ανθρωπολόγος)

Η παρούσα διπλωματική εργασία αφιερώνεται στο μεγαλύτερο γιο μου που αποτέλεσε το κίνητρο και την πηγή έμπνευσης αυτής της διαδρομής.

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει τον ρόλο και τη συμβολή των Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων (Κοιν.Σ.Επ.) ένταξης στην κοινωνική και επαγγελματική αποκατάσταση ατόμων με αναπηρία, στο πλαίσιο της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας στην Ελλάδα. Στόχος της εργασίας είναι η μελέτη των μηχανισμών που εφαρμόζει η Κοιν.Σ.Επ. για την αντιμετώπιση του κοινωνικού και εργασιακού αποκλεισμού ατόμων με αναπηρία και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής προωθώντας την ισότιμη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία στην οικονομική και κοινωνική ζωή. Η μεθοδολογία της έρευνας βασίζεται σε βιβλιογραφική ανασκόπηση ελληνικών και διεθνών πηγών καθώς και ποιοτική έρευνα μέσω μελέτης περίπτωσης της Κοιν.Σ.Επ. ένταξης Ανθίζω που δραστηριοποιείται στον τομέα απασχόλησης ατόμων με αναπηρία. Τα ευρήματα αναδεικνύουν τη σημασία της υπό μελέτη Κοιν.Σ.Επ. ως φορέα ενδυνάμωσης ευάλωτων κοινωνικών ομάδων καθώς αποτελεί βιώσιμη λύση στο πρόβλημα του κοινωνικού αποκλεισμού. Η Κοιν.Σ.Επ. ένταξης Ανθίζω λειτουργεί ως φορέας κοινωνικής ενσωμάτωσης, προσφέροντας όχι μόνο θέσεις εργασίας αλλά και ευκαιρίες ενδυνάμωσης, ανάπτυξης δεξιοτήτων και κοινωνικής αναγνώρισης. Παράλληλα, αναδεικνύονται προκλήσεις όπως η οικονομική βιωσιμότητα σε βάθος χρόνου, η έλλειψη τεχνογνωσίας του προσωπικού και η περιορισμένη αξιοποίηση των θεσμοθετημένων κρατικών προνομίων για τις κοινωνικές επιχειρήσεις.

Λέξεις - Κλειδιά

Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία, Κοινωνικές Επιχειρήσεις, Αναπηρία, Συμπερίληψη, Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης «Ανθίζω».

Abstract

The present study examines the role and contribution of Social Cooperative Enterprises (SCEs) of Integration in the social and professional rehabilitation of persons with disabilities in Greece, within the framework of the Social and Solidarity Economy. The aim of the paper is to study the mechanisms implemented by a Social Cooperative Enterprise to face the social and labor exclusion of people with disabilities and to strengthen social cohesion by promoting the equal participation of people with disabilities in economic and social life. The research methodology is based on a literature review of Greek and international sources, as well as qualitative research conducted through a case study of the Work Integration Social Cooperative Enterprise “Anthizo,” which is engaged in the field of employment of persons with disabilities. The findings highlight the significance of the Social Cooperative Enterprise under study as an agent of empowerment for vulnerable social groups, as it represents a sustainable solution to the problem of social exclusion. The Work Integration Social Cooperative Enterprise “Anthizo” functions as an agent of social inclusion, offering not only employment opportunities but also opportunities for empowerment, skill development, and social recognition. At the same time, challenges emerge, such as long-term financial sustainability, the lack of staff expertise and the limited utilization of the statutory state benefits available to social enterprises.

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
1. Κ.ΑΛ.Ο: Η ΣΥΝΘΕΤΗ ΕΝΝΟΙΑ ΜΙΑΣ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	6
1.1 Κοινωνική Οικονομία.....	6
1.2 Αλληλέγγυα Οικονομία	7
1.3 Ώθηση της ΚΑΟ μεσοσύσης της οικονομικής κρίσης	10
1.4 Κοινωνικές Επιχειρήσεις.....	12
1.5 Χαρακτηριστικά των Κοινωνικών Επιχειρήσεων	13
1.6 Συμπεριληπτική Κοινωνική Καινοτομία στην Υπηρεσία Ευάλωτων Πληθυσμών	14
2. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΝ: ΕΝΑ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΑΠΟΤΥΠΩΜΑ ΤΗΣ ΚΑΟ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ.....	17
2.1 Κοινωνικός και Εργασιακός Αποκλεισμός	17
2.2 Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (WISES Work Integration Social Enterprises).....	18
2.3 Θωρητική προσέγγιση των ΚοινΣΕπ Ένταξης	19
2.4 Εμπόδια στην Ανάπτυξη μιας Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης	21
2.5 Η Θεσμική Αντιμετώπιση της Ευαλωτότητας των Ατόμων με Αναπηρία	22
2.6 Η Εργασιακή Πραγματικότητα των Ατόμων με Αναπηρία	24
2.7 Δημιουργία Συμπεριληπτικών Εργασιακών Χώρων.....	26
2.8 Οι Κοιν.Σ.Επ. Εργασιακής Ένταξης Ανάχωμα στον Κοινωνικό Αποκλεισμό.....	27
3. ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ. ΕΝΤΑΞΗΣ «ΑΝΘΙΖΩ»	29
3.1 Στρατηγική Έρευνας	29
3.1.1 Σκοπός και Δυσκολίες Έρευνας	29
3.1.2 Μεθοδολογία Έρευνας.....	30
3.1.3 Επιλογή Ερωτώμενου Προσώπου και Θεματικοί Άξονες της Συνέντευξης	31
3.2 Ανάλυση Ευρημάτων.....	32
3.2.1 Ίδρυση και Πρώτες Δυσκολίες.....	32
3.2.2 Εκπαίδευση	33
3.2.3 Εργασιακή Ένταξη.....	34
3.2.4 Εργασιακό Περιβάλλον.....	35
3.2.5 Δικτύωση και Κοινωνικός Αντίκτυπος	37
3.2.6 Εμπόδια στην Έως Τώρα Λειτουργία της	38
3.2.7 Προτάσεις για την Ευημερία και την Εξέλιξη της Κοιν.Σ.Επ.	39
3.3 Συμπεράσματα και Προτάσεις	41
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	44
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ.....	50

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία (Κ.ΑΛ.Ο) αποτελεί κινηματικό παγκόσμιο φαινόμενο με πυρήνα έναν εναλλακτικό τρόπο συλλογικής οργάνωσης της οικονομίας και της κοινωνίας. Βασικές αρχές που τη διέπουν είναι η κοινωνική δικαιοσύνη, η συνεργασία και η αμοιβαιότητα και στόχο έχει τον κοινωνικό μετασχηματισμό και των εκδημοκρατισμό των οικονομικών δραστηριοτήτων με την «από τα κάτω» διαχείριση (bottom-up). Οι κοινωνικές επιχειρήσεις, ως σημαντικός εκφραστής των αξιών της Κ.ΑΛ.Ο., απαντούν σε κοινωνικές ανάγκες υλοποιώντας ποικίλα επιχειρηματικά εγχειρήματα, κυρίως σε τοπική κλίμακα. Ταυτόχρονα επιδιώκουν οικονομική βιωσιμότητα προσφέροντας καινοτόμες λύσεις σε σύνθετα κοινωνικά προβλήματα που αγνοούν οι παραδοσιακές επιχειρήσεις και το κράτος με στόχο να εξυπηρετούν τις ποικίλες και συχνά μεταβαλλόμενες ανάγκες της κοινωνίας.

Ένας αναπτυσσόμενος κλάδος του κοινωνικού επιχειρήν αφορά στην επαγγελματική κατάρτιση και απασχόληση ατόμων με κάποιου είδους αναπηρία. Στόχος του είναι να ανατρέψει το κατεστημένο της απόρριψης και του αποκλεισμού των ατόμων αυτών από την αγορά εργασίας και ευρύτερα από την κοινωνία. Οι υποψήφιοι εργαζόμενοι εκπαιδεύονται, σύμφωνα με τις ξεχωριστές δεξιότητες που διαθέτουν, και αναλαμβάνουν τη διεκπεραίωση ανάλογων εργασιών. Το ενδιαφέρον της παρούσας εργασίας επικεντρώνεται ακριβώς στον ρόλο των Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων ένταξης ευάλωτων ατόμων και συγκεκριμένα ατόμων με αναπηρία στην κοινωνία μέσω της συμμετοχής τους στην αγορά εργασίας. Συχνά η εσφαλμένη αντίληψη ότι οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία τα εμποδίζουν να εργαστούν οδηγεί σε περιθωριοποίηση και οικονομική ανέχεια. Στην συμβατική αγορά εργασίας ελάχιστες ευκαιρίες δίνονται για τη συμμετοχή τους σε θέσεις εργασίας που μπορούν να εκφράσουν τις δεξιότητές τους μέσα από αυτές. Το πόνημα αυτό θα προσπαθήσει να εξετάσει τις δυνατότητες που προσφέρονται από μία Κοιν.Σ.Επ. ένταξης ευάλωτων ατόμων καθώς και την ικανότητά της να παρέχει καινοτόμες και δημιουργικές λύσεις που μπορούν να επιτρέψουν σε ομάδες ατόμων με αναπηρία να απασχοληθούν σε εργασία που τους ταιριάζει και να συνεισφέρουν στην οικονομία, την κοινωνία και στο προσωπικό τους δυναμικό. Η εργασία αποτελείται από τρία διακριτά μέρη. Στο πρώτο επιχειρείται μια θεωρητική προσέγγιση στις πρωταρχικές έννοιες που συνθέτουν τον πυλώνα της Κ.ΑΛ.Ο. και γίνεται αναδρομή στην περίοδο άνθισης των κοινωνικών εγχειρημάτων στην Ελλάδα. Παρουσιάζονται οι κατηγορίες των βασικών φορέων της Κ.ΑΛ.Ο. και δίνεται έμφαση σε μια συγκεκριμένη κατηγορία εγχειρημάτων με επιχειρηματική οντότητα που αναλαμβάνουν οικονομικούς κινδύνους προκειμένου να υποστηρίξουν την κοινωνική τους αποστολή, τις κοινωνικές επιχειρήσεις. Αναφέρονται επιγραμματικά τα κύρια χαρακτηριστικά τους και δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στην έννοια της κοινωνικής καινοτομίας και στην εφαρμογή της από τις κοινωνικές επιχειρήσεις προκειμένου να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες ευάλωτων κοινωνικών ομάδων με έμφαση στα άτομα με αναπηρία. Το δεύτερο μέρος ασχολείται αρχικά με την έννοια του κοινωνικού

αποκλεισμού και των δομικών χαρακτηριστικών του. Γίνεται αναφορά στις Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις, στις αρχές που τις διέπουν και στις μορφές λειτουργίας που εμφανίζουν. Εισάγεται η έννοια της αναπηρίας και παρουσιάζεται η επίδραση που έχει στη ζωή των ανθρώπων που την αντιμετωπίζουν με αιχμή τις δυσκολίες στον εργασιακό τομέα και τις περιορισμένες επαγγελματικές ευκαιρίες. Κατόπιν γίνεται προσπάθεια σύνδεσης των παραπάνω εννοιών-του κοινωνικού αποκλεισμού και της αναπηρίας- με την Κ.Α.Λ.Ο και ανάδειξης της συμβολής των Κοιν.Σ.Επ. ένταξης στον περιορισμό του εργασιακού αποκλεισμού και στην κατάρριψη των στερεοτύπων για την αναπηρία. Στο τρίτο μέρος εκτείνεται η μελέτη περίπτωσης της Κοιν.Σ.Επ. ένταξης Ανθίζω. Παρουσιάζονται στοιχεία που αφορούν τόσο στην επιχειρηματική της λειτουργία όσο και στην κοινωνική της συνεισφορά. Δίνεται έμφαση στην κοινωνική της αποστολή για εργασιακή αποκατάσταση και κοινωνική ένταξη των ατόμων με αναπηρία, στη δικτύωση με άλλους φορείς και στην αλληλεπίδραση με την τοπική κοινωνία. Η ενότητα ολοκληρώνεται με την παράθεση συμπερασμάτων και προτάσεων.

1. Κ.Α.Λ.Ο: Η ΣΥΝΘΕΤΗ ΕΝΝΟΙΑ ΜΙΑΣ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

1.1 Κοινωνική Οικονομία

Σύμφωνα με τον Νόμο 4019/2011 η Κοινωνική Οικονομία προσδιορίζεται από το σύνολο των κοινωνικών, οικονομικών, επιχειρηματικών και παραγωγικών δραστηριοτήτων, των οποίων κοινή επιδίωξη αποτελεί η εξυπηρέτηση του κοινού οφέλους και του κοινωνικού συμφέροντος. Ως Κοινωνική Οικονομία μπορεί να οριστεί ο ενδιαμέσος χώρος στην οικονομία μεταξύ αγοράς και κράτους, το μέρος που πραγματοποιούνται οικονομικές δραστηριότητες με στόχο την ικανοποίηση των κοινωνικών αναγκών των συμμετεχόντων. (Moulaert, F. & Ailenei, O. 2005). Οι συγγραφείς επισημαίνουν ότι οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας έχουν ως σκοπό τους την κάλυψη συγκεκριμένων αναγκών των μελών τους και όχι την κερδοφορία των λίγων. Η κοινωνική οικονομία προάγει την κοινωνική δικαιοσύνη και αποσκοπεί στη συλλογική ευημερία. Προσδιορίζει έναν εναλλακτικό τρόπο οργάνωσης της οικονομίας αλλά και της κοινωνίας βασισμένο στις αρχές του συνεργατισμού, της αειφορίας και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Θέτει ως προτεραιότητα την ευημερία των μελών της μέσω της αμεσοδημοκρατικής, οριζόντιας διοίκησης και λήψης αποφάσεων. Επικεντρώνεται στην κάλυψη κοινωνικών αναγκών μέσω της κοινωνικής ένταξης, της καινοτομίας και της βιώσιμης ανάπτυξης.

Η Κοινωνική Οικονομία αποτελεί μια εναλλακτική μορφή οικονομικής οργάνωσης. Απαιτείται συνεχής οικονομική δραστηριότητα αλλά για την ευημερία των ανθρώπων και όχι την κερδοσκοπία και την εκμετάλλευση. Τα αξιακά χαρακτηριστικά που τη διέπουν διαφέρουν ριζικά τόσο από αυτά της κρατικής όσο και από αυτά της

κερδοσκοπικής οικονομίας. (Νικολόπουλος, Τ. & Καππογιάννης, Δ. 2012). Προτάσσει μια διαφορετική προσέγγιση από τον κυρίαρχο καπιταλισμό και την οικονομία της αγοράς. Εφαρμόζει αρχές με σκοπό να δημιουργηθούν κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές συνθήκες που στηρίζονται σε αντιλήψεις και αξίες διαφορετικές από τις κυρίαρχες. Προωθεί τον πλουραλιστικό λόγο, συμβάλλει στην ενδυνάμωση της τοπικής κοινωνίας και του κοινωνικού κεφαλαίου μέσα από την ενεργοποίηση αλλά και την ενδυνάμωση του κοινωνικού κράτους, το οποίο δεν ανταποκρίνεται επάξια στις διαφοροποιούμενες ανάγκες των πολιτών. Κάπου εδώ πρέπει να επισημανθεί η διπλή παρερμηνεία του όρου της κοινωνικής οικονομίας. Η πρώτη λανθασμένη αναφορά πηγάζει από την ταύτιση των κοινωνικών εγχειρημάτων με πολιτικές κρατικού παρεμβατισμού. Στην Ευρώπη για παράδειγμα, ο τρίτος τομέας συνδέεται με την επέκταση της δημόσιας παρέμβασης καθώς από τον τομέα αυτό πηγάζει πλήθος μοντέλων δράσης που έχουν σχηματιστεί από δημόσιες υπηρεσίες π.χ. τα ταμεία αλληλοβοήθειας συνέβαλαν στη δημιουργία των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης (Laville, J.-L & Borzaga, C. & Defourny, J. & Evers, A. 1999). Η δεύτερη παρερμηνεία συνδέεται με την αντίληψη, η οποία επικράτησε κυρίως τα χρόνια της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, ότι τα κοινωνικά εγχειρήματα υποκαθιστούν την κοινωνική πολιτική που οφείλει να ασκεί το κράτος και τις υποχρεώσεις του προς τους πολίτες. Η τάση αυτή ενισχύεται από τον φθίνοντα και σταδιακά συρρικνούμενο ρόλο της κρατικής πολιτικής σε σοβαρά κοινωνικά ζητήματα (Αδάμ, Σ. & Παπαθεοδώρου, Χ. 2010). Μιας πολιτικής όπου η οικονομία αυτονομείται από την κοινωνία και κινητήριος μοχλός αποτελεί το κέρδος έναντι του κοινωνικού συμφέροντος. Η ρόλος της κοινωνικής οικονομίας είναι διακριτός από αυτόν του κράτους και λειτουργεί συμπληρωματικά καλύπτοντας κενά που δεν θέλουν ή δεν μπορούν να καλύψουν επαρκώς η αγορά λόγω περιορισμένης κερδοφορίας και το κράτος λόγω κρίσης ή ανετοιμότητας των μηχανισμών του. Η Κοινωνική Οικονομία εφαρμόζει δημοκρατικές πολιτικές αμοιβαιότητας και αλληλεγγύης χωρίς να παραγκωνίζει ή και να καταργεί τον ρόλο του κράτους. Εξάλλου τόσο ο Proudhon (οικονομολόγος 1809-1865) όσο και ο Holloway (κοινωνιολόγος, 1947) υποστηρίζουν την «από τα κάτω» κοινωνική αλλαγή στον χώρο της οικονομίας χωρίς την κατάληψη όμως της πολιτικής εξουσίας (Καβουλάκος, Κ., & Γριτζάς, Γ. 2015).

1.2 Αλληλέγγυα Οικονομία

Στη βιβλιογραφία συχνά συναντάμε τον όρο Αλληλέγγυα Οικονομία, μια διατύπωση που χρησιμοποιείται ισοδύναμα με την Κοινωνική Οικονομία. Οι δύο αυτοί όροι δε διαφοροποιούνται σημαντικά ενώ η επιστημονική και πολιτική κοινότητα δεν έχει επίσημα συναινέσει σχετικά με την ακριβή ερμηνεία τους η οποία εξαρτάται από τον εκάστοτε συγγραφέα, το χωρόχρονο στο οποίο τοποθετείται και τις επικρατούσες συνθήκες (Moulaert, F. & Ailenei, O. 2005). Ο Polany στο έργο του «Ο μεγάλος μετασχηματισμός» (Polanyi, K. 1944) προσδιορίζει την αρχή της αλληλεγγύης ως μια πράξη ανιδιοτελούς προσφοράς χωρίς ανταπόδοση ή ίδιο όφελος. Ο διαχωρισμός των δύο εννοιών γίνεται πιο κατανοητός αν σκεφτούμε ότι με βάση τις αρχές της κοινωνικής οικονομίας αναπτύσσεται ένα δημοκρατικό και ανθρωποκεντρικό

εγχείρημα αλλά στην κοινωνική αλληλεγγύη οφείλεται η διασύνδεση, η αλληλοϋποστήριξη και η αμοιβαιότητα μεταξύ των εγχειρημάτων. Μια άλλη διάκριση των δύο εννοιών έγκειται στην ευρύτητα του πεδίου εφαρμογής τους. Η Κοινωνική Οικονομία εστιάζει στην εφαρμογή δημοκρατικών και συμμετοχικών πρακτικών εντός των ορίων μιας συγκεκριμένης κοινωνικής επιχείρησης προκειμένου να επιτύχει την βιωσιμότητά της και την εξυπηρέτηση των κοινωνικών σκοπών της. Η Κοινωνική Αλληλεγγύη προάγει τις ίδιες δημοκρατικές πρακτικές αλλά στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο επιδιώκοντας συλλογική ωφέλεια και ισχυρές κοινότητες (Αδάμ, Σ. 2022).

Συχνά ο όρος της αλληλεγγύης ταυτίζεται με αυτόν της φιλανθρωπίας. Οι δύο έννοιες μπορεί να σχετίζονται με τη βοήθεια προς τους άλλους αλλά διαφοροποιούνται ως προς τα κίνητρα και τους στόχους τους. Οι φιλανθρωπικές πρακτικές ασκούνται συνήθως από άτομα με οικονομική υπεροχή και έχουν παθητικούς αποδέκτες διαιωνίζοντας έτσι την ύπαρξη ανισοτήτων και μορφών εξουσίας (Αραμπατζή, Α. 2015). Η κοινωνική αλληλεγγύη, σε αντίθεση με τη φιλανθρωπία, έχει ως πυλώνα της την εθελοντική προσφορά μεταξύ ισότιμων μελών της κοινωνίας, με ενεργό ρόλο και συμμετοχή στα κοινά. Ενισχύει την κοινωνική συνοχή και ενθαρρύνει τη συνεργασία και τη συνετή διαχείριση των διαθέσιμων πόρων αποσκοπώντας στη συλλογική ευημερία.

Η Αλληλέγγυα Οικονομία αποτελεί μια στρατηγική βιώσιμης και καθολικής ανάπτυξης, που προωθεί έναν πιο υγιή και ανθρώπινο τρόπο ζωής. Ο τρόπος οργάνωσης της αλληλέγγυας οικονομίας υπερβαίνει το εδραιωμένο καπιταλιστικό σύστημα καθώς κινητοποιεί μερίδες του κοινωνικού συνόλου εξυπηρετώντας τις ανάγκες τους. Αποτελεί μια εναλλακτική επιλογή απέναντι στον ακραίο ανταγωνισμό, συνδέει την οικονομία με την κοινωνία, ενθαρρύνει την συγκρότηση δικτύων ως μια πρακτική εξωτερίκευση και εφαρμογή των αρχών που τη διέπουν και στηρίζει την κοινωνική ένταξη και πρόοδο των πιο ευάλωτων πληθυσμών. Στις αρχές της στηρίζεται η συστηματοποίηση των πρακτικών επιμέρους κοινωνικών ομάδων που εντάσσονται σε ένα ευρύτερο οικοσύστημα όπου οι αποφάσεις λαμβάνονται δημοκρατικά, δίνεται προτεραιότητα στην ευημερία της κοινότητας και του περιβάλλοντος έναντι της ατέρμονης προσπάθειας μεγιστοποίησης κέρδους. Το 2002 στο Κεμπέκ πραγματοποιήθηκε η «Δεύτερη διεθνής συνάντηση για την παγκοσμιοποίηση της Αλληλεγγύης» με ζητούμενο εναλλακτικές λύσεις στον νεοφιλελευθερισμό. Εκεί ορίστηκαν τέσσερα βασικά γνωρίσματα που διέπουν όλα τα αλληλέγγυα εγχειρήματα:

- Σύνδεση της παραγωγικής δραστηριότητας με τις κοινωνικές ανάγκες αντί για την κερδοφορία
- Παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών με βάση την ισότιμη συμμετοχή ανδρών και γυναικών
- Ανάπτυξη τοπικών, εθνικών και διεθνών κοινωνικών δικτύων που βασίζονται στη συναίνεση και τη συνεργασία
- Εργασία με γνώμονα τη δημοκρατική διαχείριση της οικονομικής δραστηριότητας (Dacheux, E. & Goujon, D. 2011)

Σύμφωνα με τα συμπεράσματα του παραπάνω συνεδρίου τα αλληλέγγυα εγχειρήματα ευημερούν όταν κατανέμουν το πλεόνασμα-πλούτο για την κάλυψη των

κοινωνικών αναγκών, συνεταιρίζονται με ελεύθερη βούληση και ακολουθούν δημοκρατική διοίκηση και λαμβάνουν αυτόνομα αποφάσεις σε σχέση με το κράτος.

Ωστόσο, τόσο στον επιχειρηματικό κόσμο όσο και στην ακαδημαϊκή κοινότητα που μελετά την επίδραση των αρχών της Αλληλέγγυας Οικονομίας στην κοινωνία, υπάρχουν και οι προσεγγίσεις που υποστηρίζουν πως παρότι προάγει την πολιτικοποίηση της κοινωνίας, υστερεί σημαντικά στον τομέα της παραγωγής, της οικονομικής ανάπτυξης, της τεχνογνωσίας και των νέων τεχνολογιών. Αυτό της προσδίδει χαμηλή ανταγωνιστικότητα συγκρινόμενη με τον κυρίαρχο καπιταλισμό (André Mance, E. 2020).

Τόσο η Κοινωνική όσο και η Αλληλέγγυα Οικονομία αναφέρονται σε οικονομικές δραστηριότητες που διατηρούν την αυτονομία τους, αποκλίνουν από την λογική της μεγιστοποίησης κέρδους και εφαρμόζουν δημοκρατικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων (Αδάμ, Σ. 2022). Ο όρος Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία αποτελεί ένα συμπαγές πλαίσιο στο οποίο αναπτύσσονται επιμέρους έννοιες που προσδιορίζουν το κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο στο οποίο ευδοκμούν η ανάπτυξη αλληλέγγυων πρακτικών για έναν εναλλακτικό τρόπο οργάνωσης της οικονομίας. Στην Ελλάδα μόλις πριν λίγα χρόνια το κράτος αποσαφήνισε και καθόρισε με τον Νόμο 4430/2016 την έννοια της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας και έθεσε το πλαίσιο για την ανάπτυξη των αντίστοιχων φορέων. Σύμφωνα με το επικαιροποιημένο Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Οικονομία (Μάρτιος 2023) του Υπουργείου Απασχόλησης και Κοινωνικών Υποθέσεων αναγνωρίζονται αρκετές κατηγορίες δράσης και προώθησης της ΚΑΟ. Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν οι παρακάτω:

1. Καθοδήγηση και Εκπαίδευση. Αφορά τα άμεσα εμπλεκόμενα άτομα σε ένα κοινωνικό εγχείρημα(εργαζομένους, μέλη, εθελοντές) αλλά και ολόκληρη την κοινωνία ώστε να γνωρίσει και αν εξοικειωθεί με τις πρακτικές της ΚΑΟ (καμπάνιες ενημέρωσης σε σχολεία, πανεπιστήμια, την τοπική κοινωνία)
2. Εξασφάλιση χρηματοδότησης ικανής να υποστηρίξει και να εξασφαλίσει την οικονομική βιωσιμότητα των κοινωνικών εγχειρημάτων.
3. Διασυνεργασία, ανάπτυξη δικτύων, εντοπισμός και αναγνώριση των επιχειρήσεων που εφαρμόζουν πρακτικές ΚΑΟ
4. Επικοινωνία και κοινό αφήγημα. Δημιουργία ενός αφηγήματος σχεδιασμένο να βοηθήσει στην ανάπτυξη του αισθήματος του ανήκειν στον χώρο. Ανάπτυξη στρατηγικών εργαλείων που δίνουν φωνή στους διαφορετικούς τομείς που αποτελούν μέρος της κοινότητας ώστε να αυξηθεί η προβολή τους.
5. Πόροι και εγκαταστάσεις. Κοινωνική χρήση δημόσιων εγκαταστάσεων από την κοινότητα. Υποστήριξη κοινοτικά διαχειριζόμενων υποδομών και πόρων για την ενίσχυση της ΚΑΟ.
6. Κοινοτική δράση. Εφαρμογή πολιτικών εδαφοποίησης στις τοπικές κοινότητες, εξειδίκευση με βάση τις ανάγκες της κάθε συνοικίας.

Συχνά όμως εμφανίζονται εμπόδια που ανακόπτουν την απρόσκοπτη ανάπτυξη του τομέα της ΚΑΟ. Σύμφωνα με έρευνα που διεξήγαγε Ευρωπαϊκή Οικονομική και

Κοινωνική Επιτροπή το 2018, οι παράγοντες που δυσχεραίνουν το έργο του κοινωνικού τομέα είναι:

- Η έλλειψη κατανόησης, ενημέρωσης και χαμηλής αναγνωσιμότητας από την κοινωνία, τον δημόσιο χώρο αλλά και την ακαδημαϊκή κοινότητα.
- Η έλλειψη ηγετών-οραματιστών ενός καινοτόμου κοινωνικού εγχειρήματος.
- Η έλλειψη κατάλληλα προσαρμοσμένου οικονομικού και φορολογικού πλαισίου
- Η πολυπλοκότητα του θεσμικού πλαισίου

1.3 Ώθηση της ΚΑΟ μεσούσης της οικονομικής κρίσης

Η ελληνική χρηματοπιστωτική κρίση χρέους εμφανίστηκε το 2009 στον απόηχο της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης του 2008. Η εκτόξευση του δημοσιονομικού ελλείμματος και η αδυναμία αποπληρωμής του δημόσιου χρέους, η κακοδιαχείριση των δημόσιων οικονομικών, η χαμηλή ανταγωνιστικότητα και οι λιγοστές παραγωγικές επενδύσεις αποτέλεσαν καθοριστικά αίτια για να εισέλθει η χώρα σε μια δεκαετία πολιτικών λιτότητας, αύξησης φορολογίας, περικοπών στον τομέα της υγείας και της παιδείας και περικοπών κοινωνικών παροχών. Καταστροφικές συνέπειες της πολιτικής που εφαρμόστηκε ήταν η κατακόρυφη αύξηση της ανεργίας, η φτωχοποίηση του πληθυσμού και η εξωτερική παρέμβαση και εποπτεία από Ευρωπαίους εταίρους στα εσωτερικά ζητήματα της χώρας. Οι πολιτικές δημοσιονομικής προσαρμογής υποβάθμισαν τους δείκτες κοινωνικής ευημερίας με αποτέλεσμα να υπονομευτεί το βιοτικό επίπεδο μιας σημαντικής πληθυσμιακής μερίδας (Petmesidou, M. & Guillén, A. 2015). Σημειώθηκε μεγάλη αύξηση της ανεργίας ιδίως σε νέους κάτω των 25 ετών, υλική αποστέρηση βασικών ειδών πρώτης ανάγκης εκτίναξη του κινδύνου φτωχοποίησης και κοινωνικού αποκλεισμού (Παπαθεοδώρου, X. & Μισσός, Β.& Παπαναστασίου, Σ. 2020).

Η ραγδαία επιδείνωση των φαινομένων της φτώχειας, της ανεργίας και του κοινωνικού αποκλεισμού οδήγησε σε μια έκρηξη των διεκδικήσεων της κοινωνίας για εξεύρεση λύσεων προς επίτευξη κοινωνικής ευημερίας. Οι κυβερνήσεις αντιμετωπίζουν την ύφεση με πολιτικές λιτότητας μόνο και μόνο για να ξεκινήσει και πάλι η μεγέθυνση (D'Alisa, G. & Demaria, F. & Kallis, G. 2014). Η κοινωνία όμως αντιλήφθηκε ότι η λύση διαφαίνεται μέσα από μια σειρά πρακτικών με βάση την ισότητα, την κοινωνική δικαιοσύνη, τη δημοκρατική λήψη αποφάσεων και την προώθηση του κοινού καλού. Σε αυτό το πλαίσιο η Κ.ΑΛ.Ο αναδεικνύεται ως ένα ελπιδοφόρο εναλλακτικό μοντέλο που προάγει τη βιώσιμη ανάπτυξη, την υποστήριξη των κοινοτήτων και την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής. Σε όλη την ελληνική επικράτεια κάνουν την εμφάνισή τους συνεργατικά σχήματα οικονομικής δραστηριότητας με σκοπό την κάλυψη των αναγκών των συμμετεχόντων. Η ενεργοποίηση της κοινωνίας και η αυξανόμενη ζήτηση για σύσταση κοινωνικών εγχειρημάτων οδήγησε στην ψήφιση του Νόμου 4019/2011 «Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα». Το πολιτικό σύστημα προσανατολιστικέ στην

εξεύρεση λύσεων που θα πρόσφεραν προοπτική αναβάθμισης των συνθηκών διαβίωσης, ιδίως των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων. Ο νόμος αποτυπώνει μια πρώτη προσπάθεια θεσμοθέτησης του Κοινωνικού Επιχειρήν στην Ελλάδα ως νέα μορφή επιχείρησης. Παρότι εισήγαγε νέες μορφές κοινωνικών επιχειρήσεων (όπως τις ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.) θεωρήθηκε ανεπαρκής και ασαφής (Νασιούλας, Ι. 2012). Σύμφωνα με ορισμένους μελετητές, ο συγκεκριμένος νόμος σε ορισμένα σημεία συγχέει την κοινωνική επιχειρηματικότητα με τις ποικίλες μορφές αποτύπωσης της ΚΑΟ ενώ σε άλλα σημεία φαίνεται να ταυτίζει τις δύο έννοιες (Αδάμ, Σ. & Κορνηλάκης, Α. & Καβουλάκος, Κ.-Ι. 2018). Περιορίστηκε στον ορισμό ενός νομικού πλαισίου τυποποίησης των Κοινωνικών Επιχειρημάτων ώστε να μπορούν οι κρατικοί μηχανισμοί να ασκούν έλεγχο και εποπτεία αντί να προσδιορίσει λειτουργικές ρυθμίσεις που ενισχύουν την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα (Τζουβελέκας, Μ. & Zoehrer, Κ. 2014). Η τυποποίηση γίνεται με γραφειοκρατικά και τυπικά κριτήρια όχι με γνώμονα τη βιωσιμότητα και ανάπτυξη της επιχείρησης. Οι παραπάνω ελλείψεις και ασάφειες οδήγησαν σύντομα στην ψήφιση του Νόμου 4430/2016, ο οποίος αντικατέστησε αυτόν του 2011 και καθιέρωσε για πρώτη φορά στην Ελλάδα τον όρο Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και αναγνώρισε πλήρως την κοινωνική επιχειρηματικότητα με τις ποικίλες εκφάνσεις της. Ο Νόμος ορίζει ως ΚΑΟ όλες τις οικονομικές δραστηριότητες που βασίζονται σε μια εναλλακτική μορφή οργάνωσης των σχέσεων παραγωγής, διανομής, κατανάλωσης και επανεπένδυσης, με βάση τις αρχές της ισότητας, της δημοκρατίας, της συνεργασίας, της αλληλεγγύης, και του σεβασμού προς τον άνθρωπο και το περιβάλλον (Ν. 4430/2016). Ως Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας» ορίζονται:

- α. Οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις του άρθρου 14,
- β. οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε.) που διέπονται από το άρθρο 12 του Ν. 2716/1999 (Α' 96), συμπληρωματικά από τις διατάξεις του Ν. 1667/1986 (Α' 196), του άρθρου 12 του Ν. 3842/ 2010 (Α' 58) και του παρόντος νόμου,
- γ. οι Συνεταιρισμοί Εργαζομένων, που συστήνονται με το άρθρο 24,
- δ. οποιοδήποτε άλλο μη μονοπρόσωπο νομικό πρόσωπο, εφόσον έχει αποκτήσει νομική προσωπικότητα, όπως ιδίως αγροτικοί συνεταιρισμοί του Ν. 4384/2016 (Α' 78), αστικοί συνεταιρισμοί του Ν. 1667/1986, Αστικές Εταιρίες των άρθρων 741 επ. του Α.Κ., εφόσον σωρευτικά συντρέχουν συγκεκριμένες προϋποθέσεις.

Οι δύο σχετικά πρόσφατοι Νόμοι, οργάνωσαν τις προϋπάρχουσες κοινωνικές πρωτοβουλίες και αποτέλεσαν εφαλτήριο για την ίδρυση και τον πολλαπλασιασμό νέων. Αυτές οι πρωτοβουλίες εντάσσονται στη σφαίρα της συνεταιριστικής οικονομίας και καλύπτουν βασικές ανάγκες στον τομέα της διατροφής, της υγείας, της εκπαίδευσης, της ένδυσης και ασχολούνται και με τον πολιτικό ακτιβισμό (Vathakou, Ε. 2015). Κοινωνικά ιατρεία και φαρμακεία, κοινωνικές κουζίνες, αγορές χωρίς μεσάζοντες, κοινωνικοί συλλογικοί κήποι και κοινωνικά φροντιστήρια είναι ενδεικτικές περιπτώσεις δομών αλληλεγγύης που όχι μόνο καλύπτουν υλικές ανάγκες αλλά ενημερώνουν και κινητοποιούν τις κοινότητες σε θέματα που σχετίζονται με έναν εναλλακτικό, κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό τρόπο ζωής.

1.4 Κοινωνικές Επιχειρήσεις

Στην Ευρώπη, στα μέσα της δεκαετίας του 1990, παρατηρούνται κάποιες πρώτες, δειλές αναφορές στις κοινωνικές επιχειρήσεις, μέσω του εντοπισμού νέων επιχειρηματικών δυναμικών στο στερέωμα του τρίτου τομέα. Οι πρωτοβουλίες αυτές λήφθηκαν ως απάντηση σε κοινωνικές ανάγκες που δεν καλύφθηκαν επαρκώς ή δεν καλύφθηκαν καθόλου τόσο από τις δημόσιες όσο και από τις ιδιωτικές επιχειρήσεις. (Defourny, J. & Nyssens, M. 2013). Η κοινωνική επιχείρηση θεωρείται κάτι νέο και διακριτό από τις συμβατικές επιχειρήσεις και παραδοσιακές μη κερδοσκοπικές δραστηριότητες συνδυάζοντας στοιχεία του κοινωνικού σκοπού, του προσανατολισμού στην αγορά και πρότυπα οικονομικής απόδοσης των επιχειρήσεων (Giulia, G. & Borzaga, C. 2009). Αποτελεί πρωτοβουλία ομάδας πολιτών που επιδιώκουν την ευημερία της κοινότητας, διακρίνεται για την αυτονομία στις δράσεις και θέτει περιορισμούς στην απόκτηση ατομικών κερδών (Defourny, J. & Pestoff, V. 2008). Ο απώτερος σκοπός της είναι να επέμβει δραστικά και να διορθώσει τις αστοχίες της αγοράς αλλά και των πολιτικών προωθώντας τη δημοκρατία μέσα από οικονομικές δραστηριότητες σε τοπικό επίπεδο (Τσομπάνογλου, Γ. 2008). Οι κοινωνικές επιχειρήσεις δε συμπεριλαμβάνουν όλα τα εγχειρήματα της Κ.Α.Λ.Ο. αλλά μόνο αυτά που έχουν αναπτύξει επιχειρηματική δυναμική. Πρόκειται για υβριδικές οργανώσεις με δημοκρατικό τρόπο διοίκησης και συγκεκριμένες πηγές εσόδων, προάγουν την καινοτομία και την ευημερία της κοινωνικής επιχειρηματικότητας χωρίς να προσβλέπουν στη μεγιστοποίηση του κέρδους.

Τα επιχειρηματικά εγχειρήματα της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας προωθούν την συμμετοχή των εργαζομένων σε κάθε στάδιο της παραγωγής, από το σχεδιασμό μέχρι την διαχείριση των πλεονασμάτων, τον ισότιμο έλεγχο των μελών, τη δημοκρατική λήψη αποφάσεων και τη δίκαιη κατανομή του οικονομικού αποτελέσματος. Προϋποθέτει ανεξαρτησία από το κράτος και τον ιδιωτικό τομέα ώστε να μπορεί να αναπτυχθεί σύμφωνα με τους κανόνες αυτοδιαχείρισης οι οποίοι διαφοροποιούνται από την οικονομική του κέρδους της αγοράς και τα δημόσια οικονομικά αλλά και στα κίνητρα στον τομέα των επενδύσεων. Στις κοινωνικές επιχειρήσεις το οικονομικό και κοινωνικό κεφάλαιο, που συγκροτείται από τις κοινότητες και τα κοινωνικά δίκτυα, είναι αυτό που επενδύει στη κοινωνική επιχειρηματικότητα. Η κοινωνική επιχειρηματικότητα αποτελεί τον μοχλό ανάπτυξης των πολλών, με συλλογικές πρωτοβουλίες ενεργών πολιτών που στηρίζονται στις αρχές της αμοιβαιότητας, της συνεργατικότητας και της εμπιστοσύνης, ενώ τα έσοδα από την οικονομική δραστηριότητα εξασφαλίζουν την επιβίωση και κατευθύνονται προς τους εργαζόμενους και την κοινωνία εξασφαλίζοντας ένα αξιοπρεπές και δίκιο εισόδημα (Αδάμ, Σ. 2022).

1.5 Χαρακτηριστικά των Κοινωνικών Επιχειρήσεων

Από το 1996, δηλαδή πριν από την έναρξη των περισσότερων ευρωπαϊκών δημόσιων πολιτικών, εκπονήθηκε ένα σημαντικό ερευνητικό πρόγραμμα με το όνομα Ευρωπαϊκό Δίκτυο Έρευνας (EMES), που χρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανέλαβε μια ομάδα ακαδημαϊκών από όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ (Defourny, J. & Borzaga, C. 2001). Η ομάδα αυτή αφιερώθηκε αρχικά στον ορισμό ενός συνόλου κριτηρίων για τον εντοπισμό οργανισμών που είναι πιθανό να ονομαστούν «κοινωνικές επιχειρήσεις» σε καθεμία από τις 15 χώρες που αποτελούσαν την ΕΕ μέχρι τότε. Ένα τέτοιο σύνολο κριτηρίων έπρεπε να θεωρηθεί ως «υπόθεση εργασίας», που δεν περιλαμβάνει απαραίτητα ολόκληρη την πραγματικότητα των κοινωνικών επιχειρήσεων· αλλά, όπως αποδείχθηκε, αυτό το αρχικό σύνολο δεικτών αποτέλεσε ένα αρκετά ισχυρό και αξιόπιστο εννοιολογικό πλαίσιο. Αναφορικά με την κατηγοριοποίηση των κοινωνικών επιχειρήσεων, το Ευρωπαϊκό Δίκτυο (EMES), προσδιορίζει τα βασικά οικονομικά και κοινωνικά κριτήρια που ένα εγχείρημα οφείλει να πληρεί ώστε να χαρακτηριστεί ως κοινωνική επιχείρηση. Έτσι, βάσει των οικονομικών κριτηρίων του EMES, η κοινωνική επιχείρηση πρέπει να εξασφαλίζει:

- ένα ελάχιστο επίπεδο αμοιβόμενων υπαλλήλων
- υψηλό βαθμό οικονομικής ανεξαρτησίας
- ορισμένο επίπεδο οικονομικού κινδύνου.

Τα παραπάνω κριτήρια την ξεχωρίζουν από τον παραδοσιακό Τρίτο Τομέα, καθώς η κοινωνική επιχείρηση καθίσταται λιγότερο εξαρτημένη από τις επιχορηγήσεις αλλά και από την αποκλειστική προσφορά εθελοντικής εργασίας για την οικονομική της επιβίωση. Ταυτόχρονα αντιμετωπίζει τους ίδιους οικονομικούς κινδύνους με κάθε κερδοσκοπικό οργανισμό, διότι εξαρτάται πλήρως από τη δυναμική σχέση προσφοράς και ζήτησης στην ελεύθερη αγορά.

Το Ευρωπαϊκό Δίκτυο προκρίνει και τα κοινωνικά κριτήρια που πρέπει να ικανοποιούν οι κοινωνικές επιχειρήσεις, τα οποία είναι:

- Η εκπλήρωση κοινωνικών στόχων
- Η αμεσοδημοκρατική διαδικασία στη λήψη αποφάσεων
- Η περιορισμένη διανομή των κερδών τους

(E.M.E.S. European Network, “The Emergence of Social Enterprises in Europe: A short overview”, Bruxelles, 1999).

Τα κοινωνικά κριτήρια αποτελούν κρίσιμο παράγοντα που προσδίδει την επωνυμία «κοινωνική» σε μια επιχείρηση καθώς η οικονομική της δραστηριότητα οφείλει να είναι διαποτισμένη με τα παρακάτω στοιχεία (Αδάμ, Σ. 2014):

- Κοινωνική ωφέλεια για όλους όσους έχουν ανάγκες που δεν εξυπηρετούνται από ιδιωτικές ή δημόσιες πρωτοβουλίες.
- Κοινωνική καινοτομία. Καθώς οι ανθρώπινες ανάγκες συνεχώς μεταβάλλονται, νέοι τρόποι θα πρέπει να επινοούνται για την παραγωγή των απαραίτητων αγαθών και υπηρεσιών.

- Κοινωνική δικαιοσύνη ώστε τα προσφερόμενα αγαθά και υπηρεσίες να είναι προσιτά από όλα τα κοινωνικά στρώματα.
- Εργασιακή αποκατάσταση, δημιουργία θέσεων εργασίας για τους λιγότερο ευνοούμενους πολίτες.

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις διαφοροποιούνται σημαντικά τόσο από μη κερδοσκοπικά-φιλανθρωπικά σχήματα όσο και από τις κερδοσκοπικές επιχειρήσεις. Ειδοποιός διαφορά μεταξύ κοινωνικών επιχειρήσεων και φιλανθρωπικών σωματείων είναι ότι μεγάλο τμήμα των εισροών μιας κοινωνικής επιχείρησης προέρχεται από εμπορικές συναλλαγές ενώ οι δωρεές και οι χορηγίες αποτελούν δευτερεύουσα πηγή εσόδων. (Borzaga, C. & Salvatori, G. & Bodini, R. 2013). Σε σχέση με τις ιδιωτικές επιχειρήσεις πρωταρχική διαφορά αποτελεί ο σκοπός ίδρυσης της επιχείρησης (Trivedi, C. & Stokols, D. 2011). Οι επιχειρήσεις της αγοράς συνδέουν την επιχειρηματική δραστηριότητα με τη μεγιστοποίηση της κερδοφορίας. Αντιθέτως οι κοινωνικές επιχειρήσεις, μπορεί να έχουν οικονομικά κέρδη χωρίς να τα τοποθετούν ως αυτοσκοπό. Είναι σημαντική η οικονομική ευημερία της κοινωνικής επιχείρησης για να εξασφαλίσει τη βιωσιμότητά της αλλά το κίνητρο για την ίδρυσή της αποτελεί η κοινωνική της αποστολή, να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά ένα κοινωνικό πρόβλημα. στον κοινωνικό σκοπό, για να δώσει λύση ή τουλάχιστον να αμβλύνει ένα κοινωνικό πρόβλημα. Συνεπώς επιδιώκει το κέρδος για να μπορεί αν συνεχίσει απρόσκοπτα το κοινωνικό της έργο και όχι για να διογκώσει το οικονομικό της πλεόνασμα.

1.6 Συμπεριληπτική Κοινωνική Καινοτομία στην Υπηρεσία Ευάλωτων Πληθυσμών

Η κοινωνική καινοτομία αποτελεί τον πυρήνα της κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Ο όρος της της κοινωνικής καινοτομίας αναφέρεται στον προσδιορισμό προοδευτικών, αποδεκτών λύσεων που αφορούν ένα σύνολο προβλημάτων αποκλεισμού, έλλειψης ευημερίας, αποξένωσης και στέρησης καθώς και σε εκείνες τις δράσεις που ευνοούν σημαντικά την ανθρώπινη πρόοδο και ανάπτυξη. (Moulaert, F. & MacCallum, D. & Hillier, J. 2013). Ο Leadbeater (2007) ανέφερε ότι η πολιτική για τις κοινωνικές επιχειρήσεις πρέπει να διαμορφωθεί πάνω σε μια ολοκληρωμένη στρατηγική για την κοινωνική καινοτομία, η οποία έχει σχεδιαστεί για να προσφέρει κοινωνικό αντίκτυπο, εφαρμόζοντας νέες μεθόδους ικανοποίησης των ανεκπλήρωτων κοινωνικών αναγκών. Επιπλέον, δήλωσε ότι ο όρος καινοτομία περιλαμβάνει την αναζήτηση νέων ιδεών ή την επανεφαρμογή παλιών ιδεών με νέους τρόπους για την εξεύρεση αποδοτικότερων λύσεων στις ανάγκες μας. Η καινοτομία αποτελεί αναπόσπαστα μια σωρευτική, συνεργατική δραστηριότητα στην οποία οι ιδέες δοκιμάζονται, βελτιώνονται, αναπτύσσονται και εφαρμόζονται. Η κοινωνική καινοτομία εφαρμόζει αυτή τη μέθοδο σε κοινωνικά ζητήματα, για παράδειγμα, στην εκπαίδευση και την υγεία, σε ζητήματα ανισότητας και ένταξης.

Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ η Κοινωνική Καινοτομία περιλαμβάνει την ανάπτυξη και εφαρμογή καινοτόμων λύσεων που επιφέρουν αλλαγές στο προϊόν, τη διαδικασία

ή τον οργανωτικό σχεδιασμό και έχουν ως απώτερο σκοπό την ευημερία των ατόμων αλλά και των κοινοτήτων (OECD, 2021). Καινοτόμα θεωρείται μια δραστηριότητα που βασίζεται σε μια νέα ιδέα κοινωνική και ως προς τον σκοπό της και ως προς τα μέσα που αξιοποιεί ενώ ταυτόχρονα προάγει κοινωνικές σχέσεις και συνεργασίες με άλλους κοινωνικούς φορείς, τον δημόσιο και ιδιωτικό φορέα. Η εξέλιξη των κοινωνικών επιχειρήσεων είναι άρρηκτα συνυφασμένη με την κοινωνική καινοτομία. Αυτό πηγάζει από τον ουσιαστικό λόγο που οδήγησε στη σύσταση του κοινωνικού τομέα: την κάλυψη αναγκών που ούτε ο ιδιωτικός ούτε ο δημόσιος τομέας καλύπτουν, ανάγκες που συνεχώς μεταβάλλονται και απαιτούν την προσαρμογή των κοινωνικών επιχειρήσεων σε αυτές. Η καινοτομία φαντάζει μονόδρομος σε ανθρωποκεντρικά οικονομικά συστήματα που προτάσσουν το κοινό καλό έναντι του αέναου μόχθου για κερδοσκοπία. Ο κοινωνικός επιχειρηματίας τοποθετεί στο κέντρο των αποφάσεων και ενεργειών του την ωφέλεια τόσο της κοινωνικής ομάδας-στόχο που τον ώθησε στην ίδρυση της επιχείρησης όσο και του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου. Σύμφωνα με τους Hulgard και Shajahan η κοινωνική καινοτομία συνδέεται στενά με την ανθρωποκεντρική ανάπτυξη των επιχειρήσεων και εμφανίζει τρία θεμελιώδη γνωρίσματα που την διαφοροποιούν από την καινοτομία σε διαφορετικά πεδία:

- Ικανοποίηση ανθρώπινων αναγκών
- Ανάδειξη των κοινωνικών σχέσεων
- Ενδυνάμωση και κοινωνικοπολιτική κινητοποίηση των πολιτών (Hulgart, L. & Shajahan, P.K. 2014).

Πρωταρχικό στάδιο του κάθε δυνητικού επιχειρηματία είναι να εντοπίσει το πρόβλημα, την κοινωνική ανάγκη που υπάρχει. Η απλή ικανοποίησή της όμως δεν καθιστά αυτόματα το εγχείρημα κοινωνικό. Το ίδιο θα μπορούσε να κάνει και μια κερδοσκοπική εταιρεία. Συχνά είναι τα ίδια τα άτομα που αντιμετωπίζουν το πρόβλημα, που ενεργοποιούνται και με «από τα κάτω» συλλογικές διαδικασίες αναζητούν τη λύση του. Σε κάθε περίπτωση ο κοινωνικός επιχειρηματίας ενθαρρύνει την ενεργό εμπλοκή των ενδιαφερόμενων μερών στη διατύπωση ιδεών, τον σχεδιασμό του πλάνου δράσης και τη λήψη πρωτοβουλιών στο πλαίσιο του πλουραλιστικού χαρακτήρα του χώρου της ΚΑΟ. Αυτή ακριβώς η συμμετοχικότητα αποτελεί την ειδοποιό διαφορά της κοινωνικής καινοτομίας σε σχέση με μια οποιαδήποτε επιχειρηματική καινοτομία. Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι η ίδια ανάγκη μπορεί να ικανοποιηθεί και μέσω μιας υπηρεσίας ενταγμένης στην αγορά. Η κοινωνική καινοτομία όμως συνδέει ανθρώπους, ιδέες και πόρους. Παρέχει έναν ασφαλή χώρο για πειραματισμό και συνεργασία, ενώνει τους επιχειρηματίες με τα δίκτυα που χρειάζονται για να αναπτύξουν τις καινοτομίες τους και να τις επικοινωνήσουν σε ενδεχόμενους αγοραστές και χρήστες. (Muray, R. & Caulier-Grice, J. & Mulgan G. 2010).

Οι δυσμενείς συνθήκες που επικρατούν στον κοινωνικοοικονομικό στερέωμα και ευνοούν την περιθωριοποίηση και των αποκλεισμό ευαίσθητων κοινωνικών ομάδων, ιδίως στις αναπτυσσόμενες χώρες, οδήγησαν στη λήψη πρωτοβουλιών για την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη των λιγότερο ευνοούμενων πολιτών. Αυτού του είδους η ανάπτυξη μειώνει το δίλλημα μεταξύ ανάπτυξης και ισότητας που θέτει το νεοφιλελεύθερο καθεστώς, καθώς οι αποκλεισμένοι αποκτούν δικαίωμα συμμετοχής ως υπάλληλοι, ιδιοκτήτες, πελάτες, προμηθευτές και μέλη μιας κοινότητας (George, G.

& McGahan, A. & Prabhu, J. 2012). Οι ίδιοι υποστηρίζουν ότι η οικονομική ανάπτυξη ευνοεί τις ανισότητες και δυσχεραίνει το έργο της συμπεριληπτικής καινοτομίας επομένως οι ενέργειες που ευνοούν την ένταξη πρέπει να καταργούν τα οικονομικά, γεωγραφικά, κοινωνικά και άλλα δομικά εμπόδια που αποκλείουν την πρόσβαση σε ευκαιρίες. Θεμελιώδους σημασίας είναι και η συνύπαρξη των τριών μορφών κεφαλαίου – ανθρώπινου, χρηματοοικονομικού και κοινωνικού- για να σπάσει το απόστημα του αποκλεισμού (Bradley, S. & McMullen, J. & Artz, K. & Simiyu, E. 2012). Το χρηματοοικονομικό κεφάλαιο από μόνο του δεν παρέχει μια αναγκαία και επαρκή συνθήκη για συμπεριληπτική καινοτομία, ιδίως όταν υπάρχουν περιορισμένοι, διαθέσιμοι πόροι. Αντιθέτως η κοινωνική, επιχειρηματική καινοτομία τροφοδοτείται από την ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου μέσω της εκπαίδευσης και απόκτησης δεξιοτήτων.

Οι πρωτοβουλίες κοινωνικής καινοτομίας αφθονούν αλλά πολλές από αυτές δεν καταφέρνουν να γίνουν βιώσιμες στην προσπάθειά τους να βελτιώσουν τις κοινωνικές συνθήκες. Τέσσερα βασικά εμπόδια σε αυτή την προσπάθεια αποτελούν (Caulier-Grice, J. & Kahn, L. & Mulgan, G. & Pulford, L. & Vasconcelos, D. 2010):

1. Η περιορισμένη πρόσβαση στη χρηματοδότηση.

Μια καινοτόμα ιδέα συνήθως αντιμετωπίζεται με δυσπιστία και καχυποψία τόσο για την απήχηση που θα έχει στο κοινωνικό σύνολο όσο και για την αμφίβολη οικονομική της ευημερία. Ωστόσο αν η ιδέα αποδειχτεί ανθεκτική στο χρόνο είναι πιο εύκολο να προσεγγίσει κονδύλια, δωρεές και επενδύσεις. Μια δημιουργική επιχειρηματική ιδέα εξασφαλίζει κέρδος και προσελκύει τον επενδυτή.

2. Τα λιγοστά παραδείγματα αναβάθμισης και κλιμάκωσης

Επιτυχημένη κοινωνική καινοτομία σημαίνει ότι γίνεται ευρέως αποδεκτή, χρησιμοποιείται και εφαρμόζεται επειδή παρέχει κοινωνική και δημόσια αξία. Δεν είναι πολλά τα παραδείγματα τέτοιων ιδεών που ευημερούν διαχρονικά και αυτό αποθαρρύνει την ανάπτυξη και διάδοση νέων καινοτομιών.

3. Η έλλειψη ικανού ανθρώπινου δυναμικού

Ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες ανάπτυξης και διάδοσης μιας καινοτόμας ιδέας είναι τόσο οι εργαζόμενοι όσο και οι εθελοντές μιας κοινωνικής επιχείρησης. Η εκπαίδευση και η ανάπτυξη κατάλληλων δεξιοτήτων αυτών των ομάδων αποτελεί πρόκληση καθώς πρέπει να έχουν πλήρη επίγνωση του οργανωτικού περιβάλλοντος, της κουλτούρας, της αποστολής και των λειτουργιών του εγχειρήματος (Mahmood, M. & Javed, S. & Ashraf, Z. & Gulzar, I. 2022). Δεσμεύονται να υπηρετήσουν την κοινότητα χωρίς να αναμένουν ίδια οφέλη από αυτή.

4. Η ελλιπής δικτύωση

Η ποικιλομορφία και ο πλουραλισμός, κύρια γνωρίσματα των καινοτόμων ιδεών, δε λειτουργούν πάντα ενωτικά και εξελικτικά. Αυτή η πολυφωνία αποτελεί συχνά εμπόδιο στη ενότητα των κοινωνικά καινοτόμων φορέων και δεν τους επιτρέπει να δικτυωθούν και να εξελιχθούν.

2. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΝ: ΕΝΑ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΑΠΟΤΥΠΩΜΑ ΤΗΣ ΚΑΘΥΣΤΗΡΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

2.1 Κοινωνικός και Εργασιακός Αποκλεισμός

Στην έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού (social exclusion) αναφέρθηκε για πρώτη φορά ο Rene Lenoir στη Γαλλία το 1974, ο οποίος εκτελούσε καθήκοντα Γραμματέα Κοινωνικής Πολιτικής κατά τη διακυβέρνηση Σιράκ (1974-1976), με σκοπό να επικοινωνήσει στη χώρα το γεγονός πως περίπου το ένα δέκατο του συνόλου του γαλλικού πληθυσμού στερούνταν πρόσβασης σε βασικές υπηρεσίες που παρείχε το κράτος στους πολίτες (Lenoir, R. 1974). Έκτοτε ο όρος του κοινωνικού αποκλεισμού αναφέρεται συχνά στη βιβλιογραφία με αναφορά σε κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες που εντοπίζονται σε συγκεκριμένα κοινωνικά σύνολα. Η στέρηση θεμελιωδών κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών δικαιωμάτων από τα άτομα προσδιορίζει την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού (Byrne, 1999, De Haan, 1998, Silver, 1994). Γενικά είναι δόκιμο να υποστηρίξουμε πως τα κοινωνικά αποκλεισμένα άτομα δεν έχουν πρόσβαση σε βασικές κοινωνικές δομές όπως είναι η υγειονομική περίθαλψη, το εκπαιδευτικό σύστημα και η αγορά εργασίας και δεν είναι δυνατό να λαμβάνουν μέρος σε μια σειρά δραστηριοτήτων όπως είναι κοινωνικές δράσεις, παραγωγή, κατανάλωση κ.α. που λαμβάνουν χώρα στην κοινωνία στην οποία ανήκουν. Κάθε είδος κοινωνικού αποκλεισμού συνάδει με την έννοια της αποστέρησης υλικών και άυλων πόρων και τα άτομα που τον υφίστανται αντιμετωπίζουν κοινωνικές και συναισθηματικές συνέπειες (Ανδριανοπούλου, E. et al 2013). Σύμφωνα με τη θεωρία του Atkinson ο κοινωνικός αποκλεισμός προσδιορίζεται από συγκεκριμένα δομικά χαρακτηριστικά (Atkinson, T. 1998):

- Ο αποκλεισμός από την ισότιμη πρόσβαση σε ευκαιρίες που προσφέρονται εντός της κοινωνίας έχει δυναμικό χαρακτήρα καθώς δεν είναι μόνο τωρινός αλλά αναφέρεται και στη μειωμένη πιθανότητα εξόδου από αυτή την κατάσταση και στο μέλλον.
- Σε αντίθεση με την κατάσταση της φτώχειας, που μπορεί να έχει και απόλυτες διαστάσεις, αποτελεί μια σχετική έννοια ,με αναφορά σε συγκεκριμένη κοινωνία και χρόνο.
- Δεν προκαλείται αποκλειστικά από το ίδιο το άτομο αλλά αποτελεί συλλογικό ζήτημα.
- Επιφέρει ρήξη των σχέσεων του ατόμου ή της ομάδας με το κοινωνικό σύνολο, περιορισμένη συμμετοχικότητα στα κοινά και γενικά κοινωνική ενσωμάτωση.

Ο εργασιακός αποκλεισμός αποτελεί κύρια μορφή κοινωνικού αποκλεισμού που βιώνουν ευάλωτες ομάδες πολιτών. Κεντρική κατηγορία ευάλωτων ατόμων αποτελούν τα άτομα με αναπηρία. Τον Νοέμβριο του 2009 δημοσιεύθηκε το Ειδικό Ευρωβαρόμετρο 317 με θέμα «Διακρίσεις στην ΕΕ» (Special Eurobarometer 317, "Discrimination in the EU in 2009") και αποκάλυψε ότι πολλοί Ευρωπαίοι εξακολουθούσαν να θεωρούν πως οι διακρίσεις ήταν ακόμη διάχυτες εντός της

κοινωνίας, παρά τη θέσπιση ευρωπαϊκών νόμων που τις αποτρέπουν. Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας που διεξήχθη από το «Ειδικό Ευρωβαρόμετρο», η αναπηρία αποτελεί την τρίτη σε κατάταξη πιο συχνά συναντώμενη μορφή διάκρισης. Μάλιστα, το 53% των πολιτών Ευρωπαϊκών χωρών εντοπίζουν στη ν καθημερινότητά τους διακρίσεις προς άτομα με αναπηρία. Μέσα από έρευνες έχουν αναδειχτεί οι σοβαρές επιπτώσεις που επιφέρει ο εργασιακός αποκλεισμός (Miethlich, B. & Oldenburg, A. G. 2019). Πιο αναλυτικά, η ανεργία των ατόμων με αναπηρία έχει συνδεθεί με δείγματα εσωστρέφειας και κατάθλιψης, αυξημένα ποσοστά άγχους, χρήσης φαρμάκων και ουσιών για την αντιμετώπιση ψυχολογικών προβλημάτων. Τα άτομα αυτά εμφανίζουν χαμηλή αυτοπεποίθηση και αισιοδοξία για το μέλλον, νιώθουν ανεπαρκείς και ανίκανοι, περιττοί για την κοινωνία και παραμένουν στο περιθώριο του κοινωνικού συνόλου. Αυτές οι συνθήκες αποτρέπουν την ομαλή ένταξη στην κοινωνία, οδηγούν σε απομόνωση και επιδείνωση του ψυχισμού του αποκλεισμένου ατόμου. Φυσικό επακόλουθο του εργασιακού αποκλεισμού και την ανεργίας είναι η δεινή οικονομική κατάσταση και ανασφάλεια που νιώθουν καθώς δυσκολεύονται να καλύψουν τις βιοποριστικές τους ανάγκες και εξαρτώνται από τα προνοιακά κρατικά επιδόματα (Λουίζου, Α. & Πολυχρόνη, Κ. 2010). Οι επιπτώσεις της στέρησης του εργασιακού δικαιώματος είναι τόσο ψυχολογικές και σωματικές όσο και κοινωνικές και οικονομικές περιορίζοντας τη συνολική ευημερία αυτών των ανθρώπων.

Εντός του εργασιακού χώρου, ένα σημαντικό εμπόδιο που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία και που επιτείνει τον κοινωνικό τους αποκλεισμό είναι οι στερεοτυπικές αντιλήψεις και προκαταλήψεις των συναδέλφων τους που οδηγούν σε υποτίμηση και απαξίωση. Συχνά δυσκολεύονται να διατηρήσουν τη θέση τους λόγω του άνισου ανταγωνισμού. Έχουν μικρότερες προσδοκίες από αυτούς, θεωρούν ότι δημιουργούν δυσκολίες στον εργασιακό χώρο και τους αντιμετωπίζουν ως ένα επιπλέον φόρτο εργασίας για τους ίδιους (Burge et al. 2007). Κατά γενικό κανόνα οι εργοδότες αποφεύγουν την πρόσληψη ατόμων με αναπηρία, αρχικά λόγω άγνοιας και φόβου για τη διαχείριση αυτών των ανθρώπων αλλά και λόγω ριζωμένων αντιλήψεων για χαμηλή παραγωγικότητα, τάση για συχνές απουσίες και μειωμένο κοινωνικό συγχρωτισμό. Αυτή η γενική απαξίωση παρατηρείται και στο γεγονός ότι τους αναθέτουν εργασίες υποδεέστερες των ικανοτήτων τους, οι αμοιβές τους είναι χαμηλές και τα κίνητρα για αυτοβελτίωση ανύπαρκτα (Wilson-Kovacs et al. 2008).

2.2 Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (WISES Work Integration Social Enterprises)

Αυτή η κατηγορία κοινωνικών επιχειρήσεων διακρίνεται για την πρωτοπορία της σε θέματα ένταξης και συμπερίληψης αποκλεισμένων και περιθωριοποιημένων ατόμων μέσω της εργασιακής απασχόλησης. Οι πρώτες Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης έκαναν την εμφάνισή τους τη δεκαετία του 1980 στην Ιταλία και εφάρμοσαν καινοτόμες εργασιακές πολιτικές πολύ νωρίτερα από την επίσημη θεσμοθέτησή τους από το κράτος (Defourny, J. & Nyssens, M. 2013). Η κεντρική τους πολιτική στοχεύει στην ενθάρρυνση και εργασιακή ένταξη μειονεκτούντων

πληθυσμών ώστε να νιώσουν αυτοπεποίθηση αλλά και να αποκτήσουν οικονομική αυτονομία. Τα επανενταγμένα άτομα μπορούν αυτόνομα πια να ανταποκρίνονται στις καθημερινές τους οικονομικές ανάγκες (διατροφή, στέγη, ρουχισμός, διασκέδαση) χωρίς να επιβαρύνουν πλέον τις οικογένειές τους (Robertson et al. 2019). Επιπλέον το συμπεριληπτικό περιβάλλον μιας κοινωνικής επιχείρησης δεν εξασφαλίζει μόνο τον βιοπορισμό των εργαζομένων σε αυτή αλλά ευνοεί την άνθιση κοινωνικών αξιών. Μέσω των αμεσοδημοκρατικών διαδικασιών που εφαρμόζονται προάγονται οι ισότιμες σχέσεις, ο διάλογος και η λογική του συναποφασίζει στα ζητήματα που προκύπτουν. Ενισχύονται οι κοινωνικοί δεσμοί μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων (εργαζομένων, εθελοντών και μελών) και αναπτύσσεται το αίσθημα της αποδοχής και του ανήκειν. Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης, οφείλουν να συμμορφώνονται με τις βασικές αρχές στις οποίες υπακούν όλες οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις, ανεξαρτήτως του τομέα στον οποίο δρουν. Συγκεκριμένα πρέπει να έχουν συνεχή παραγωγική δραστηριότητα που θα τους εξασφαλίζει την επιβίωση, η λειτουργία τους να ενέχει ένα επίπεδο επιχειρηματικού κινδύνου και να διαθέτουν ένα ελάχιστο όριο αμειβόμενης εργασίας (Defourny, J. & Nyssens, M. 2012). Σύμφωνα με την Ετήσια Έκθεση της Ειδικής Γραμματείας Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας που πραγματοποιήθηκε για το έτος 2017, η κοινωνική οικονομία συμβάλει στην απαλοιφή ανισοτήτων και διακρίσεων, αναβαθμίζει το βιοτικό επίπεδο, καταπολεμά τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό μέσω της εργασιακής απασχόλησης, δίνοντας την ευκαιρία παράλληλα για κοινωνική αφομοίωση μέσω ενός συμπεριληπτικού εργασιακού χώρου. (Ετήσια Έκθεση 2017 & Σχέδιο Δράσης για την Ανάπτυξη του Οικοσυστήματος της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας 2017-2023).

2.3 Θεωρητική προσέγγιση των Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης

Στην Ελλάδα ο νόμος 4019/2011, επιχείρησε να προσδώσει νομική υπόσταση σε κοινωνικά εγχειρήματα που είχαν εμφανιστεί στην ελληνική επικράτεια. Πιο συγκεκριμένα στο άρθρο 2 παρ.1 για πρώτη φορά αναφέρεται και θεσμοθετείται η Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση ως αναγνωρισμένος φορέας της Κοινωνικής Οικονομίας. Σημαντικό γνώρισμα που αποδίδεται στις Κοιν.Σ.Επ. είναι η εμπορική τους δραστηριότητα με σκοπό την εκπλήρωση του κοινωνικού τους σκοπού. Τα μέλη της Κοιν.Σ.Επ. είναι είτε φυσικά πρόσωπα ή φυσικά και νομικά πρόσωπα μαζί. Το κάθε μέλος συμμετέχει με μία ψήφο, ανεξαρτήτως των συνεταιριστικών μερίδων που έχει στην κατοχή του.

Ο νόμος 4430/2016, συνυπολογίζοντας τις ελλείψεις και τις αστοχίες αυτού του 2011, προσπαθεί να αποσαφηνίσει έννοιες που επικρατούν στο κοινωνικό στερέωμα, εισάγει για πρώτη φορά τον όρο Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία (Κ.Α.Ο.), προσδιορίζει τα κριτήρια που ορίζουν έναν οργανισμό ως φορέα Κ.Α.Ο. και οριοθετεί το πλαίσιο λειτουργίας της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας. Στα θετικά του νόμου συνυπολογίζεται η ώθηση και απελευθέρωση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας χάρη στην αναγνώριση από το κράτος και την ενίσχυσή της από αυτό. Βάση του νόμου σε τρεις μεγάλες κατηγορίες ομαδοποιούνται οι κοινωνικοί

φορείς: 1) Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις (ΚοινΣΕπ), 2) Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (ΚοιΣΠΕ), 3) Συνεταιρισμοί εργαζομένων.

Οι Κοιν.Σ.Επ., που θα αποτελέσουν και το αντικείμενο μελέτης, υποδιαιρούνται σε δύο τομείς σύμφωνα το είδος της δραστηριότητάς τους Α) στις Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης, που δημιουργούν θέσεις εργασίας σε ευάλωτες ομάδες και Β) στις Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας που παρέχουν υπηρεσίες πρόνοιας και φροντίδας. Οι Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης, υποδιαιρούνται με τη σειρά τους: i) στις Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ευάλωτων Ομάδων, των οποίων το 30% τουλάχιστον των απασχολούμενων σε αυτές θα πρέπει να ανήκει σε κάποια κατηγορία ευάλωτων πληθυσμών, ii) στις Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ειδικών Ομάδων, για τις οποίες προβλέπεται ότι το 50% των μελών ή των εργαζομένων τους, πρέπει να προέρχεται από ειδικές ομάδες του πληθυσμού, τις οποίες προσδιορίζει ο νόμος και iii) στους Κοινωνικούς Συνεταιρισμούς Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε.) (Νόμος 4430/2016). Οι Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης έχουν διττό σκοπό: τόσο την οικονομική όσο και την κοινωνική ένταξη των ατόμων που ανήκουν στις ευάλωτες κοινωνικά τάξεις. Ο νομοθέτης ορίζει ως ευάλωτα τα άτομα που δυσκολεύονται να ενταχθούν στην οικονομική και κοινωνική ζωή λόγω ψυχικών ή σωματικών δυσκολιών. Τέτοια άτομα είναι:

- Τα άτομα με κάποια μορφή αναπηρίας (ψυχική, σωματική, νοητική).
- Τα ουσιοεξαρτημένα άτομα ή αυτά που έχουν απεξαρτηθεί.
- Οι φυλακισμένοι και οι παραβατικοί ανήλικοι.

Μία Κοιν.Σ.Επ ένταξης μπορεί να ιδρυθεί από τουλάχιστον 7 άτομα. Τα μέλη των Κοιν.Σ.Επ. μπορεί να ανήκουν στο εργατικό δυναμικό τους ή και όχι αλλά πρέπει υποχρεωτικά να κατέχουν μία τουλάχιστον συνεταιριστική μερίδα. Οι διοίκηση της Κοιν.Σ.Επ ασκείται από τη Γενική Συνέλευση στην οποία λαμβάνονται αποφάσεις σύμφωνα με την αρχή ένα μέλος-μία ψήφος, ανεξαρτήτως του αριθμού των συνεταιριστικών μερίδων που διαθέτει το κάθε μέλος. Η Γενική Συνέλευση εκλέγει την Διοικούσα Επιτροπή η οποία ασκεί την κεντρική διοίκηση για τα καθημερινά ζητήματα που προκύπτουν.

Αναφορικά με τον τρόπο κατανομής των κερδών ο νόμος προβλέπει 1) μέχρι το ποσοστό του 35% των κερδών, επιτρέπεται να διανεμηθεί στους εργαζομένους και μόνο της Κοιν.Σ.Επ., ανεξαρτήτως αν είναι μέλη ή όχι, ως κίνητρο παραγωγικότητας 2) το 5% των κερδών διατίθεται υποχρεωτικά για τον σχηματισμό και την ενίσχυση του αποθεματικού κεφαλαίου της Κοιν.Σ.Επ. και 3) τα εναπομένοντα κέρδη προορίζονται για την πρόσληψη νέων εργαζομένων. Τα κεφάλαια των Κοιν.Σ.Επ προέρχονται από

- Το κεφάλαιο που έχουν εισφέρει τα μέλη της
- Τις δωρεές τρίτων
- Τα έσοδα από την επιχειρηματική δράση
- Τις επιχορηγήσεις από το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων
- Το Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης
- Το Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας

Σύμφωνα με τα επικαιροποιημένα στοιχεία του Μητρώου Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας το 2022 οι εγγεγραμμένοι φορείς Κ.Α.Λ.Ο. ήταν 1.829¹. Στον αριθμό αυτό δεν περιλαμβάνονται οι φορείς κοινωνικής οικονομίας που δρουν στην Ελλάδα αλλά δεν προχωρήσει σε εγγραφή στο σχετικό Μητρώο. Το 39% των φορέων είναι συγκεντρωμένο στην Περιφέρεια Αττικής. Η συντριπτική πλειονότητα των φορέων, ποσοστό 94%, είναι Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας, το 2% είναι Κοιν.Σ.Επ. ένταξης ευάλωτων ομάδων ενώ οι Συνεταιρισμοί Εργαζομένων, οι Κοι.Σ.Π.Ε. και οι Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ειδικών ομάδων καταλαμβάνουν από 1% επί του συνόλου των εγχειρημάτων. Όσον αφορά τους εργαζόμενους σε φορείς Κ.Α.Λ.Ο. το 2021 οι Ετήσιες μονάδες εργασίας ανήλθαν 1.543 εκ των οποίων οι 278 αφορούν άτομα που ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον εμφανίζει και η έρευνα πεδίου που διεξήγαγε η Διεύθυνση Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας μέσω του Τμήματος Φορέων Κ.Α.Λ.Ο. το έτος 2022. Η έρευνα διεξήχθη μεταξύ των εγγεγραμμένων κοινωνικών φορέων. Από τους φορείς που ανταποκρίθηκαν στην έρευνα το 20% έχουν ως μέλη τους Άτομα μα Αναπηρία, από 1 έως 5. Ειδικά σε Κοιν.Σ.Επ. ένταξης το ποσοστό αυτό εκτοξεύεται στο 80% όπως είναι αναμενόμενο καθώς υποχρεούνται εκ του νόμου να έχουν μέλη που ανήκουν σε ευάλωτες κατηγορίες πληθυσμού.

2.4 Εμπόδια στην Ανάπτυξη μιας Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης

Σε μια εκτεταμένη έρευνα που διεξήγαγε την περίοδο 2021-2022 η Διεύθυνση Κ.Α.Λ.Ο., που υπάγεται στο Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Απασχόλησης, οι ίδιοι οι κοινωνικοί φορείς εξέθεσαν τα σημαντικότερα εμπόδια και προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα οποία δυσχεραίνουν το έργο τους, μερικά από τα οποία είναι τα ακόλουθα:

- Η ελλιπής ενημέρωση για τον τρόπο ίδρυσης και λειτουργίας μιας Κοιν.Σ.Επ. και το θεσμικό της πλαίσιο.
- Η περιορισμένη κρατική αρωγή τόσο στο οικονομικό μέρος όσο και στο πρακτικό -υποστηρικτικό στην εκκίνηση της επιχείρησης.
- Τα κοινωνικά στερεότυπα και ο κοινωνικός αποκλεισμός που βιώνουν τα άτομα που ανήκουν στις ευπαθείς πληθυσμιακές ομάδες.
- Η απουσία ενημέρωσης της ευάλωτης ομάδας-στόχο για τη δυνατότητα εργασιακής ένταξης που της προσφέρεται μέσω των Κοιν.Σ.Επ.
- Η γενική άγνοια της κοινωνίας για τις Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης.
- Η περιορισμένη κατάρτιση δημόσιων φορέων περί της κοινωνικής νομοθεσίας με αποτέλεσμα τον αποκλεισμό των Κοιν.Σ.Επ από προγράμματα χρηματοδότησης.
- Η απουσία εκπαίδευσης των ΑμεΑ στον σχεδιασμό και την εφαρμογή ενός επιχειρηματικού σχεδίου.

¹ https://eclass.ekdd.gr/esdda/modules/document/file.php/KTH_SEIRA102/TELIKO-%CE%95%CE%9A%CE%98%CE%95%CE%A3%CE%97%20%CE%9A%CE%91%CE%9B%CE%9F%202021-2022_%208-6-2023%20%283%29.pdf

- Το αυξημένο κόστος που συνεπάγεται η συνεργασία με τους απαραίτητους εξειδικευμένους επιστημονικούς συνεργάτες (κοινωνικών λειτουργών, ψυχολόγων κ.α.) και που μειώνει την ανταγωνιστικότητα των επιχειρημάτων.

Τέλος ένα επιπλέον εμπόδιο που προστίθεται στα παραπάνω είναι οι λάθος λόγοι για τους οποίους κάποιοι αποφασίζουν να ιδρύσουν μια Κοιν.Σ.Επ. Ελκύονται από τα χρηματοδοτικά προγράμματα που προβλέπονται από την κυβέρνηση και την Ε.Ε., τις επιδοτήσεις, τις κοινωνικές δημόσιες συμβάσεις, την επίτευξη μειωμένου κόστους παραγωγής αγαθών και παροχής υπηρεσιών, την απαλλαγή από την υποχρέωση πληρωμής ασφαλιστικών εισφορών των μελών μιας Κοιν.Σ.Επ. (με την προϋπόθεση να μην προσφέρουν ταυτόχρονα έμμισθη εργασία). (Kostas, A. & Chainas, E. & Tsoukalidis, I. 2016)

Συνοψίζοντας τα παραπάνω κατανοούμε ότι τα βασικότερα προβλήματα τα οποία καλούνται να αντιμετωπίσουν οι Κοιν.Σ.Επ ένταξης είναι η δυσκολία πρόσβασης στη χρηματοδότηση από τράπεζες ή δημόσια χρηματοδοτικά προγράμματα, η γραφειοκρατία εκκίνησης και λειτουργίας της επιχείρησης, η λιγοστή αξιοπιστία που τους προσδίδει η κοινωνία λόγω έλλειψής ενημέρωσης, η μη συμμετοχή των ίδιων των Κοιν.Σ.Επ στη συνδιαμόρφωση των κοινωνικών πολιτικών που θεσμοθετεί το κράτος, η μη εφαρμογή από το δημόσιο και τους ΟΤΑ βασικών διατάξεων της νομοθεσίας πχ σχετικά με τις συμβάσεις κοινωνικής αναφοράς, την παραχώρηση χώρων κ.α.

2.5 Η Θεσμική Αντιμετώπιση της Ευαλωτότητας των Ατόμων με Αναπηρία

Μόλις τον Δεκέμβριο του 2006 επικυρώθηκε η Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία. Η Σύμβαση αυτή αποτελεί ένα ψηφισμένο, διεθνές κείμενο ανθρωπίνων δικαιωμάτων που για πρώτη φορά επιδιώκει να εξισώσει τα άτομα με αναπηρία ως πολίτες ίσων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Σύμφωνα με το περιεχόμενό της, η Σύμβαση στοχεύει «να προάγει, διασφαλίσει και προστατεύσει την ίση και πλήρη άσκηση όλων των θεμελιωδών ελευθεριών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων, από τα άτομα με οποιαδήποτε αναπηρία και να καλλιεργήσει το σεβασμό της αξιοπρεπούς τους συμβίωσης με την υπόλοιπη κοινωνία» (Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, 2006). Η Σύμβαση τονίζει την ανάγκη προσαρμογής του περιβάλλοντος, ώστε να εξυπηρετεί τις ανάγκες όλων, συμπεριλαμβανομένων των ατόμων με αναπηρία και όχι την ανάγκη να προσπαθεί το άτομο με αναπηρία να λειτουργήσει με τον ίδιο τρόπο όπως τα άτομα χωρίς αναπηρία. Η παραπάνω θέση ερμηνεύεται από το άρθρο (ε) στο προοίμιο της Σύμβασης, το οποίο υποστηρίζει ότι η αναπηρία δεν πρέπει να θεωρείται προσωπικό πρόβλημα του ανάπηρου ατόμου αλλά να αντιμετωπίζεται ως αποτέλεσμα αλληλεπίδρασης με τα εμπόδια που θέτει το περιβάλλον. Είναι η κοινωνία που απομονώνει και αποκλείει τους ανάπηρους πολίτες και θέτει περιορισμούς στην ισότιμη συμμετοχή τους. Οι διαφορετικές ανάγκες που έχουν δε λαμβάνονται υπόψη από τη νομοθεσία και τους θεσμούς με αποτέλεσμα οι ίδιοι να μη χαίρουν δίκαιης μεταχείρισης.

Η ίδια Σύμβαση, στο άρθρο 27, προάγει και προασπίζει τα εργασιακά δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία και την ισότιμη εργασιακή τους απασχόληση. Προωθεί την απαλοιφή κάθε είδους διάκρισης και ενθαρρύνει την ανάπτυξη συμπεριληπτικών χώρων φιλικά προσκείμενων προς τις ιδιαιτερότητες των εν λόγω ατόμων. Κατοχυρώνει την ισότιμη πρόσβαση σε προγράμματα επαγγελματικού προσανατολισμού, δια βίου μάθησης και εργασιακής ένταξης, την απασχόληση ανάπηρων ατόμων τόσο στο δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα, προτρέπει την σύσταση επιχειρήσεων και την ενασχόλησή τους με την αυτοαπασχόληση. Στόχος της είναι η ανάπτυξη ενός περιβάλλοντος εργασίας προσβάσιμο από όλα τα άτομα με οποιαδήποτε αναπηρία τα οποία να ασκούν ελεύθερα και ανεμπόδιστα την εργασία που έχουν επιλέξει. Για την πραγματοποίηση των παραπάνω συνθηκών τα κράτη υποχρεούνται να αναγνωρίσουν και να θεσμοθετήσουν το ισότιμο δικαίωμα στην εργασία της συγκεκριμένης κατηγορίας πολιτών (άρθρο27, παρ1) και προπαντός να προστατέψουν τους εργαζόμενους με αναπηρία από καταστάσεις εκμετάλλευσης και καταναγκαστικής εργασίας (άρθρο27, παρ2). Η ισότιμη πρόσβαση στην εργασία εξασφαλίζει την αυτόνομη και αξιοπρεπή διαβίωση των ανθρώπων με αναπηρία, την ένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο και την οικονομική και ηθική τους ανάκαμψη.

Σύμφωνα με εκτιμήσεις της Eurostat για το έτος 2023, το 27% του συνολικού πληθυσμού των χωρών της ΕΕ ηλικίας άνω των 16 ετών είχε εμφανίσει κάποια μορφή αναπηρίας. Το ποσοστό αυτό αντιστοιχεί σε 101 εκατομμύρια άτομα ή αλλιώς 1 στους 4 ενήλικες. Στην Ελλάδα το αντίστοιχο ποσοστό προσεγγίζει το 23,1%.

Οι χώρες με τα υψηλότερα ποσοστά ατόμων με αναπηρία το 2022 ήταν:

- η Λετονία: 40,7%
- η Δανία: 36,7%
- η Πορτογαλία: 34,8%

Στις χώρες αυτές το ποσοστό των ατόμων με αναπηρία ανά ηλικιακή ομάδα το 2023 ήταν:

- Από 16 έως 19 έτη: 6,9%
- Από 20 έως 24 έτη: 9,4%
- Από 25 έως 34 έτη: 11,6%
- Από 35 έως 44 έτη: 14,7%
- Από 45 έως 64 έτη: 26,8%
- 65 έτη και άνω: 51,7%

Κοινωνικός Αποκλεισμός

Συχνά τα άτομα με αναπηρία υφίστανται κακή ή άδικη μεταχείριση λόγω της αναπηρίας τους. Το έτος 2019 το 52% των ατόμων με αναπηρία δήλωσαν ότι ένιωθαν να υφίστανται διακρίσεις.

Ανεργία

Το 2020 το 17,7 % των ανάπηρων ατόμων ηλικίας 20-26 ετών ήταν άνεργα, συγκριτικά με το 8,6 % ατόμων χωρίς αναπηρία από την ίδια ηλικιακή ομάδα. Σχεδόν 1 στους 5 είναι άνεργος. Συνεπώς η πληθυσμιακή αυτή ομάδα δεν είναι οικονομικά ανεξάρτητη και αυτόνομη.

Φτώχεια

Το 2023 το 28,8% των ατόμων με αναπηρία διέτρεχαν κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού, σε σύγκριση με το 18% των ατόμων χωρίς αναπηρία. Αυτό σημαίνει ότι 1 στους 3 βιώνουν τον κίνδυνο φτώχειας και περιθωριοποίησης.

Περίθαλψη

Τα άτομα με κάποιου είδους αναπηρία συχνά έχουν αυξημένες ανάγκες περίθαλψης και υγειονομικής φροντίδας. Ωστόσο όλοι έχουν δικαίωμα σε προληπτική υγειονομική και ιατρική περίθαλψη· ωστόσο, συμβαίνει να έχει υψηλό κόστος, να απαιτεί μεγάλο χρόνο αναμονής και να βρίσκεται μακριά.

(Πηγή ELSTAT <https://www.consilium.europa.eu/el/infographics/disability-eu-facts-figures/>)

2.6 Η Εργασιακή Πραγματικότητα των Ατόμων με Αναπηρία

Στις αναπτυγμένες χώρες έρευνες έχουν αποδείξει ότι τα άτομα με κάποια μορφή αναπηρίας, συγκριτικά με τα άτομα χωρίς αναπηρία, είναι λιγότερο μορφωμένα, έχουν περιορισμένη πρόσβαση σε υγειονομική περίθαλψη, υψηλά ποσοστά ανεργίας και χαμηλότερα εισοδήματα (Dobrijevic Sipka, S. 2018). Η αναπηρία επιφέρει δυσκολία και μειωμένη ικανότητα εργασίας γεγονός που οδηγεί τα άτομα με αναπηρία και τις οικογένειές τους σε χαμηλό βιοτικό επίπεδο και περιθωριοποίηση από την άρχουσα κοινωνία. Παρά το γεγονός ότι η εργασιακή απασχόληση αποτελεί πρωτεύοντα παράγοντα κοινωνικής αφομοίωσης και αξιοπρεπούς διαβίωσης του ατόμου παρατηρείται ότι η πλειοψηφία των ατόμων που αντιμετωπίζουν κάποια μορφή αναπηρίας δεν εργάζεται. Εκτός από τα εμπόδια που προκύπτουν από τη φύση της αναπηρίας, υπάρχουν εξωγενείς παράγοντες που επιτείνουν το πρόβλημα.

Τον Σεπτέμβριο του 2025, το Παρατηρητήριο Θεμάτων Αναπηρίας της Εθνικής Συνομοσπονδίας Ατόμων με Αναπηρία (Ε.Σ.Α.μεΑ), δημοσίευσε το Δελτίο Στατιστικής Πληροφόρησης διερευνώντας την κατάσταση των ατόμων με αναπηρία στην Ελλάδα με βάση ορισμένους κοινωνικούς δείκτες (φτώχεια, υγεία, εργασία, κοινωνική πρόνοια). Τα δημοσιευμένα αποτελέσματα είναι το λιγότερο απογοητευτικά για την καθημερινότητα που βιώνουν χιλιάδες πολίτες με αναπηρία. Το 2024 στην Ελλάδα το 50% των ατόμων με αναπηρία βιώνει έντονη φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό, καταλαμβάνοντας τη δεύτερη χειρότερη θέση στην Ε.Ε. μετά τη Βουλγαρία. Όσον αφορά το ποσοστό εργαζομένων ατόμων με αναπηρία αυτό δεν ξεπερνά το 25,3% στο σύνολο του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, τοποθετώντας τη χώρα μας ξανά στη δεύτερη χειρότερη θέση, ενώ ο μέσος όρος στην Ε.Ε. είναι 56,4%.

Η συντριπτική πλειοψηφία των ατόμων με αναπηρία στην Ελλάδα όχι απλά δεν εργάζεται αλλά ούτε καν συνυπολογίζεται στο σύνολο των ανέργων της χώρας. Αυτή και μόνο η πολιτική που ακολουθείται αποκαλύπτει τη δυσμενή κατάσταση αυτών των ανθρώπων στο εργασιακό στερέωμα. Η κατάσταση αυτή επιδεινώνεται από έναν συνδυασμό συνθηκών όπως είναι η κατάργηση του αναπηρικού επιδόματος σε περίπτωση που ένα άτομο ξεκινήσει να εργάζεται, οι μη προσβάσιμοι χώροι εργασίας, η έλλειψη κατάλληλων κτιριακών υποδομών, η περιορισμένη επαγγελματική εκπαίδευση για απόκτηση δεξιοτήτων καθώς και η προκατάληψη που εμμένει στην ελληνική κοινωνία.

Η έρευνα αποκαλύπτει επίσης ότι τα άτομα με αναπηρία εξακολουθούν να αμείβονται με χαμηλότερες αποδοχές παρότι έχουν αυξημένες ανάγκες για περισσότερο εισόδημα προκειμένου να καλύψουν το επιπλέον κόστος διαβίωσης που απαιτεί η καθημερινότητά τους. Για παράδειγμα τα έξοδα μεταφοράς τους είναι δυσανάλογα υψηλά για τα άτομα με αναπηρία σε σύγκριση με τα άτομα χωρίς αναπηρία λόγω απρόσιτων μέσων μαζικής μεταφοράς ή ανάγκης για προσωπική βοήθεια στη μετακίνηση.

Στην Ελλάδα ιδιαίτερα διαδεδομένη πρακτική εναλλακτικής εργασίας αποτελούν τα προστατευόμενα εργαστήρια. Οι χώροι αυτοί προορίζονται για ανάπτυξη εργασιακών δεξιοτήτων και απόκτηση εργασιακής εμπειρίας. Σε ένα τέτοιο προστατευόμενο εργασιακό περιβάλλον οι συμμετέχοντες εφοδιάζονται με κατάλληλες δεξιότητες και προετοιμάζονται να εισέλθουν στην ελεύθερη αγορά εργασίας. Ταυτόχρονα όμως ένα τέτοιο εργασιακό περιβάλλον είναι πολύ διαφορετικό από αυτό του γενικού πληθυσμού και θέτει περιορισμούς. Δεν προάγει τις αρχές της κοινωνικής οικονομίας για ισοτιμία και κοινωνική ένταξη αλλά ενισχύουν τον στιγματισμό και τη διαφοροποίηση από το κοινωνικό σύνολο (Hoffman, L. 2013). Τα άτομα εγκλωβίζονται στην ασφάλεια και την απομόνωση μη τολμώντας να μεταπηδήσουν στην ανταγωνιστική αγορά εργασίας. Τα προστατευόμενα εργαστήρια πρέπει να αποτελούν προπαρασκευαστικούς θαλάμους των ατόμων με αναπηρία ετοιμάζοντας τα να ενταχθούν στο συνολικό εργατικό δυναμικό της χώρας σε πραγματικά εργασιακά περιβάλλοντα.

Τον Οκτώβριο του 2025 η Επιτροπή Απασχόλησης και Κοινωνικών Υποθέσεων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου ενέκρινε την Έκθεση αξιολόγησης της Στρατηγικής της ΕΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία 2021–2030 (https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-10-2025-0211_EL.html). Η ευρωβουλευτής Katrin Langesiepen, πρόεδρος της Διακομματικής Ομάδας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για θέματα Αναπηρίας και αντιπρόεδρος της Επιτροπής Απασχόλησης και Κοινωνικών Υποθέσεων, δήλωσε: «Το να έχουμε δουλειά είναι ζωτικής σημασίας για τη ζωή μας. Όπως φαίνεται σε αυτή την έκθεση, υπάρχει ένα πραγματικό ζήτημα των ατόμων με αναπηρία που αποκόπτονται εντελώς από την αγορά εργασίας και μια παράλληλη κρίση για όσους καταφέρνουν να βρουν εργασία καθώς πληρώνονται κάτω από το κατώτατο ημερομίσθιο, εργάζονται σε χωριστά περιβάλλοντα και στερούνται τα βασικά τους δικαιώματα.

2.7 Δημιουργία Συμπεριληπτικών Εργασιακών Χώρων

Το προφανές κέρδος από την εξεύρεση εργασίας ενός ατόμου με αναπηρία είναι η βελτίωση της οικονομικής του κατάστασης και η δυνατότητα επαρκούς κάλυψης των υλικών αναγκών του. Καθοριστικό ρόλο όμως για την ολιστική ευημερία του αποτελεί η κοινωνική του ένταξη και αφομοίωση. Στο πλαίσιο μιας κοινωνικής επιχείρησης κάθε άτομο νιώθει παραγωγικό και χρήσιμο μέλος του εργατικού δυναμικού. Ορισμένα κρίσιμα κριτήρια που προσδιορίζουν το βαθμό ενσωμάτωσης του εργαζόμενου ατόμου με αναπηρία σε μια επιχείρηση είναι τα παρακάτω: (Dobrijevic Sipka, S. 2018)

- Κοινωνική συμμετοχή του εργαζόμενου με αναπηρία σε κοινωνικές εκδηλώσεις μαζί με τους συναδέλφους του.
- Αποδοχή από τους συναδέλφους ως ισότιμους τους στον χώρο εργασίας.
- Προσωπική αποδοχή καθώς το άτομο αποκτά αυτοσεβασμό, αυτοπεποίθηση και ανεξαρτησία στηριζόμενο στις δικές του δυνάμεις.

Ο κοινωνικός εργοδότης επιδιώκει να δημιουργεί ευνοϊκές συνθήκες εργασίας που διευκολύνουν τις κοινωνικές σχέσεις των εργαζομένων, αναπήρων και μη, προάγουν την ομαδική δουλειά συνεπώς και την κοινωνική ενσωμάτωση των υπαλλήλων με αναπηρία (Novak, J. & Feyes, K. & Christensen, K. 2011). Η συχνή αλληλεπίδραση των υπαλλήλων και από τις δύο ομάδες, οδηγούν στη μείωση των αρνητικών στάσεων και προκαταλήψεων προς τους εργαζόμενους με αναπηρία και στην κοινωνική τους αποδοχή. Παρατηρείται αυξημένη παραγωγικότητα των ατόμων με αναπηρία και ικανοποίηση από την εργασία τους. Επιπλέον για να γίνουν αποδεκτοί ως ισότιμοι από τους συναδέλφους τους θα πρέπει να απολαμβάνουν δίκαιη μεταχείριση από τον εργοδότη. Μισθό που να είναι ισάξιος με τις αποδοχές των μη ανάπηρων εργαζομένων, ανάλογες ευθύνες και υποχρεώσεις με αυτές που προβλέπει η θέση τους, οφέλη παρόμοια με όλο το εργατικό δυναμικό, ίδιες ευκαιρίες για επαγγελματική εξέλιξη, στο βαθμό που μπορούν να το καταφέρουν. Συμπερασματικά πρέπει να έχουν ίδια μεταχείριση με οποιονδήποτε άλλο εργαζόμενο, δεν πρέπει να υφίστανται διακρίσεις.

Ένας επιτυχημένος εργοδότης οφείλει να κατανοεί τις ποικίλες ανάγκες των υπαλλήλων του. Οι τύποι αναπηρίας που εμφανίζονται στα άτομα είναι διαφορετικοί και απαιτούν στοχευμένη αντιμετώπιση από τον εργοδότη. Δε σημαίνει ότι ο εργασιακός χώρος πρέπει να μετατραπεί σε χώρο φροντίδας πασχόντων αλλά ο εργοδότης καλείται με ενσυναίσθηση να αντιληφθεί τις ιδιαιτερότητες τους καθενός αποσκοπώντας στη μεγιστοποίηση της παραγωγικότητας και της ευημερίας τους (Dobrijevic Sipka, S. 2018). Για παράδειγμα τα άτομα με κινητική δυσκολία χρειάζονται έναν προσβάσιμο χώρο εργασίας (ράμπα, ανελκυστήρα, αποχωρητήριο ΑΜΕΑ). Για τα άτομα με νοητική αναπηρία ίσως χρειάζεται να προβλεφθούν διαδικασίες που να επιμερίζουν την εργασία σε μικρότερα, πιο διαχειρίσιμα και πιο κατανοητά τμήματα. Τα ψυχικά ασθενή άτομα, με δυσκολία συγκέντρωσης, ενδέχεται να χρειάζονται συχνότερα διαλείμματα για εκτόνωση της έντασης.

Η καθημερινή φυσική παρουσία των ατόμων με αναπηρία σε έναν φιλικά προσκείμενο προς την ιδιαιτερότητά τους εργασιακό χώρο, συνεισφέρει καθοριστικά

στην ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων. Η εργασία μπορεί να επιφέρει απόκτηση δεξιοτήτων που διευκολύνουν την κοινωνική συναναστροφή αυτών των ατόμων σε ευκαιρίες που δίνονται εκτός του εργασιακού χώρου (Schur, L. 2002). Λαμβάνουν σεβασμό από τον κοινωνικό περίγυρο, νιώθουν ότι αντιμετωπίζονται ισότιμα, προβάλλουν την αξία τους και αναπτύσσουν ουσιαστικές σχέσεις με τους γύρω τους.

2.8 Οι Κοιν.Σ.Επ. Εργασιακής Ένταξης Ανάχωμα στον Κοινωνικό Αποκλεισμό

Η εργασιακή ένταξη όλων των ανθρώπων, κατ' επέκταση και των ατόμων με αναπηρία, συμβάλλει καθοριστικά στην πλήρη κοινωνική τους ένταξη. Το άρθρο 27 της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες (2006), τονίζει πως εργασία αποτελεί αναφαίρετο δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία, περιορίζει τον κοινωνικό αποκλεισμό και δίνει την ευκαιρία για αξιοπρεπή και αυτόνομη διαβίωση. Το 2011, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η οποία ένα χρόνο νωρίτερα ανακοίνωσε την «Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Αναπηρία (2010-2020)», σε έκθεσή της επισήμανε τη σημασία της «Πρωτοβουλίας για τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις» (European Commission, 2011). Σύμφωνα με το Γενικό Μητρώο Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας που τηρείται από το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης σε ολόκληρη την Ελληνική επικράτεια είναι εγγεγραμμένες μόνο 65 Κοιν.Σ.Επ ένταξης ευάλωτων ατόμων και από αυτές σε ισχύ βρίσκονται οι 53 (kalo.yeka.gr, Νοέμβριος 2025). Είναι σαφές ότι ο αριθμός αυτός είναι πολύ μικρός για καλύψει έστω και εν μέρει την ανάγκη που έχουν τα άτομα με αναπηρία για επαγγελματική αφομοίωση.

Μία Κοιν.Σ.Επ. ένταξης ευάλωτων ατόμων απασχολεί άτομα με αναπηρία σε ποσοστό τουλάχιστον 30% του συνόλου των εργαζομένων, προσφέρει κανονικό μισθό, ασφαλιστική και συνταξιοδοτική κάλυψη και ενθαρρύνει την παραγωγικότητα καθώς ανταγωνίζεται εταιρείες στην ελεύθερη αγορά (Δρόσος, Ν. 2020). Επιπλέον οι ευάλωτοι πληθυσμοί που λαμβάνουν προνοιακό επίδομα, σύνταξη ή οποιοδήποτε άλλο οικονομικό βοήθημα, εξακολουθούν να το λαμβάνουν και μετά την πρόσληψή τους σε μία Κοιν.Σ.Επ. Η νομοθεσία αυτή δίνει ένα επιπλέον κίνητρο για την επαγγελματική ένταξή τους στην ελεύθερη αγορά εργασίας. Η ίδρυση μιας Κοιν.Σ.Επ ένταξης δεν έχει ως αυτοσκοπό τη δημιουργία θέσεων εργασίας αλλά οφείλει να έχει αφογκραστεί πρώτα την κοινωνική ανάγκη που θέλει να ικανοποιήσει αναπτύσσοντας ένα βιώσιμο εγχείρημα. Πρέπει να υπακούει σε τρεις αρχές που της υποδεικνύουν τα συνθετικά της ονομασίας της:

- Πρέπει να εντοπίσει το πρόβλημα στην τοπική κοινωνία – ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ
- Πρέπει να γίνει επιλογή κατάλληλων συνεργατών – ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΗ
- Πρέπει να έχει γίνει σωστός οικονομοτεχνικός σχεδιασμός που θα της εξασφαλίσει τη μακροβιότητά της – ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ (koinonikoepixeiro.eu).

Οι Κοιν.Σ.Επ. ένταξης ανήκουν στο φάσμα των καινοτόμων επιχειρήσεων καθώς προσπαθώντας να ικανοποιήσουν τις διαρκώς μεταβαλλόμενες κοινωνικές ανάγκες

οδηγούνται στην παραγωγή διαρκώς νέων αγαθών και υπηρεσιών. Η κατηγορία αυτή των αναγκών δεν ικανοποιείται από την παραγωγική διαδικασία του ιδιωτικού τομέα καθώς δεν του εξασφαλίζει το επιθυμητό επίπεδο κερδοφορίας. Αντίστοιχα οι “σφιχτές” δημοσιονομικές πολιτικές και οι γραφειοκρατικοί μηχανισμοί αποτελούν ανασταλτικούς παράγοντες για την εμπλοκή του δημόσιου τομέα. Εκτός από τη βασική τους στοχοθεσία που είναι η εργασιακή συμπερίληψη συμβάλλουν ενεργά στην ευημερία της κοινωνίας και του περιβάλλοντος (Αδάμ, Σ. 2012).

Οι Κοιν.Σ.Επ. ένταξης αποτελούν το βασικό εργαλείο για τη μετάβαση από παθητικές σε ενεργητικές πολιτικές προώθησης της εργασίας δίνοντας έμφαση στην αύξηση της απασχόλησης όσων εξαιρούνται από την αγορά εργασίας διαμέσου επαγγελματικής κατάρτισης και προσαρμογής (Adam, S. 2010). Υποστηρίζουν την τοπική κοινωνία δημιουργώντας θέσεις εργασίας για άτομα που δεν μπορούν εύκολα να απομακρυνθούν από τα όρια της περιοχής τους. Αντισταθμίζουν αποτυχίες της αγοράς εργασίας, συμβάλλουν στην εναρμόνιση προσωπικής και επαγγελματικής ζωής και αφυπνίζουν την κοινότητα στην οποία δρουν. Αξιοποιούν το εμπορικό καθεστώς που τους επιτρέπει σύμφωνα με τον νόμο να συμμετέχουν σε εμπορικές δραστηριότητες ώστε να προωθήσουν την κοινωνική ένταξη ευάλωτων ομάδων. Με αυτή την τακτική η ομάδα-στόχος εφαρμόζει την αρχή της αυτοβοήθειας μέσω της εργασιακής της απασχόλησης σε ρεαλιστικό εργασιακό περιβάλλον (Δουβίτσα, Ι. 2020).

Η νομοθεσία έχει εισάγει μία σειρά από κίνητρα ώστε να ενθαρρύνει τους ενδιαφερόμενους να προχωρήσουν στη σύσταση μιας Κοιν.Σ.Επ. ένταξης. Κάποια από τα υποστηρικτικά μέτρα είναι η σύναψη δημόσιων συμβάσεων, η ευνοϊκή φορολογική μεταχείριση και η χρήση κινητής ή ακίνητης δημόσιας περιουσίας για την εκπλήρωση του σκοπού. Οι δημόσιες πολιτικές και πρωτοβουλίες που έχουν ληφθεί δεν έχουν καταφέρει να δώσουν την ώθηση που χρειάζεται ένα τέτοιο μοντέλο επιχείρησης (Δουβίτσα, Ι. 2020). Οι Κοιν.Σ.Επ. ένταξης κατέχουν ένα οριακό ποσοστό του συνόλου των εγχειρημάτων που υπάγονται στον χώρο της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας. Οι επιχειρήσεις αυτές εμφανίζουν δυσκολία κυρίως στη δημιουργία θέσεων εργασίας πλήρους απασχόλησης, με δίκαιες και ισότιμες με τους υπόλοιπους εργαζόμενους αποδοχές για την ομάδα-στόχο, στην πρόσβαση στην ανοιχτή αγορά, στην προσέλκυση επενδυτικών κονδυλίων και σε σύγχρονες υποδομές που συνάδουν με τις νέες τεχνολογίες.

3. ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ. ΕΝΤΑΞΗΣ «ΑΝΘΙΖΩ»

3.1 Στρατηγική Έρευνας

3.1.1 Σκοπός και Δυσκολίες Έρευνας

Κύριος σκοπός της παρούσας μελέτης περίπτωσης είναι να ερευνηθεί εμπειρικά η συμβολή της Κοινωνικής και Συνεταιριστικής Επιχειρήσης Ένταξης ευάλωτων ατόμων «Ανθίζω» στην καταπολέμηση του κοινωνικού και εργασιακού αποκλεισμού των ατόμων με αναπηρία στην Ελλάδα. Μέσα από τη διερεύνηση της υπό μελέτη Κοιν.Σ.Επ. θα γίνει προσπάθεια να εξεταστούν ζητήματα σχετικά με τους λόγους ίδρυσης, τις προκλήσεις και δυσκολίες που αντιμετωπίζει καθώς και σε τι βαθμό έχει εκπληρώσει την αρχική της αποστολή δηλαδή την εργασιακή ενδυνάμωση και αφομοίωση ατόμων με αναπηρία σε πραγματικές συνθήκες εργασίας. Τέλος θα δοθεί χώρος για προτάσεις βελτίωσης και εξ ορθολογισμού της επικρατούσας κατάστασης στο κοινωνικό επιχειρηματικό στερέωμα στην Ελλάδα.

Κατά την αναζήτηση βιβλιογραφίας για επιχειρήσεις ένταξης ατόμων με αναπηρία διαπιστώθηκε, κρίνοντας από την αρθρογραφία, ότι τα ελληνικά επιστημονικά άρθρα υπολείπονται αριθμητικά σε σχέση με τα διεθνή. Μικρής έκτασης έρευνα έχει σημειωθεί στην ελληνική επιστημονική κοινότητα συγκρινόμενη με αντίστοιχες διεθνείς μελέτες. Επιπρόσθετα οι Κοιν.Σ.Επ. ένταξης ευάλωτων ατόμων στην Ελλάδα κατέχουν το μικρότερο ποσοστό σε σχέση με τις άλλες δύο κατηγορίες Κοιν.Σ.Επ. Με βάση τα επίσημα στοιχεία που δημοσίευσε η πλατφόρμα δικτύωσης φορέων Κ.ΑΛ.Ο. (foreis-kalo.gr) ο συνολικός αριθμός των εγγεγραμμένων Κοιν.Σ.Επ. στο Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.ΑΛ.Ο. στην ελληνική επικράτεια έως τις 23/07/2024 ήταν 2.276. Από αυτές μόλις οι 55 είναι Κοιν.Σ.Επ. ένταξης ευάλωτων ατόμων. Ο αριθμός αυτός είναι δυναμικός και μεταβάλλεται ανά χρονικά διαστήματα. Κατόπιν διαδικτυακής έρευνας και τηλεφωνικής επικοινωνίας σε Κοιν.Σ.Επ. που δραστηριοποιούνται στον νομό Αττικής διαπιστώθηκε ότι ορισμένες είχαν διακόψει την λειτουργία τους ενώ κάποιες άλλες είχαν μετατραπεί σε Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας ή ακόμη είχαν αλλάξει εντελώς νομική μορφή πχ. σε Ιδιωτική Κεφαλαιουχική Επιχείρηση (ΙΚΕ). Είναι πολύ λίγες αριθμητικά οι Κοιν.Σ.Επ. ένταξης ευάλωτων ατόμων και ακόμα πιο λίγες εκείνες που υπηρετούν τον πραγματικό σκοπό ίδρυσής τους. Σημειώνεται η περίπτωση μιας Κοιν.Σ.Επ. που ενώ είχε τη μορφή Ένταξης ευάλωτων ομάδων στη πράξη λειτουργεί ως προστατευόμενο εργαστήριο που απασχολεί μεν άτομα με αναπηρία αλλά σε ένα προστατευμένο και απομονωμένο εργασιακό περιβάλλον το οποίο τελικά μάλλον περισσότερο διαχωρίζει την συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα παρά την εντάσσει στην ανοιχτή αγορά εργασίας. Η πρωταρχική αυτή έρευνα αφιερώθηκε στην αναζήτηση και τον εντοπισμό ενός εγχειρήματος πρόθυμο να συνεργαστεί και να μοιραστεί την εμπειρία του από την καθημερινότητα της εργασιακής πραγματικότητας.

3.1.2 Μεθοδολογία Έρευνας

Για τη διεξαγωγή της έρευνας πεδίου επιλέχθηκε η ποιοτική μέθοδος μέσω συνέντευξης ως πιο αποτελεσματικό για την παρατήρηση και διεξαγωγή συμπερασμάτων. Η ποιοτική έρευνα αποφέρει εμπειρικά δεδομένα δηλαδή παρατηρήσεις που δεν ανάγονται εύκολα σε αριθμούς (Babbie, E. 2018). Μελετώντας προσωπικές εμπειρίες, αντιλήψεις και βιώματα μέσω των περιγραφικών δεδομένων που προκύπτουν από τη συνέντευξη, διευκολύνεται η κατανόηση της δομής λειτουργίας της υπό μελέτη κοινωνικής επιχείρησης και της επιδραστικότητας που έχει στην καθημερινότητα των εργαζομένων με αναπηρία. Παρότι η προσέγγιση του εγχειρήματος γίνεται διαθέτοντας συγκεκριμένες υποθέσεις οι οποίες χρήζουν ελέγχου η διαδικασία ενέχει μια δυναμική που δεν μπορεί να προβλεφθεί εκ των προτέρων. Κατά την εξέλιξη της της συνέντευξης προέκυψαν νέα ερωτήματα από την παράθεση των πληροφοριών που δεν περιλαμβάνονταν στον αρχικό σχεδιασμό. Έναν ακόμη λόγο που επιλέχθηκε η μέθοδος αυτή ως πιο κατάλληλη για την άντληση των απαραίτητων δεδομένων αποτελεί το γεγονός ότι οι εργαζόμενοι με αναπηρία στην Κοιν.Σ.Επ. ένταξης δεν είναι απαραίτητα σε θέση να παρέχουν τις ζητούμενες πληροφορίες ώστε να στοιχειοθετεί επαρκώς η έρευνα και να οδηγηθούμε σε ασφαλή συμπεράσματα.

Η ποιοτική έρευνα «ανακαλύπτει τις απόψεις των υπό έρευνα ατόμων, εστιάζοντας στη δική τους οπτική υπό την οποία βιώνουν και νιώθουν τα γεγονότα» (Bird, M. et al. 1999). Μέσω αυτής ερμηνεύουμε συμπεριφορές, εμπειρίες, γεγονότα και καταστάσεις όχι μόνο υπό το πρίσμα των συμμετεχόντων αλλά και του ίδιου του ερευνητή ο οποίος αλληλεπιδρά με τους συμμετέχοντες και συμβάλει στην ερμηνεία των καταστάσεων (Μαντζούκας, Σ. 2007). Οι ποιοτικές αναλύσεις επικεντρώνονται στις εμπειρίες που καταθέτουν συγκεκριμένα άτομα, τις αντιλήψεις τους, τα κίνητρα που τους οδήγησαν σε συγκεκριμένες δράσεις και στη συνέχεια αξιολογούν τα ευρήματά τους. Προσεγγίζοντας άμεσα το υπό έρευνα εγχείρημα και παρατηρώντας από κοντά το περιβάλλον μέσα στο οποίο δρα μπορούμε να διαμορφώσουμε μια βαθύτερη και πιο πλήρη εικόνα γι' αυτό. Αυτός ο τρόπος παρατήρησης είναι ιδιαίτερα κατάλληλος για ερευνητικά ζητήματα και κοινωνικές μελέτες που είναι δύσκολο να υποβληθούν σε απλή ποσοτικοποίηση (Babbie, E. 2018). Οι ερευνητές πεδίου μπορούν να αναγνωρίσουν πολλές αποχρώσεις στάσεων και συμπεριφορών που θα παρέβλεπαν αν χρησιμοποιούσαν άλλες μεθόδους.

Μια Κοιν.Σ.Επ. ένταξης ατόμων με αναπηρία αποτελεί ένα κοινωνικό περιβάλλον με ευάλωτα άτομα, του οποίου η προσέγγιση πρέπει να γίνει με προσοχή και διακριτικότητα. Δεν κατέστη δυνατή η άμεση επικοινωνία με εργαζόμενα άτομα με αναπηρία αλλά δόθηκε άδεια να πραγματοποιηθεί παρατήρηση αυτών των ατόμων κατά τη διάρκεια της εργασίας τους, χωρίς ο ερευνητής να εμπλακεί σε αλληλεπίδραση μαζί τους αλλά και να μη συμμετέχει με οποιοδήποτε τρόπο στο περιβάλλον που μελετάει. Αυτή η οδηγία εξασφαλίζει εκτός από την ηρεμία του υπό μελέτη συνόλου και την αντικειμενικότητα των συμπερασμάτων χωρίς να έχουν επηρεαστεί από την φυσική παρουσία του

ερευνητή. Η κύρια πηγή πληροφοριών αντλήθηκε με την μέθοδο της ημιδομημένης συνέντευξης που δόθηκε από μέλος της Κοιν.Σ.Επ. χωρίς κάποια αναπηρία. Αρχικά διαμορφώθηκε ένα γενικό πλάνο που περιλάμβανε τα ζητήματα που έπρεπε οπωσδήποτε να καλυφθούν. Τα ερωτήματα ακολουθούν μια λογική σειρά όμως αυτή η μέθοδος δίνει την ευελιξία στον ερευνητή να μην τηρεί πιστά τη σειρά των ερωτήσεων όταν κρίνει ότι χρειάζεται να εμβαθύνει περισσότερο σε κάποιο θέμα. Οι ανοιχτού τύπου ερωτήσεις δίνουν το χώρο στον ερωτώμενο να εκθέσει την εμπειρία του χωρίς περιορισμούς. Εξάλλου σε μια συνέντευξη συχνά μας ενδιαφέρει να συλλέξουμε και να αποτυπώσουμε όχι μόνο τη γνώμη των ερωτώμενων όπως εκείνοι θα τη διατυπώσουν, ως απόρροια της εμπειρίας τους και των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν αλλά και κάποιους παράγοντες που δεν είχαν προβλεφθεί (Bird, M. et al. 1999). Όσο καλά σχεδιασμένη και διεξοδική κι αν είναι μια συνέντευξη, «μας δίνει την ευκαιρία να ακολουθήσουμε την απρόβλεπτη πορεία στην οποία οδηγεί η γνώση αυτών που απαντούν» (Bird, M. et al. 1999). Κατά τη διάρκεια της συνέντευξης έγιναν κάποιες διευκρινιστικές ερωτήσεις ώστε να αποσαφηνιστούν τυχόν θολά σημεία. Η αμφίδρομη επικοινωνία μεταξύ των δύο μερών επιτρέπει την εκτενή συζήτηση και εξέταση του εγχειρήματος από διαφορετικές οπτικές. Συνδυαστικά με τη συνέντευξη δόθηκε κι ένα ερωτηματολόγιο προς συμπλήρωση με σκοπό τη συλλογή δεδομένων περισσότερο τυπικής φύσης. Το μεγαλύτερο πλεονέκτημα της έρευνας πεδίου είναι η παρουσία του ερευνητή σε πραγματικές συνθήκες λειτουργίας και σε ρεαλιστικό περιβάλλον δράσης όλων των εμπλεκόμενων. Η δυσκολία που ενέχει έγκειται στο γεγονός ότι η έρευνα και η παρατήρηση πρέπει να γίνονται τόσο διακριτικά ώστε να μην επηρεάζεται η συμπεριφορά και οι αντιδράσεις των υπό παρατήρηση ατόμων. Με τον τρόπο αυτό ελαχιστοποιείται ο κίνδυνος να αλλοιωθεί η πραγματικότητα της καθημερινής ρουτίνας που πρέπει να καταγραφεί. Επίσης η ανάλυση των απαντήσεων της συνέντευξης πρέπει να γίνει με γνώμονα την αντικειμενικότητα και όχι τα βιώματα και τις εκτιμήσεις του ερευνητή.

3.1.3 Επιλογή Ερωτώμενου Προσώπου και Θεματικοί Άξονες της Συνέντευξης

Πρωταρχικό μέλημα της έρευνας, εφόσον δεν κατέστη δυνατή η μελέτη μιας ομάδας εστίασης, ήταν το ερωτώμενο πρόσωπο να αποτελεί χαρακτηριστική και αντιπροσωπευτική περίπτωση του πληθυσμού που ερευνάται.² Το ερωτώμενο πρόσωπο που επιλέχθηκε ήταν ένα από τα ιδρυτικά μέλη της Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης ευάλωτων ατόμων «Ανθίζω». Η πρώτη επικοινωνία έγινε τηλεφωνικά και κατόπιν εστάλη ένα διευκρινιστικό email σχετικά με την ιδιότητα του ερευνητή και τον σκοπό της έρευνας. Δόθηκαν οι απαραίτητες διαβεβαιώσεις για την ανωνυμία ιδίως των ατόμων με αναπηρία που εργάζονται στην Κοιν.Σ.Επ. Προτιμήθηκε από την ερωτώμενη να μην ηχογραφηθεί η συνομιλία και φυσικά να μην ληφθεί καμία φωτογραφία από τους

² Όπως προαναφέρθηκε, παρόλες τις επανειλημμένες προσπάθειες προσέγγισης και άλλων μελών της Κοιν.Σ.Επ., δεν ήταν εφικτή η πραγματοποίηση συνέντευξης λόγω του επιβαρυσμένου προγράμματος και των αυξημένων υποχρεώσεων που είχαν.

εργαζόμενους την ώρα της εργασίας τους. Όλοι οι όροι τηρήθηκαν στο ακέραιο ώστε να εξασφαλιστεί ένα κλίμα εμπιστοσύνης και συνέπειας ώστε η ερωτώμενη να νιώσει ασφαλής. Για τον χρονικό προσδιορισμό της συνέντευξης υπήρξε δυσκολία καθώς η Κοιν.Σ.Επ. ετοιμαζόταν με εντατικούς ρυθμούς για τη συμμετοχή της σε ένα εορταστικό bazaar τον Νοέμβριο και στη λειτουργία ενός pop up καταστήματος την περίοδο των Χριστουγέννων. Παρά το βεβαρημένο πρόγραμμα η ερωτώμενη ήταν προσιτή και πρόθυμη να συνεργαστεί παρότι δεν είχε καμία πρότερη γνωριμία με τον ερευνητή.

Οι θεματικοί άξονες στους οποίους στηρίχθηκε η συνέντευξη συμβαδίζουν με το σκοπό της έρευνας που τέθηκε εξαρχής. Βοηθούν τον ερευνητή, ειδικά όταν είναι άπειρος, να ξεκινήσει τη συνομιλία μέχρι να βρει έναν οικείο ρυθμό και να συνεχίσει αβίαστα τη συνέντευξη. Επίσης αποφεύγεται ο κίνδυνος να ξεφύγει η συζήτηση από το εξεταζόμενο θέμα ή να πλατειάσει σε ανούσιες λεπτομέρειες. Οι κύριες θεματικές στις οποίες βασίστηκαν οι ερωτήσεις ήταν:

- Οι λόγοι που οδήγησαν στην ίδρυση της Κοιν.Σ.Επ. και οι δυσκολίες κατά την ίδρυση
- Ο τρόπος που η Κοιν.Σ.Επ. συμβάλει στην εργασιακή ένταξη και αποκατάσταση
- Η διασύνδεσή της με άλλους φορείς και κοινωνικός αντίκτυπος
- Η εκπαίδευση των μελών της
- Εμπόδια στην έως τώρα λειτουργία της
- Προτάσεις για την ευημερία και εξέλιξη της Κοιν.Σ.Επ.

Μετά το πέρας της συνέντευξης έγινε πιστή αποτύπωση των ευρημάτων τα οποία ταξινομήθηκαν σύμφωνα με τις θεματικές που είχαν οριστεί και πραγματοποιήθηκε ανάλυση του ερευνητικού υλικού. Κύρια επιδίωξη ήταν να τηρηθεί η αυθεντικότητα των λεγομένων της ερωτώμενης ώστε τα δεδομένα να θεωρηθούν αξιόπιστα και να υπάρξει αντικειμενική προσέγγιση του καταγεγραμμένου ερευνητικού υλικού. Στο τέλος έγινε προσπάθεια να με γνώμονα τα ευρήματα που συλλέχθηκαν να γίνει σύνδεση με τους αρχικούς στόχους, να ερμηνευτούν τα αποτελέσματα

3.2 Ανάλυση Ευρημάτων

3.2.1 Ίδρυση και Πρώτες Δυσκολίες

Η ανάλυση των ερευνητικών στοιχείων ακολουθεί τη ροή των θεματικών ενοτήτων. Αρχικά έγινε μια πρώτη γνωριμία με την ερωτώμενη, σημαντικό στάδιο για την ερμηνεία των ενεργειών της και των αποφάσεων που έλαβε κατά την ίδρυση του εγχειρήματος. Η ίδια είναι εργοθεραπεύτρια και ξεκίνησε να ασκεί το επάγγελμά της το 1989 βοηθώντας βρέφη με αναπηρία. Στα μέσα της δεκαετίας του '90 άρχισε να εργάζεται στην Εταιρεία Προστασίας Σπαστικών «Πόρτα Ανοιχτή», η οποία φέτος κλείνει 50 χρόνια διαρκούς λειτουργίας. Στην αρχή η έδρα ήταν στο Παγκράτι ενώ από τις αρχές του 2000 έχει μεταφερθεί στην Αργυρούπολη. Η πολυετής ενασχόλησή της

με άτομα με κινητική και νοητική αναπηρία την ώθησε το 2020 να προβεί στην ίδρυση της Κοιν.Σ.Επ. ένταξης «Ανθίζω». Δύο ήταν τα βασικά κίνητρα ίδρυσης της Κοιν.Σ.Επ.: Η επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με αναπηρία και η κοινωνική τους ένταξη. Μέσα στον περιβάλλον της Εταιρείας Προστασίας Σπαστικών είχε διαπιστώσει ότι δεν ήταν λίγα τα άτομα με αναπηρία που απασχολούνταν καθημερινά σε αυτό τον χώρο και που είχαν ανεκμετάλλευτες ικανότητες που θα τους επέτρεπαν την περαιτέρω εξέλιξή τους. Μέσα από την συναναστροφή μαζί τους αντιλήφθηκε την ανάγκη τους να διοχετεύσουν τη δημιουργικότητά τους αλλά και την ανάγκη τους να νιώσουν οικονομικά ανεξάρτητοι. Ήθελαν να ζήσουν με αξιοπρέπεια στηριζόμενοι στις δικές τους δυνάμεις και να έχουν έναν σκοπό που θα τους προσφέρει ελπίδα και αισιοδοξία στη ζωή τους. Παράλληλα υπήρχαν συνεργάτες της στη Εταιρεία Προστασίας Σπαστικών που συμερίζονταν τις ίδιες ανησυχίες με την ίδια και ήταν πρόθυμοι να συμμετέχουν σε ένα νέο σχήμα. Η ίδρυση Κοιν.Σ.Επ. ένταξης ευάλωτων ατόμων θεωρήθηκε ως η πιο κατάλληλη επιλογή εφόσον συνδυάζει τον κοινωνικό σκοπό με την επιχειρηματικότητα, αν και δεν είχαν επαρκή γνώση και κατάρτιση γι' αυτή τη νομική εταιρική μορφή. Προσπάθησαν αρχικά μέσω του διαδικτύου αλλά και με ένα ασύγχρονο σεμινάριο να ενημερωθούν για τη διαδικασία και τα απαιτούμενα βήματα που έπρεπε να γίνουν για την έναρξη της επιχείρησης.

Η χρονική περίοδος που ξεκίνησαν οι διαδικασίες για την ίδρυση της Κοιν.Σ.Επ. συνέπεσε με τα περιοριστικά μέτρα για την πανδημία του νέου κορονοϊού (Covid-19). Επομένως στην ερώτηση κατά πόσο θεωρήθηκε πολύπλοκη ή γραφειοκρατική η διαδικασία έναρξης η απάντηση επικεντρώθηκε στην δυσκολία επικοινωνίας με τις αρμόδιες υπηρεσίες, στην υποχρέωση προγραμματισμού ραντεβού με μεγάλη αναμονή και στην απαγόρευση μετακίνησης λόγω της πανδημίας. Χρειάστηκαν σχεδόν εννιά μήνες για να ολοκληρωθεί η ίδρυση του εγχειρήματος. Σε όλη αυτή τη διάρκεια είχαν την αμέριστη καθοδήγηση σε οικονομικές και νομικές συμβουλές εμπειρογνομόνων από την Εταιρεία Προστασίας Σπαστικών. Η ιδρυτική ομάδα σχηματίστηκε ήδη από πολύ νωρίς, τα άτομα με αναπηρία που θα εργάζονταν είχαν επιλεγεί, ο απαιτούμενος χώρος εργασίας παραχωρήθηκε από την Εταιρεία Προστασίας Σπαστικών εντός των κτιριακών εγκαταστάσεών της, λήφθηκαν οι απαραίτητες άδειες και η Κοιν.Σ.Επ. ξεκίνησε την υλοποίηση του οράματός της.

3.2.2 Εκπαίδευση

Η εκπαίδευση των εργαζομένων στην Κοιν.Σ.Επ. χωρίζεται σε δυο κατηγορίες, στην επαγγελματική και τη θεραπευτική. Όσον αφορά την απόκτηση επαγγελματικών δεξιοτήτων, έγινε συστηματική προσπάθεια προς αυτή την κατεύθυνση από τα μέλη της Κοιν.Σ.Επ. προτού ακόμα ιδρυθεί επίσημα. Χρειάστηκε υπομονή και χρόνος για μπορέσουν να αφομοιώσουν τις νέες πληροφορίες οι εργαζόμενοι με αναπηρία και να τις εφαρμόσουν στην πράξη μέχρι να πετύχουν το επιθυμητό αποτέλεσμα στα παραγόμενα προϊόντα. Επίσης προσφέρθηκε εθελοντικά ένα κηροπλαστείο να δείξει τρόπους παρασκευής χειροποίητων κεριών και στη συνέχεια προέβη και σε δωρεά της απαραίτητης πρώτης ύλης για το ξεκίνημα των εργασιών. Κατά διαστήματα και ανάλογα με την εποχή τροποποιείται η συλλογή παραγόμενων προϊόντων για να

αποτελεί εμπορική πρόταση για το αγοραστικό κοινό. Συνέπεια αυτής της πρακτικής είναι οι εργαζόμενοι να αναπροσαρμόζουν τις ικανότητές τους και να εμπλουτίζουν τις δεξιότητές τους με βάση τα προϊόντα που πρέπει να κατασκευάσουν (λαμπάδες για το Πάσχα, καπέλα για το καλοκαίρι, κεριά για τα Χριστούγεννα), να τροφοδοτούν τη δημιουργικότητά τους και να αποφεύγεται η ανία από την επανάληψη παραγωγής των ίδιων προϊόντων.

Όπως έγινε σαφές από την αρχή της έρευνας, η Κοιν.Σ.Επ. Ανθίζω βρίσκεται υπό την ομπρέλα της Εταιρείας Προστασίας Σπαστικών. Το γεγονός αυτό της δίνει το πλεονέκτημα αξιοποίησης τόσο των χώρων όσο και του προσωπικού της προς όφελος των εργαζομένων της Κοιν.Σ.Επ. Οι εργαζόμενοι με αναπηρία ακολουθούν ολοκληρωμένο θεραπευτικό πρόγραμμα (λογοθεραπεία, φυσικοθεραπεία, εργοθεραπεία, ψυχοθεραπεία) από το επιστημονικό προσωπικό (λογοθεραπευτές, φυσιοθεραπευτές, εργοθεραπευτές, ψυχολόγοι και ψυχίατροι) της Εταιρείας Προστασίας Σπαστικών. Η παραπάνω θεραπευτική παρέμβαση πραγματοποιείται σε χώρο δίπλα στον χώρο εργασίας τους διευκολύνοντας τη μετακίνησή τους σε αυτές με το πέρας της εργασίας τους. Επιπλέον παρέχεται υποστηρικτική συμβουλευτική στις οικογένειες των εργαζομένων για μια πιο ολιστική προσέγγιση των δυσκολιών που προκύπτουν.

3.2.3 Εργασιακή Ένταξη

Στην Κοιν.Σ.Επ. συνολικά απασχολούνται εννέα άτομα με έμμισθη σχέση εκ των οποίων τα πέντε είναι άτομα με αναπηρία. Ο συνολικός αριθμός των μελών της είναι δώδεκα εκ των οποίων τα επτά είναι εργαζόμενα μέλη ενώ τα υπόλοιπα πέντε είναι μη μισθωτά. Το κεφάλαιο της επιχείρησης είναι διαιρεμένο σε συνεταιριστικές μερίδες. Το κόστος της συνεταιριστικής μερίδας του κάθε μέλους καλύφθηκε από το ταμείο της Εταιρείας Προστασίας Σπαστικών. Κάθε μέλος έχει δικαίωμα μιας ψήφου. Τα κέρδη που τυχόν προκύψουν από την επιχειρηματική δραστηριότητα δε μοιράζονται στους εργαζόμενους αλλά προορίζονται εξολοκλήρου για την επίτευξη του κοινωνικού σκοπού. Η Γενική Συνέλευση της Κοιν.Σ.Επ. συγκαλείται μία φορά τον χρόνο μετά από ενημέρωση μέσω ανάρτησης στην επίσημη ιστοσελίδα της. Η Διοικούσα Επιτροπή απαρτίζεται από τρία άτομα χωρίς αναπηρία, τα δύο ανήκουν στο έμμισθο προσωπικό ενώ το τρίτο είναι άμισθο μέλος. Η Διοικούσα Επιτροπή συνεδριάζει κάθε τρεις μήνες ενώ νέος Πρόεδρος εκλέγεται ανά δύο χρόνια. Έως τώρα έχουν εκλεγεί δύο γυναίκες πρόεδροι.

Τα εργαζόμενα άτομα με αναπηρία είναι απόφοιτοι Γυμνασίου ή Λυκείου. Ορισμένα από αυτά μετά την αποφοίτησή τους απασχολήθηκαν σε ένα παραγωγικό εργαστήριο κατασκευής ειδών δώρου και παροχής υπηρεσιών catering το οποίο λειτουργεί από το 1992 η Εταιρεία Προστασίας Σπαστικών. Οι υπόλοιποι εργαζόμενοι με αναπηρία δεν είχαν πρότερη εργασιακή εμπειρία. Όλοι διαμένουν με τις οικογένειές τους και όχι σε κάποιο ίδρυμα υποστηριζόμενης διαβίωσης. Οι έμμισθοι εργαζόμενοι χωρίς αναπηρία προέρχονται στην πλειοψηφία τους από τους κόλπους της Εταιρείας Προστασίας Σπαστικών είτε ως μέλη της είτε ως εθελοντές. Είναι άτομα

ευαισθητοποιημένα σε θέματα αναπηρίας και διαφορετικότητας και υποστηρίζουν τα οφέλη της προώθησης της ενταξιακής κουλτούρας στον εργασιακό χώρο. Με υπομονή και επιμονή στηρίζουν την προσπάθεια των ευάλωτων συναδέλφων τους και τους καθοδηγούν με σεβασμό όταν το χρειάζονται εξασφαλίζοντας την ισοτιμία και την ισότητα μεταξύ τους. Το αντικείμενο εργασίας όπως και οι συνθήκες εργασίας είναι προσαρμοσμένα στις ιδιαίτερες ανάγκες και απαιτήσεις του ευάλωτου πληθυσμού. Το ωράριο είναι 9πμ-1μμ αλλά υπάρχει ευελιξία στην τήρησή του. Το αντικείμενο απασχόλησης εκτείνεται στην κατασκευή μιας σειράς από χειροποίητες δημιουργίες (σαπούνια, κεριά, σημειωματάρια...). Κατά διαστήματα η συλλογή αυτή εμπλουτίζεται με την παρασκευή σπιτικής μαρμελάδας και γλυκών του κουταλιού. Ο βασικός λόγος επιλογής αυτού του αντικειμένου έγκειται στο γεγονός ότι ήταν κάτι που ήδη γνώριζαν πως να το κάνουν από το παραγωγικό εργαστήριο που απασχολούνταν. Είναι μια ευχάριστη και δημιουργική ενασχόληση που δεν απαιτεί εξειδικευμένη εκπαίδευση. Επιπλέον πάντα θα υπάρχει η ανάγκη αγοράς ενός δώρου.

Μέσα από την επαγγελματική απασχόληση οι εργαζόμενοι με αναπηρία πετυχαίνουν την οικονομική τους ανεξαρτησία, σε συνδυασμό με το επίδομα αναπηρίας που λαμβάνουν, το οποίο δεν καταργείται σε εργαζόμενους σε Κοιν.Σ.Επ. Γεμίζουν δημιουργικά την καθημερινότητά τους, αισθάνονται χρήσιμοι, συνεργάζονται με άλλα άτομα και καλλιεργούν δεξιότητες απαραίτητες για την κοινωνικοποίησή τους. Είναι μέλη μιας ομάδας, νιώθουν ότι ανήκουν σε αυτή και αλληλοεπιδρούν μέσα σε αυτή. Κατά τη διάρκεια της συνέντευξης έγινε και ιδιαίτερη αναφορά στις οικογένειες των εργαζομένων με αναπηρία. Πλέον ανησυχούν λιγότερο για το μέλλον τους διαπιστώνοντας ότι έχουν προοπτικές να κερδίζουν τη ζωή τους και να ζουν όσο κατά το δυνατόν πιο ανεξάρτητα. Παρατηρούν ότι μειώθηκε η μελαγχολία και η ένταση που εμφάνιζαν αυτοί οι άνθρωποι προτού αρχίσουν να εργάζονται. Είναι πιο ήρεμοι και χαρούμενοι μεταδίδοντας αυτά τα συναισθήματα και στην οικογένειά τους.

Οι εργαζόμενοι χωρίς αναπηρία εκτός από την παραγωγική εργασία που παρέχουν συμβάλλουν στην κοινωνική ένταξη των συναδέλφων τους με αναπηρία, διευκολύνουν τη συνεργασία και την αλληλεπίδραση με αίσθημα κοινωνικής ευθύνης και ευαισθησία. Χάρη στην πρότερη επαφή τους με το περιβάλλον την Εταιρείας Προστασίας Σπαστικών, είναι πλήρως εξοικειωμένοι με τις δυσκολίες που επιφέρει η συνεργασία με άτομα με αναπηρία και γνωρίζουν μεθόδους να τις αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά.

3.2.4 Εργασιακό Περιβάλλον

Ο χώρος εργασίας της Κοιν.Σ.Επ. έχει παραχωρηθεί από την Εταιρεία Προστασίας Σπαστικών και βρίσκεται εντός του κτιριακού της συγκροτήματος. Είναι ένα λιτό και ευρύχωρο δωμάτιο με αρκετά ελεύθερα τμήματα ώστε να κινούνται με ευκολία τα αμαξίδια. Οι πάγκοι εργασίας έχουν ύψος που διευκολύνει εργονομικά τους εργαζόμενους. Η σύντομη παραμονή στον χώρο αυτό εν ώρα εργασίας διευκόλυνε τη διεξαγωγή σημαντικών συμπερασμάτων για τις συνθήκες εργασίας. Δεν υπήρχε άγχος

ούτε πίεση και η εργασία ακολουθούσε το ρυθμό των εργαζομένων. Υπήρχε επικοινωνία και αλληλεπίδραση μεταξύ τους, καθοδήγηση από το έμπειρο προσωπικό

Οι εργαζόμενοι χωρίς αναπηρία επιδιώκουν να μην είναι υπερπροστατευτικοί και να παρεμβαίνουν όσο το δυνατόν λιγότερο κατά την παραγωγική διαδικασία. Στόχος τους είναι να προετοιμαστούν οι εργαζόμενοι με αναπηρία για πιο απαιτητικά εργασιακά περιβάλλοντα, να αυτενεργούν και να παίρνουν ρίσκα. Με τον τρόπο αυτό χτίζεται η αυτοπεποίθησή τους, μαθαίνουν να μη φοβούνται να υπερβούν τα όρια της ζώνης ασφαλείας τους, γενικεύουν τις γνώσεις που αποκτούν και αναπτύσσουν κοινωνικές δεξιότητες μέσω της συναναστροφής τους με τους συναδέλφους τους.

Ο κίνδυνος που υπάρχει σε ένα έντονα συμπεριληπτικό και προστατευμένο εργασιακό περιβάλλον είναι να μην επιτρέψει στους εκκολλητόμενους εργαζόμενους να κάνουν το επόμενο βήμα και να τολμήσουν να απασχοληθούν σε μια επιχείρηση που δε θα έχει τη νομική μορφή και τη στοχοθεσία μιας Κοιν.Σ.Επ. Συγκεκριμένα αναφέρθηκε από την ερωτώμενη ένα σχετικό περιστατικό. Μια μεγάλη ξενοδοχειακή μονάδα, με εγκαταστάσεις σε όλη την Ελλάδα πρότεινε να προσλάβει ορισμένα άτομα με αναπηρία που εργάζονται στην Κοιν.Σ.Επ. Ανθίζω. Ο λόγος που την επέλεξε είναι λόγω της εργασιακής εκπαίδευσης και εμπειρίας των ατόμων αυτών. Αρχικά η πρόταση αυτή δικαίωνε τις προσπάθειες της Κοιν.Σ.Επ. και έδειχνε τον θετικό αντίκτυπο του κόπου και του χρόνου που επενδύθηκε για ένα τέτοιο αποτέλεσμα. Η ανταπόκριση όμως τόσο των εργαζομένων με αναπηρία όσο και των οικογενειών τους δεν ήταν η αναμενόμενη. Κανένας εργαζόμενος δε δέχθηκε αυτή την επαγγελματική πρόταση, παρότι οι αποδοχές ήταν ικανοποιητικές και οι λόγοι ήταν περίπου ίδιοι. Αρχικά θα αντιμετώπιζαν πρόβλημα με τη μετακίνησή τους. Η μετάβασή τους στις εγκαταστάσεις της Κοιν.Σ.Επ. πραγματοποιείται καθημερινά από τα πούλμαν της Εταιρείας Προστασίας Σπαστικών. Στη νέα εργασία θα έπρεπε με ίδια μέσα να μετακινηθούν ή να χρησιμοποιήσουν ταξί κάτι που είναι οικονομικά ασύμφορο. Επιπλέον υπήρχε ο φόβος για το άγνωστο και η ανησυχία για τη μετάβασή τους σε ένα αισθητά πιο απαιτητικό εργασιακό περιβάλλον. Σημαντικό επιχείρημα που προέβαλαν ήταν η πιθανότητα διακοπής του αναπηρικού επιδόματος. Η πραγματικότητα αυτή τους δημιουργούσε αβεβαιότητα και αμφιβολία για το πόσο εύκολα θα το εισέπρατταν ξανά σε περίπτωση λήξης της συνεργασίας τους με το ξενοδοχείο. Τέλος υπήρξε και μια παραδοχή από την ερωτώμενη που έβρισκαν σύμφωνα και άλλα μέλη της Κοιν.Σ.Επ. Τα άτομα με αναπηρία έχουν υποστεί μια μορφή ιδρυματοποίησης από μικρή ηλικία. Δεν αναφερόμαστε στη διαμονή σε ιδρύματα αλλά στα εμπόδια που περιορίζουν την ανεξάρτητη διαβίωση. Ο κοινωνικός αποκλεισμός, οι διακρίσεις, ο διαχωρισμός τους από τον γενικό πληθυσμό ήδη από τα μαθητικά τους χρόνια έχουν προξενήσει μια μορφή φυσικής απομόνωσης. Δυσκολεύονται να ενσωματωθούν σε περιβάλλοντα που δεν τους είναι οικεία και νιώθουν ανασφάλεια όταν χρειάζεται να συναναστραφούν με άγνωστα άτομα. Το τελικό αποτέλεσμα ήταν να απορριφθεί αυτή η επαγγελματική πρόταση.

3.2.5 Δικτύωση και Κοινωνικός Αντίκτυπος

Μια πρώτη μορφή δικτύωσης, ήδη από την ίδρυση της Κοιν.Σ.Επ. θα μπορούσε να θεωρηθεί η αλληλεπίδραση με την τοπική κοινωνία. Ο ρόλος που διαδραματίζει είναι καθοριστικός για την επιβίωση και την ανάπτυξη του κοινωνικού εγχειρήματος. Στην περίπτωση της Κοιν.Σ.Επ. Ανθίζω οι κάτοικοι των γειτονικών περιοχών έδειξαν από την αρχή την έμπρακτη συμπαράσταση και υποστήριξή τους. Οι πολίτες αυτοί αποτέλεσαν την πελατειακή βάση της επιχείρησης δίνοντας ώθηση στην οικονομική της βιωσιμότητα. Η ερωτώμενη παραδέχτηκε ότι η θετική ανταπόκριση των κοντινών περιοχών ενθάρρυνε τα εμπλεκόμενα άτομα και ενίσχυσε τη θέλησή τους να συνεχίσουν το έργο τους. Η τοπική κοινωνία κινητοποιήθηκε άμεσα με αίσθημα συλλογικότητας αναγνωρίζοντας την κοινωνική προσφορά της Κοιν.Σ.Επ. και τη δημιουργία τοπικής προστιθέμενης αξίας μέσα από την απασχόληση πολιτών με αναπηρία. Σε περιόδους που πραγματοποιείται κάποιο bazaar ή που υλοποιούνται δράσεις εκτός των χωρικών ορίων της Κοιν.Σ.Επ., άτομα από τις κοντινές περιοχές, που έχουν αναπτύξει μαζί της δεσμούς, προσφέρονται εθελοντικά να βοηθήσουν στις προετοιμασίες, στη μεταφορά υλικοτεχνικού εξοπλισμού ή στη μετακίνηση του προσωπικού προς τον χώρο της έκθεσης. Είναι ζωτικής σημασίας αυτή η αμφίδρομη σχέση και καταδεικνύει τη σημασία της διασύνδεσης της κοινωνικής επιχείρησης με την τοπική κοινωνία.

Η Κοιν.Σ.Επ. Ανθίζω έχει αναπτύξει συνεργασίες και με τον επιχειρηματικό τομέα είτε μετά από δική της παρότρυνση είτε από ιδιωτική πρωτοβουλία των επιχειρήσεων. Το ερωτώμενο μέλος αναφέρθηκε στη διάθεση ορισμένων εταιρειών να συνεργαστούν μαζί τους στο πλαίσιο της ενίσχυσης της κοινωνικής εταιρικής ευθύνης. Αυτές οι συνεργασίες άνοιξαν το δρόμο για διείσδυση σε ευρύτερο καταναλωτικό κοινό και δημιούργησαν νέες επιχειρηματικές ευκαιρίες. Πιο συγκεκριμένα εταιρείες όπως η ΔΕΗ, η COSMOTE, η ΑΔΜΗΕ, ναυτιλιακές επιχειρήσεις, τράπεζες και μουσεία (Πολεμικό) παραχωρούν ένα μέρος εντός των καταστημάτων τους ή του εργασιακού τους χώρου στην κοινωνική επιχείρηση προκειμένου να διαθέσει εκεί τα προϊόντα της. Είναι προσωρινές εκθέσεις με εποχικό χαρακτήρα που λαμβάνουν χώρα συνήθως την εορταστική περίοδο των Χριστουγέννων ή του Πάσχα ή σε συγκεκριμένες μέρες όπως την παγκόσμια μέρα αναπηρίας. Στο συμφωνητικό που υπογράφεται μεταξύ των δύο μερών καθορίζει τη διάρκεια της έκθεσης και συμφωνείται ρητά ότι όλα τα έσοδα προορίζονται αποκλειστικά για το έργο της Κοιν.Σ.Επ. Είναι ένας επιδραστικός τρόπος προώθησης του κοινωνικού αντικτύπου και μία σαφής επικοινωνία του κοινωνικού έργου της Κοιν.Σ.Επ. σε ιδιωτικούς φορείς. Αποκτά πρόσβαση σε αγορές που μέχρι τότε ήταν απρόσιτες και ενισχύουν τη βιώσιμη ανάπτυξη στο πλαίσιο προγραμμάτων Κοινωνικής Εταιρικής Ευθύνης ιδιωτικών επιχειρήσεων. Η επιχειρηματική προσέγγιση από ιδιωτικές εταιρείες συμβάλλει στην οικονομική επιβίωση της κοινωνικής επιχείρησης, καλλιεργεί την εμπιστοσύνη και τη δέσμευση σε κοινές αξίες και αναγνωρίζει αμοιβαία οφέλη που απορρέουν από τη συνεργασία.

Στο κομμάτι που αφορά στη συνεργασία με την τοπική αυτοδιοίκηση η ερωτώμενη παραδέχτηκε ότι δεν έχει αναπτυχθεί αξιοσημείωτη συνεργασία. Όπως έχει ήδη αναφερθεί η Κοιν.Σ.Επ. Ανθίζω φιλοξενείται στις εγκαταστάσεις της Εταιρείας

Προστασίας Σπαστικών που εδρεύει στον Δήμο Αργυρούπολης. Σύμφωνα με τα λεγόμενα της ερωτώμενης είναι ένας δήμος που ενώ υποστηρίζει τα άτομα με αναπηρία το κάνει κυρίως μέσω προνοιακών και φιλανθρωπικών δράσεων. Ενισχύει στέγες υποστηριζόμενης διαβίωσης αλλά διατηρεί περιορισμένες συνεργασίες με φορείς όπως η υπό έρευνα κοινωνική επιχείρηση. Μια αιτία αυτής της στάσης, που υποστηρίζει η ερωτώμενη είναι η άγνοια ή η ανεπαρκής ενημέρωση των δημοτικών υπαλλήλων σχετικά με τις δυνατότητες που προσφέρει η νομοθεσία για δημόσιες συμβάσεις, υλοποίηση κοινωνικών προγραμμάτων που υποστηρίζουν ευάλωτες ομάδες, παραχώρηση υποδομών και αξιοποίηση πόρων της τοπικής αυτοδιοίκησης. Για πρώτη φορά φέτος ο Δήμος Κυψέλης δέχτηκε να παραχωρήσει τα Χριστούγεννα για επτά ημέρες (8-14/12) ένα χώρο στη δημοτική αγορά Κυψέλης για να εκθέσει η Κοιν.Σ.Επ. τα προϊόντα της. Ήταν το πρώτο, έστω και μικρής διάρκειας, pop-up κατάστημα από την ίδρυσή της. Η Κοιν.Σ.Επ. δέχτηκε πρόσκληση και συμμετείχε τον Οκτώβριο του 2025 στο πρώτο Πανελλαδικό Αυτοδιοικητικό FORUM για τα άτομα με αναπηρία που διοργάνωσε ο Δήμος Ελληνικού – Αργυρούπολης με θέμα «Ισότητα-Καθημερινότητα-Συμπερίληψη: Μια κοινωνία Χωρίς Αποκλεισμούς». Ήταν μια ευκαιρία διαλόγου και ανταλλαγής απόψεων για τα δικαιώματα και τις ανάγκες των πολιτών με αναπηρία. Σκοπός ήταν να προβληθεί η ανάγκη για μια κοινωνία χωρίς αποκλεισμούς, ισότιμης συμμετοχής για όλους και εξασφάλισης ευκαιριών αξιοπρεπούς διαβίωσης.

Τα μέλη της Κοιν.Σ.Επ. Ανθίζω έχουν αναπτύξει ορισμένες συνεργασίες με μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς και κοινωνικούς φορείς, στην πλειοψηφία όμως των περιπτώσεων μέσω της Εταιρείας Προστασίας Σπαστικών «Πόρτα Ανοιχτή». Ενδεικτικά αναφέρθηκε η συνδιοργάνωση σεμιναρίων με τον μη κερδοσκοπικό οργανισμό «Ελληνικό Σωματείο Halliwick» για την προώθηση της υδροθεραπείας ατόμων με αναπηρία εστιάζοντας στην κοινωνικοποίηση και την ανεξαρτησία τους μέσω του νερού. Έχει συμμετάσχει σε εκπαιδευτικό εργαστήριο με τον Μη Κερδοσκοπικό Οργανισμό «Imagine Heritage» με σκοπό την εξοικείωση των ατόμων με αναπηρία με την πολιτιστική μας κληρονομιά και έχει αξιοποιήσει τους χώρους της Κοιν.Σ.Επ. MyrtilloCafe, για κοινωνικές εκδηλώσεις.

3.2.6 Εμπόδια στην Έως Τώρα Λειτουργία της

Η Κοιν.Σ.Επ. Ανθίζω μετρά ως τώρα πέντε έτη συνεχούς λειτουργίας. Ενώ αποδεικνύει, σύμφωνα με την ερωτώμενη, ότι δεν αντιμετωπίζει προβλήματα εσωτερικής διακυβέρνησης του εγχειρήματος, συνεργασίας και λήψης κοινά αποδεκτών αποφάσεων, συναντά μια σειρά από δυσκολίες διαφορετικής φύσεως που θέτουν σε κίνδυνο την απρόσκοπτη συνέχιση του έργου της.

Το φυσικό κατάστημα διάθεσης των προϊόντων που παράγουν οι εργαζόμενοι βρίσκεται στο ισόγειο του κτιρίου που στεγάζει την Εταιρεία Προστασίας Σπαστικών και την Κοιν.Σ.Επ. Ανθίζω. Η αρχική του κατασκευή δεν το προόριζε για εμπορικό κατάστημα γι' αυτό έγιναν κάποιες μικρής έκτασης μετατροπές που όμως δεν επαρκούν. Αυτό σημαίνει ότι για να το επισκεφτεί κάποιος πρέπει να εισέλθει στον κυρίως χώρο του κτιρίου όπου διενεργούνται κι άλλες δραστηριότητες που δε

συνδέονται με την επιχείρηση. Το γεγονός αυτό μπορεί να λειτουργήσει αποτρεπτικά για τους πελάτες. Επίσης στερείται βιτρίνας και δε βρίσκεται σε κάποιο εμπορικό δρόμο που θα το κάνει πιο ελκυστικό στο αγοραστικό κοινό. Η Κοιν.Σ.Επ. έχει αιτηθεί στο δήμο την παραχώρηση συγκεκριμένου, αδιάθετου δημοτικού χώρου για τη λειτουργία του φυσικού της καταστήματος αλλά η ανταπόκριση δεν είναι η αναμενόμενη. Είναι ένα πρόβλημα που στερεί την απαιτούμενη προβολή και σημαντικά έσοδα από την κοινωνική επιχείρηση.

Ένας τομέας στον οποίο η ερωτώμενη έχει διαπιστώσει ότι η Κοιν.Σ.Επ. υστερεί σημαντικά είναι η έλλειψη τεχνογνωσίας του προσωπικού και των μελών της στις νέες τεχνολογίες και τη χρήση των social media. Η κατάλληλη αξιοποίηση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης θα μπορούσε να δώσει ώθηση στις πωλήσεις προβάλλοντας τόσο το κοινωνικό έργο όσο και τη σειρά παραγόμενων προϊόντων. Η Κοιν.Σ.Επ. διαθέτει ηλεκτρονική ιστοσελίδα και ηλεκτρονικό κατάστημα η συντήρηση και ενημέρωση των οποίων στηρίζεται σε εθελοντική εργασία. Η ιστοσελίδα αξιοποιείται κυρίως για τη δημόσια ενημέρωση σύγκλισης της Γενικής Συνέλευσης και όχι για την επικοινωνία των δράσεων. Ωστόσο το κόστος επένδυσης σε νέες τεχνολογίες και στην εκπαίδευση του προσωπικού λειτουργεί αποτρεπτικά.

Μείζον θέμα που απασχολεί τη διοίκηση της Κοιν.Σ.Επ. αποτελεί η οικονομική επιβίωση της επιχείρησης. Ιδίως την πρώτη περίοδο λειτουργίας της, αν δεν υπήρχε η στήριξη από την Εταιρεία Προστασίας Σπαστικών, θα ήταν αμφίβολη η συνέχιση του έργου της. Εκτός από τα έσοδα από τις πωλήσεις οικονομικές εισροές έχει από επιχορηγήσεις και δωρεές ιδιωτών και επιχειρήσεων. Πολύ λίγο έχει αξιοποιήσει προγράμματα ΕΣΠΑ ή περιφερειακά επιχειρηματικά προγράμματα τα οποία θα μπορούσαν να ενισχύσουν σημαντικά τον προϋπολογισμό της για τη συνέχιση αλλά και την επέκταση των δράσεών της. Ο κύριος λόγος είναι η γραφειοκρατία και η ανεπαρκής ενημέρωση που έχει για τις προϋποθέσεις επιλεξιμότητας, τα στάδια και τις διαδικασίες που πρέπει να ακολουθηθούν. Επίσης πρέπει να σχεδιαστεί με ακρίβεια η πρόταση που θα κατατεθεί προς έγκριση, να καταρτιστεί ο αντίστοιχος προϋπολογισμός και να προσδιοριστεί η αναμενόμενη κοινωνική ωφέλεια. Οι παραπάνω ενέργειες απαιτούν κατάλληλη εκπαίδευση και επαρκή γνώση των διαδικασιών.

3.2.7 Προτάσεις για την Ευημερία και την Εξέλιξη της Κοιν.Σ.Επ.

Μέσα από την μακρόχρονη ενασχόληση της ερωτώμενης στον τομέα της κοινωνικοποίησης ατόμων με αναπηρία έχει αποκτήσει γνώση και πείρα που της επιτρέπουν να αξιολογεί τις συνθήκες που επικρατούν στο περιβάλλον και να διαβλέπει την πορεία της επιχείρησης. Όταν της ζητήθηκε να αναφέρει κάποιες προτάσεις που κατά τη γνώμη της θα βελτίωναν την πορεία της Κοιν.Σ.Επ. αρχικά δήλωσε ότι μπορούν να γίνουν πολλά περισσότερα και να πληθύνουν οι ευκαιρίες για τα άτομα με αναπηρία όμως αυτό δεν εξαρτάται μόνο από τις προσπάθειες που καταβάλει η κοινωνική επιχείρηση αλλά και η πολιτεία οφείλει να αναλάβει το δικό της μερίδιο ευθύνης μέσω ευνοϊκής και δίκαιης νομοθεσίας, οικονομικής και χρηματοδοτικής

στήριξης, ενθάρρυνσης συνεργασιών μεταξύ σχετικών φορέων και προώθησης πολιτικών ευαισθητοποίησης της κοινής γνώμης.

Οι δράσεις της Κοιν.Σ.Επ. Ανθίζω στην πλειοψηφία τους παραμένουν στην αφάνεια παρά το αξιόλογο κοινωνικό έργο που επιτελούν. Είναι απαραίτητη μια πολυεπίπεδη και στοχευμένη στρατηγική προβολής των δράσεών της. Στόχος είναι να παρακινήσει την τοπική αλλά και την ευρύτερη κοινότητα και να εμπνεύσει με το παράδειγμά της. Τα πρώτα βήματα προς την κατεύθυνση της επικοινωνιακής εξωστρέφειας έχουν γίνει με την κατασκευή της ιστοσελίδας και τη δημιουργία του e-shop. Οι νέες τεχνολογίες μπορούν να διευκολύνουν την επικοινωνία του οράματος και των αξιών στο ευρύ κοινό, να κάνουν γνωστές τις ανθρώπινες ιστορίες πίσω από τα προϊόντα που παράγονται και να επηρεάζουν θετικά την κοινή γνώμη. Η αξιοποίηση των κοινωνικών δικτύων πρέπει να είναι συστηματική, επαγγελματική και κατάλληλα στοχευμένη. Ενισχύουν την αναγνωσιμότητα, επιτρέπουν την πρόσβαση σε ευρύτερο κοινό και την αλληλεπίδραση μαζί του. Στόχος δεν είναι μόνο η αύξηση των πωλήσεων, αν και αποτελεί στοιχείο για την κοινωνική επιχείρηση, αλλά και το κοινωνικό αποτύπωμα των ενεργειών στη ζωή των ατόμων με αναπηρία και στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Η ίδια κατέληξε στη διαπίστωση ότι ένα έργο με κοινωνική προσφορά, που στηρίζει ευάλωτους συνανθρώπους μας, προάγει ίσες ευκαιρίες για όλους και ευαισθητοποιεί την κοινωνία οφείλουμε με κάθε τρόπο να διαφυλάξουμε την απρόσκοπτη συνέχισή του στο μέλλον.

Εξίσου σημαντική με την προβολή του έργου η ερωτώμενη θεωρεί πως είναι και η δικτύωση. Στον τομέα αυτό υστερεί αρκετά η Κοιν.Σ.Επ. και ένας λόγος είναι η στενή συνεργασία με την Εταιρεία Προστασίας Σπαστικών. Αναγνωρίζει την πολύτιμη στήριξη και βοήθεια που της παρέχει αλλά αυτός ο δεσμός έχει εφησυχάσει τα μέλη της Κοιν.Σ.Επ. που δεν αναζητούν νέες δικτυώσεις και διασυνδέσεις με επιχειρήματα Κ.Α.Λ.Ο. και κοινωνικές πρωτοβουλίες. Θα πρέπει να δοθεί περισσότερη έμφαση στην ανάπτυξη συνεργασιών με κοινωνικές επιχειρήσεις με τις οποίες μπορούν να ανταλλάσσουν καλές πρακτικές και εμπειρίες, να αναπτύσσουν πιο ολοκληρωμένες κοινωνικές υπηρεσίες, να υλοποιούν από κοινού έργα και να επιδιώκουν πρόσβαση σε εθνικά και ευρωπαϊκά χρηματοδοτικά εργαλεία. Η τελευταία πρόταση μαζί με τη διεκδίκηση κοινωνικά υπεύθυνων δημόσιων προμηθειών και μια πιο στενή συνεργασία με την τοπική αυτοδιοίκηση είναι τομείς τους οποίους η Κοιν.Σ.Επ. Ανθίζω οφείλει να αναπτύξει περαιτέρω.

Η Κοιν.Σ.Επ. Ανθίζω, όπως και κάθε άλλη κοινωνική επιχείρηση, έχει διττό σκοπό. Επιδιώκει την κάλυψη μιας κοινωνικής ανάγκης μέσα από αμεσοδημοκρατικές διαδικασίες αλλά ταυτόχρονα οφείλει να είναι και οικονομικά βιώσιμη. Ενώ στο τμήμα που αφορά στους ωφελούμενους έχει καθορίσει μια σαφή κοινωνική αποστολή και έχει αναπτύξει κατάλληλους μηχανισμούς στήριξης των ευάλωτων εργαζομένων στην οικονομική διαχείριση και ανάπτυξη υπολείπεται των απαιτήσεων. Σύμφωνα με το ερωτώμενο μέλος η κοινωνική επιχείρηση πρέπει να διευρύνει την εμπορική της δραστηριότητα και να αυξήσει την πελατειακή της βάση στηριζόμενη σε ένα βιώσιμο επιχειρηματικό μοντέλο. Η επιχείρηση πρέπει να είναι οικονομικά αυτόνομη και να έχει τη δυνατότητα να επανεπενδύει τα κέρδη της για τη διεύρυνση των κοινωνικών της δραστηριοτήτων. Για να πετύχει αυτούς τους στόχους πρέπει να ακολουθήσει ένα υβριδικό μοντέλο εσόδων από διαφορετικές πηγές (δωρεές, επιχορηγήσεις, πωλήσεις)

και να αξιοποιήσει στο μέγιστο τους διαθέσιμους πόρους και τις ευκαιρίες της τοπικής αγοράς.

3.3 Συμπεράσματα και Προτάσεις

Στην παρούσα εργασία διεξήχθη ποιοτική έρευνα με κεντρική στοχοθεσία να εξεταστεί η συμβολή των Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης στην ομαλή εργασιακή και κοινωνική ενσωμάτωση ενός ευάλωτου κοινωνικού συνόλου όπως τα άτομα με αναπηρία. Μέσα από την παρούσα διπλωματική ερευνητική προσπάθεια καταγράφηκαν οι απόψεις ενός ιδρυτικού μέλους της Κοιν.Σ.Επ. Ανθίζω για το θέμα της εργασιακής ένταξης και επαγγελματικής αποκατάστασης αυτής της ομάδας πολιτών. Βασικός περιορισμός της έρευνας είναι το μικρό ερευνητικό δείγμα που αξιοποιήθηκε για τη διεξαγωγή συμπερασμάτων. Ίσως δεν είναι απόλυτα ασφαλές να οδηγηθούμε σε γενικεύσεις λόγω της περιορισμένης ερευνητικής βάσης. Παρόλαυτα η πολυετής εμπειρία και ενασχόληση της ερωτώμενης σε εγχειρήματα σχετικά με το εξεταζόμενο θέμα μας επιτρέπει να προβούμε σε ορισμένες λογικές διαπιστώσεις.

Τα άτομα με αναπηρίες κατέχουν το αναφαίρετο ανθρώπινο δικαίωμα στην εργασία. Μια Κοιν.Σ.Επ. εργασιακής ένταξης ατόμων με αναπηρία αποτελεί ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα εγχειρήματος Κοινωνικής Οικονομίας. Οι ίδιοι οι άνθρωποι που βιώνουν καθημερινά τις δυσκολίες και τον αγώνα επιβίωσης της συγκεκριμένης ομάδας ανθρώπων είναι που αυτοοργανώνονται και με συλλογικότητα και αλληλεγγύη εστιάζουν στη βελτίωση των συνθηκών εργασίας και στην ενσωμάτωσή τους στην κοινωνία. Τα ευρήματα της έρευνας καταδεικνύουν το σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει η Κοιν.Σ.Επ. στην ένταξη των ατόμων με αναπηρίες στους χώρους εργασίας καθώς και την επιρροή της στην καλλιέργεια μιας φιλόξενης ατμόσφαιρας ώστε να εκτελούν αποτελεσματικά την εργασία τους στην επιχείρηση. Υπογραμμίζεται η σημασία εύρεσης αποτελεσματικών τρόπων σύνδεσης της Κοιν.Σ.Επ. με την τοπική κοινότητα προκειμένου να προωθηθούν ευκαιρίες απασχόλησης και δικτύωσης.

Από τις απαντήσεις που δόθηκαν κατά τη διάρκεια της έρευνας προέκυψε ότι η ωφελούμενη κοινωνική ομάδα-στόχος βίωσε θετικές αλλαγές στην καθημερινότητα ως συνέπεια της εργασιακής της απασχόλησης. Η ανάληψη ευθυνών στο μέτρο των δυνατοτήτων τους, η ισότιμη συμμετοχή τους στην παραγωγική διαδικασία, η κατάθεση της γνώμης τους και η αποδοχή τους από τους συναδέλφους τους οδήγησε στο να αποκτήσουν αυτοπεποίθηση και αυτοσεβασμό, να μειωθεί η ένταση και το άγχος και να βελτιωθούν οι σχέσεις τους με την οικογένειά τους. Η ανάπτυξη φιλικών δεσμών εντός του εργασιακού χώρου, η ομαδικότητα και οι επαγγελματικές συναναστροφές συνέβαλαν στη βελτίωση της ψυχικής τους υγείας και στην κοινωνικοποίησή τους. Η αμοιβή τους (οι εργαζόμενοι με αναπηρία αμείβονται με αναλογία κατώτατου μισθού με βάση τις ώρες που απασχολούνται) ακόμα και αν είναι χαμηλή, τους απομακρύνει από προνοιακές και φιλανθρωπικές τακτικές που αμβλύνουν τις ανισότητες και τους προσφέρει το δικαίωμα να ζουν από την εργασία που επιλέγουν ελεύθερα.

Αξιοσημείωτη είναι και η επίδραση της Κοιν.Σ.Επ. στην τοπική και ευρύτερη κοινωνία. Η Κοιν.Σ.Επ. Ανθίζω ξεκίνησε τη λειτουργία της για να εξυπηρετήσει

συγκεκριμένες ανάγκες μελών της τοπικής κοινωνίας. Χάρη στην εργασιακή ένταξη των ατόμων με αναπηρία επιτυγχάνεται και η κοινωνική τους ένταξη. Η Κοιν.Σ.Επ. μετατρέπει άτομα, που υπό διαφορετικές συνθήκες συχνά περιθωριοποιούνται, σε παραγωγικά και ενεργά μέλη της κοινωνίας, περιορίζοντας τις κοινωνικές ανισότητες και διακρίσεις. Συνδέει την επιχειρηματικότητα με την κοινωνική προσφορά καθώς - και βάσει νόμου- το μεγαλύτερο μέρος των κερδών της δε διανέμεται στα μέλη αλλά επανεπενδύεται για τη στήριξη και τη διεύρυνση των κοινωνικών δραστηριοτήτων της. Συνεπώς ο πλούτος που σχηματίζεται παραμένει εντός της τοπικής οικονομίας σχηματίζοντας έναν κύκλο βιώσιμης ανάπτυξης αποδεσμευμένο από κερδοσκοπικά κίνητρα. Στην Κοιν.Σ.Επ. Ανθίζω η επιχειρηματικότητα δεν είναι αυτοσκοπός αλλά ένα εργαλείο για επίτευξη κοινωνικής ευημερίας. Προσπαθεί να καλύψει μια κοινωνική ανάγκη που το κράτος αδυνατεί να ικανοποιήσει και που η αγορά δεν αναγνωρίζει επαρκές οικονομικό κέρδος. Μέσα από τη δράση της αμφισβητεί τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις που θέλουν τους ανθρώπους με αναπηρία να βρίσκονται στο περιθώριο του κοινωνικού συνόλου, συχνά ιδρυματοποιημένοι και χωρίς πρόσβαση στην ανοιχτή αγορά εργασίας. Χάρη στην κοινωνική της προσφορά η τοπική κοινωνία επικροτεί το έργο της κοινωνικής επιχείρησης, ενισχύει τις δράσεις της και αξιολογεί θετικά τη συμβολή της στη δημιουργία ενός πιο δίκαιου και συνεκτικού κοινωνικού συνόλου. Η αλληλεγγύη εκ μέρους των πολιτών προς τους ευάλωτους εργαζόμενους ενθαρρύνει και στηρίζει τις προσπάθειές τους και τους προσφέρει κίνητρο να συνεχίσουν να αγωνίζονται για την ευημερία τους.

Παρόλαυτα η απασχόληση ατόμων με αναπηρία είναι χαμηλή και συχνά περιορίζεται σε προστατευμένους εργασιακούς χώρους, μακριά από τα πρότυπα της πραγματικής αγοράς. Το γεγονός αυτό καθιστά ιδιαιτέρως ευάλωτη αυτή την κατηγορία πολιτών στις επιπτώσεις της ανεργίας και της φτώχειας. Ο αριθμός των κοινωνικών επιχειρήσεων προώθησης της εργασίας ευάλωτων ατόμων πρέπει να αυξηθεί αλλά και να εξελιχθεί η δράση των επιχειρημάτων που ήδη λειτουργούν.

Τα μέλη μιας ΚΟΙΝΣΕΠ ένταξης ατόμων με αναπηρία οφείλουν να προωθούν πολιτικές συνεργασίας και αλληλεπίδρασης μεταξύ ανάπηρων και μη υπαλλήλων, να δημιουργούν συνθήκες εργασίας προσαρμοσμένες στις ιδιαίτερες ανάγκες των εργαζομένων και να εκπαιδεύουν κατάλληλα το προσωπικό τους. Επίσης πρέπει να εφαρμόζουν σύγχρονες στρατηγικές προσέλκυσης υποψήφιων εργοδοτών που θα είναι πρόθυμοι να εντάξουν στους κόλπους της εταιρίας τους εργαζόμενους με αναπηρία και να τους παρέχουν εκπαίδευση για τη διαμόρφωση ενός κατάλληλου εργασιακού περιβάλλοντος. Είναι σαφές ότι είναι ζωτικής σημασίας η εφαρμογή τεχνικών ανεύρεσης θέσεων εργασίας και σε επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα που είναι θετικά προσκείμενες προς αυτή την κατεύθυνση. Χρειάζεται η ευαισθητοποίηση της αγοράς εργασίας ώστε να είναι δεκτική στην περίπτωση πρόσληψης ενός τέτοιου ατόμου. Η ελλιπής ενημέρωση των φορέων προσφοράς απασχόλησης έχει σαν αποτέλεσμα την αντιμετώπιση των ατόμων με αναπηρία με διακρίσεις και την παρεμπόδιση της ισότιμης συμμετοχής τους στην αμειβόμενη εργασία.

Απαιτείται ένα επικαιροποιημένο κατάλληλο νομικό πλαίσιο και στοχευμένες παρεμβάσεις για την ανάπτυξη και ενίσχυση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στον τομέα της αναπηρίας. Είναι απαραίτητη η απλοποίηση των γραφειοκρατικών διαδικασιών τόσο κατά την ίδρυση όσο και κατά τη διάρκεια της λειτουργίας μιας

Κοιν.Σ.Επ. Θα πρέπει να οριστούν από το κράτος ειδικοί σύμβουλοι που θα επικουρούν και θα καθοδηγούν τα μέλη της κοινωνικής επιχείρησης. Τα ήδη υπάρχοντα κέντρα στήριξης Κ.Α.Λ.Ο. πρέπει να αυξηθούν και να επικοινωνήσουν πιο δραστικά το έργο τους στις νέες κοινωνικές επιχειρήσεις που αναζητούν κατάλληλη συμβουλευτική στο ξεκίνημά τους.

Θα πρέπει να δοθεί έμφαση στην ενημέρωση του ελληνικού πληθυσμού για τα ίσα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία στην αγορά εργασίας. Αποτελεί οξύμωρο φαινόμενο το γεγονός ότι το κράτος επικεντρώνεται στη θέσπιση νόμων που προωθούν την απασχόληση ατόμων που ανήκουν στις συγκεκριμένες ομάδες και στη δημιουργία κινήτρων απασχόλησής τους στον ιδιωτικό τομέα ωστόσο η εργασιακή πραγματικότητα δεν ευνοεί την πρόσληψή τους. Πρέπει να οικοδομηθούν κατάλληλες συνθήκες εργασίας που θα επιτρέψουν την ομαλή ένταξη αυτών των ατόμων στην πραγματική αγορά εργασίας.

Οι καλές πρακτικές που εφαρμόζονται στο πεδίο της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας σε συνδυασμό με την πλήρη διαφάνεια που οφείλει να την διακατέχει, μακριά από πελατειακές πρακτικές, καθιστούν τα κοινωνικά εγχειρήματα ως την ιδανική εναλλακτική συμπληρωματικότητα στην ελλιπή παρουσία του κράτους και της αγοράς στον τομέα της απασχόλησης ατόμων με αναπηρία. Μια Κοιν.Σ.Επ. αναπτύσσεται από τα «κάτω» κυρίως στο επίπεδο της τοπικής αυτοδιοίκησης, μπορεί να συνυπάρξει αποτελεσματικά με συστήματα που ανήκουν και στους άλλους δύο τομείς της οικονομίας και να έχει μακροπρόθεσμα οφέλη. Η ελληνική κοινωνία οφείλει να αντιληφθεί πως αυτός ο οικονομικός τομέας, με την ευαισθητοποίηση και ενεργοποίηση των πολιτών και των κοινωνικών δικτύων αποτελεί μια σοβαρή εναλλακτική, έτσι ώστε να αναπτυχθούν μηχανισμοί υποστήριξης για υπάρχουσες και νέες κοινωνικές επιχειρήσεις και να θεσπιστούν ενοϊκές οικονομικές, νομοθετικές και συνταγματικές ρυθμίσεις που θα προάγουν την αξία της συλλογικότητας και θα αναγνωρίζουν την αξία της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας. Ανεξάρτητα από τη συζήτηση σχετικά με τα την στρατηγική που πρέπει να ακολουθηθεί απαιτείται περεταίρω έρευνα σχετικά με τον τρόπο που φορείς μπορούν να ενθαρρύνουν την είσοδο σε μια ενιαία αγορά εργασίας η οποία θα πρέπει να είναι και ο απώτερος στόχος των πολιτικών ένταξης για άτομα με αναπηρία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Αδάμ, Σ. (2012). *Κοινωνική Οικονομία, Εργασιακή Ένταξη και Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η εμπειρία των ΚΟΙ.Σ.Π.Ε. στην Ελλάδα*, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

Αδάμ, Σ. (2014). *Οδηγός δημιουργίας Κοινωνικών Επιχειρήσεων*, Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ Ελλάδας.

Αδάμ, Σ. (2022). *Μελέτες για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία – Προσεγγίσεις, προκλήσεις, εφαρμογές*, Περιφέρεια Κρήτης / Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Αδάμ, Σ. & Κορνηλάκης, Α. & Καβουλάκος, Κ-Ι. (2018). *Το Θεσμικό Πλαίσιο της Κοινωνικής Αλληλέγγυας Οικονομίας στην Ελλάδα*. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ.

Αδάμ, Σ. & Παπαθεοδώρου, Χ. (2010). *Κοινωνική οικονομία και κοινωνικός αποκλεισμός*. Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ- Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων.

Ανδριανοπούλου, Ε. & Παπαδόπουλος, Φ. & Τσακλόγλου, Π. (2013). *Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στην Ελλάδα*. Αθήνα: Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων.

Αραμπατζή, Α. (2015). *Αμφισβητώντας την κρίση: Συνεργατική / κοινωνική οικονομία και αλληλεγγύη ή φιλανθρωπία*. στο Μαλούτας Θ., Σπυρέλλης Σ. (επιμ.). Κοινωνικός άτλαντας της Αθήνας. Ηλεκτρονική συλλογή κειμένων και εποπτικού υλικού.

URL: <https://www.athenssocialatlas.gr/άρθρο/αλληλεγγύη-ή-φιλανθρωπία/> ,
DOI: [10.17902/20971.27](https://doi.org/10.17902/20971.27)

Δρόσος, Ν. & Αντωνίου, Α.-Σ. (2020). *Αναπηρία και επαγγελματική ένταξη: Προστατευμένη και υποστηριζόμενη εργασία*. Περιοδικό Επιστημονικής και Εκπαιδευτικής Έρευνας, τ.6 (1):101-123.

ΕΚΘΕΣΗ 2021-2022. «Επικαιροποιημένο Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Οικονομία με ενσωμάτωση δράσεων Κοινωνικής Καινοτομίας και ευθυγράμμιση της Στρατηγικής με το Ευρωπαϊκό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Οικονομία», Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων. Γενική Γραμματεία Ενίσχυσης Της Απασχόλησης, Διεύθυνση Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, Έντυπη Έκδοση 2023.

ΕΟΚΕ, (2018). *Βέλτιστες πρακτικές στις δημόσιες πολιτικές σχετικά με την ευρωπαϊκή κοινωνική οικονομία μετά την οικονομική κρίση*. Ανακτήθηκε από <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/files/qe-02-18-749-el-n.pdf>

Καβουλάκος, Κ. & Γριτζάς, Γ. (2015). *Εναλλακτικοί οικονομικοί και πολιτικοί χώροι: κοινωνικά κινήματα και χωρική ανάπτυξη* [Προπτυχιακό εγχειρίδιο]. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. <https://dx.doi.org/10.57713/kallipos-449>

Λουίζου, Α. & Πολυχρόνη, Κ. (2010). *Κοινωνικός αποκλεισμός και άτομα με αναπηρία. Ευρωπαϊκές και Εθνικές πολιτικές για την άρση του κοινωνικού αποκλεισμού*. Ηλεκτρονικό εκπαιδευτικό υλικό του ετήσιου προγράμματος Επιμόρφωση και Εξειδίκευσης στην Ειδική Αγωγή. Του Πανεπιστημίου Αιγαίου.

Μαντζούκας, Σ. (2007), *Ποιοτική Έρευνα σε έξι εύκολα βήματα*, Thames Valley University, Λονδίνο.

Νικολόπουλος, Τ. & Καππογιάννης, Δ. (2012). *Εισαγωγή στην Κοινωνική Και Αλληλέγγυα Οικονομία*, Εκδόσεις των Συναδέλφων.

ΟΗΕ, (2006). *Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες - Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες*. Ανακτήθηκε από <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-2.html>

"Παρατηρητήριο Θεμάτων Αναπηρίας" της ΕΣΑμεΑ, 2025. *Ακραία, επίμονη φτωχοποίηση και περιθωριοποίηση των ατόμων με αναπηρία στην Ελλάδα*. Δελτίο Στατιστικής Πληροφόρησης. Ανακτήθηκε από <https://paratiritirioanapirias.gr/el/results/publications/105/akraia-epimoneh-ftwxopoihsh-kai-periθwriopoihsh-twn-atomwn-me-anaphria-sthn-ellada>

Τσομπάνογλου, Γ. (2008). *Κοινωνική Πολιτική και Κοινωνική Οικονομία: Κοινωνικές Επιχειρήσεις σαν νέες μορφές Οργάνωσης σε συνθήκες Παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήσης.

Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης/ Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (2017), *Ετήσια Έκθεση 2017 & Σχέδιο Δράσης για την Ανάπτυξη του Οικοσυστήματος της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας 2017-2023*. Αθήνα. Διατίθεται στη διεύθυνση: <https://www.ypakp.gr/uploads/docs/10678.pdf>

André Mance, E. (2020). *Σκέψεις πάνω στην αλληλέγγυα οικονομία και τα συνεργατικά δίκτυα*, Creative Commons BY-NC-SA.

Babbie, E. (2018). *Εισαγωγή στην Κοινωνική Έρευνα*, Εκδόσεις ΚΡΙΤΙΚΗ.

Bird, M. & Hammersley, M. & Gomm, R., & Woods, P. (1999). *Εκπαιδευτική Έρευνα στην Πράξη, Εγχειρίδιο Μελέτης*. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Borzaga, C. & Salvatori, G. & Bodini, R. (2013). *Κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα Οδηγός για την Κοινωνική Ευρώπη*. Τεύχος 4, Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Kostas, A. & Chainas, E. & Tsoukalidis, I. (2016). *Κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις στην Ελλάδα. Όραμα, φιλοσοφία, πρακτικές και εμπόδια*. Ανακτήθηκε από https://www.researchgate.net/publication/394259616_Koinonikes_synetairistikes_epi_cheireseis_sten_Ellada_Orama_philosophia_praktikes_kai_empodia

Papatheodorou, Ch. & Missos, V. & Papanastasiou, S. (2020). *Κοινωνικές επιπτώσεις της κρίσης και των πολιτικών λιτότητας στην Ελλάδα*. Ινστιτούτο εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε.

Tzouvelekas, M. & Zoehrer, K. (2017). *Ο Νόμος 4019/2011 - Προϋποθέσεις λειτουργίας της Κοινωνικής Οικονομίας για μια βιώσιμη αγορά εργασίας*. Επιστημονική Εταιρεία Κοινωνικής Πολιτικής. ΠΑΝΤΕΙΟ Πανεπιστήμιο. Ανακτήθηκε από https://www.researchgate.net/publication/318676793_O_Nomos_40192011_-_Proupotheseis_leitourgias_tes_Koinonikes_Oikonomias_gia_mia_biosime_agora_ergasias

Ξενογλώσση Βιβλιογραφία

Adam, S. (2010), *Social Economy and the fight against Social Exclusion: Preliminary remarks with reference to the Greek welfare state* https://www.academia.edu/63945909/Social_Economy_and_the_fight_against_Social_Exclusion_Preliminary_remarks_with_reference_to_the_Greek_welfare_state

Bradley, S. & McMullen, J. & Artz, K. & Simiyu, E. (2012). *Capital Is Not Enough: Innovation in Developing Economies*. Journal of Management Studies.

Burge, P. & Ouellette-Kuntz, H. & Lysaght, R. (2007). *Public views on employment of people with intellectual disabilities*. Journal of Vocational Rehabilitation, 26(1), 29-37.

Caulier-Grice, J. & Kahn, L. & Mulgan, G. & Pulford, L., & Vasconcelos, D. (2010). *Study on Social Innovation*. In *The Social Innovation Exchange (SIX) and the Young Foundation for the Bureau of European Policy Advisers*. European Union/The Young Foundation.

Chitvan Trivedi, C. & Stokols, D. (2011). *Social Enterprises and Corporate Enterprises Fundamental Differences and Defining Features*. Journal of Entrepreneurship.

Dacheux, E. & Goujon, D. (2011), *The solidarity economy*. Int Soc Sci J, 62: 205-215. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2451.2011.01804.x>

Defourny, J. (2001), *From third sector to social enterprise*, in C. Borzaga and J. Defourny (eds), *The Emergence of Social Enterprise*, London and New York: Routledge, pp. 1-28.

Defourny, J. & Pestoff, V. (2008). *Images and Concepts of the Third Sector in Europe*, working paper no. 08/02, EMES European Research Network

Defourny, J. & Nyssens, M., (2012). *The EMES approach of social enterprise in a comparative perspective*, Working Paper, No 12/03, EMES European Research Network, Belgium.

Defourny, J. & Nyssens, M. (2013). *Social innovation, social economy and social enterprise: what can the European debate tell us?* In: Frank Moulaert, Diana MacCallum, Abid Mehmood and Abdel Hamdouch, *International Handbook on Social*

Innovation. Social Innovation, Collective Action and Transdisciplinary Research, Edward Elgar: Cheltenham (UK) Northampton (USA), p.40-52.

Dobrijevic Sipka, S. (2018). *Work and social integration of employees with disabilities*. University of Novi Sad Faculty of Philosophy Novi Sad.

Douvitsa, I. (2020), *The work integration social enterprises in Greece*. Ανακτήθηκε από <https://doi.org/10.7203/CIRIEC-JUR.36.17289>

European Commission, (2011). *Social Business Initiative: Creating a favorable climate for social enterprises, key stakeholders in the social economy and innovation*. Ανακτήθηκε από <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0682&from=EN>

George, G. & Mcgahan, A. & Prabhu, J. (2012). *Innovation for Inclusive Growth: Towards a Theoretical Framework and a Research Agenda*. *Journal of Management Studies*. 49. 661 - 683.

Giulia, G. & Borzaga, C. (2009). *Social enterprise: An international overview of its conceptual evolution and legal implementation*. *Social Enterprise Journal*.

Hoffman, L. (2013). *An employment opportunity or a discrimination dilemma Sheltered workshops and the employment of the disabled*. *University of Pennsylvania Journal of Law and Social Change*.

Hulgart, L., Shajahan, P.K. (2014), *Social Innovation for People – Centred Development, The International Handbook on Social Innovation, Collective Action, Social Learning and Transdisciplinary Research*.

European Commission, (2011). *Social Business Initiative: Creating a favorable climate for social enterprises, key stakeholders in the social economy and innovation*. Ανακτήθηκε από <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0682&from=EN>

Laville, J.-L. & Borzaga, C. & Defourny, J. & Evers, A. & Lewis, J. & Nyssens, M. & Pestoff, V. (1999). *Third system: A European Definition*. Ανακτήθηκε από https://www.researchgate.net/publication/252662025_THIRD_SYSTEM_A_EUROPEAN_DEFINITION

Leadbeater, C. (2007). *Social enterprise and social innovation: Strategies for the next ten years*. Ανακτήθηκε από

<http://www.peopleproject.eu/wiki/PEOPLE%20WIKIS/socialentrepreneurship/mainSpace/files/Social%20enterprise%20and%20social%20innovation.pdf>

Lenoir, R. (1974), *Les Exclus: Un Français Sur Dix*, Paris, Editions de SEUIL.

Miethlich, B. & Oldenburg, A. G. (2019). *How Social Inclusion Promotes Sales: An Analysis of the Example of Employing People with Disabilities*. *Journal of Marketing Research and Case Studies*, Article ID 463316. DOI: 10.5171/2019.463316.

Moulaert, F. & Ailenei, O. (2005), *Social Economy, Third Sector and Solidarity Relations: A Conceptual Synthesis from History to Present*, Urban Studies, 42(11): 2037–2053.

Moulaert, F. & Maccallum, D. & Hillier, J. (2013). *Social innovation: Intuition, precept, concept, theory and practice*. Social Learning and Transdisciplinary Research. 13-24.

Murray, R. & Caulier-Grice, J. & Mulgan, G. (2010). *Connecting people, ideas and resources*, The open book of Social Innovation. Social Innovator Series: Ways to Design, Develop, And Grow Social Innovation, The Young Foundation /NESTA.

Nasioulas, I. (2012). *Social cooperatives in Greece. Introducing new forms of social economy and entrepreneurship*. International Review of Social Research base.socioeco.org

Novak, J. & Feyes, A. & Kelsey, J. & Christensen, K. A., (2011). *Application of Intergroup Contact Theory to the Integrated Workplace: Setting the Stage for Inclusion*. School of Counseling and Special Education Faculty Publications https://scholarworks.bgsu.edu/is_pub/2

OECD (2021), LEED Programme-Social Innovation ESF+, <https://ec.europa.eu/european-social-fund-plus/en/esf-social-innovation>

Petmesidou, M. & Guillén A. (2015). *Economic crisis and austerity in Southern Europe: Threat or opportunity for a sustainable welfare state*. OSE Paper Series, 18, European Social Observatory, Brussels, Belgium. Retrieved from http://www.ose.be/files/publication/OSEPaperSeries/Petmesidou_Guillen_2015_OseResearchPaper18.pdf

Polanyi, K. (1944). *The Great Transformation: Economic and Political Origins of Our Time*. New York

Prádanos, L. (2017). D'Alisa, G. & Demaria, F. & Kallis, G. (2014). *Degrowth: A vocabulary for a new era*. Routledge. Teknokultura. 14. 10.5209/TEKN.55414

Robertson, J. & Beyer, S. & Emerson, E. & Baines, S. & Hatton, C. (2019). *The association between employment and the health of people with intellectual disabilities: A systematic review*. Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 32(6),1335-1348. <https://doi.org/10.1111/jar.12632> (από Wiley)

Schur, L. (2002). *The difference a job makes: The effects of employment among people with disabilities*. Journal of Economic Issues, 36(2), 339-347. <https://doi.org/10.1080/00213624.2002.11506476>

Trivedi, C. & Stokols, D. (2011). *Social Enterprises and Corporate Enterprises Fundamental Differences and Defining Features*. Journal of Entrepreneurship - J Enterpren. Researchgate.

Vathakou, E. (2015). *Citizens' solidarity initiatives in Greece during the financial crisis*. In J. Clarke, A. Huliaras, & D. Sotiropoulos (Eds.), *Austerity and the third sector in Greece: Civil Society at the European frontline*. London, England: Routledge

Wilson-Kovacs, D. & Ryan, M. K. & Haslam, S. A. & Rabinovich, A. (2008). *Just because you can get a wheelchair in the building doesn't necessarily mean that you can still participate barriers to the career advancement of disabled professionals*. *Disability & Society* 23(7), 705–717. <https://doi.org/10.1080/09687590802469198>

Ιστοσελίδες

<https://foreis-kalo.gr/news/eggegrammenoi-foreis-sto-geniko-mitroo-foreon-kalo-eos-23-07-2024>

<https://koinonikoepixeiro.eu/wp-content/uploads/2021/12/info-about-KoinSEp-2.pdf>

<https://www.taxheaven.gr/law/4430/2016>

https://ypergasias.gov.gr/wp-content/uploads/2023/03/%CE%95%CF%80%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%81%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%B7%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%BF-%CE%A3%CF%87%CE%AD%CE%B4%CE%B9%CE%BF-%CE%94%CF%81%CE%AC%CF%83%CE%B7%CF%82-%CE%9A%CE%9F_%CE%9A%CE%9A.pdf

(PDF) Social acceptance and employment policy of people with disabilities in Greece. Available from: https://www.researchgate.net/publication/390802446_Social_acceptance_and_employment_policy_of_people_with_disabilities_in_Greece [accessed Nov 19 2025].

N.4019 ΦΕΚ Α'216/30.9.2011 Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και λοιπές διατάξεις

Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία και Προαιρετικό Πρωτόκολλο, ανακτήθηκε από [Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία](#)

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

1. Ποια είναι η νομική μορφή του φορέα σας;

- Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας
- Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση Ένταξης Ευάλωτων Ομάδων
- Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση Ένταξης Ειδικών Ομάδων
- Συνεταιρισμός Εργαζομένων
- Κοινωνικός Συνεταιρισμός Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε.)
- Αστική Εταιρεία των αρ. 741 επ. Α.Κ. (ΑΜΚΕ)
- Σωματείο (αρ. 78 επ. Α.Κ.)
- Αστικός Συνεταιρισμός του ν.1667/1986
- Αγροτικός Συνεταιρισμός του ν.4384/2016
-

Άλλο: _____

2. Η έδρα σας βρίσκεται σε:

- Αστική περιοχή
- Ημιαστική περιοχή (μικρή πόλη)
- Αγροτική περιοχή

3. Αριθμός μελών του φορέα:

4. Ηλικιακή διάρθρωση μελών:

- 18-24
ετών: _____
- 25-29
ετών: _____
- 30-44
ετών: _____
- 45-64
ετών: _____
- ≥ 65 ετών:

5. Εκπαιδευτικό επίπεδο των μελών:
- Χωρίς εκπαιδευτική βαθμίδα: _____
 - Υποχρεωτική εκπαίδευση (Δημοτικό / Γυμνάσιο): _____
 - Απόφοιτος/η Γενικού Λυκείου: _____
 - Απόφοιτος/η ΕΠΑΛ, ΕΠΑΣ η ΙΕΚ: _____
 - Πτυχιούχος ΑΕΙ/ΑΤΕΙ: _____
 - Κάτοχος Μεταπτυχιακού: _____
 - Κάτοχος διδακτορικού: _____
6. Ποιος είναι ο αριθμός των γυναικών μελών του φορέα σας;
- _____
7. Πόσες γυναίκες συμμετέχουν σήμερα στο Όργανο διοίκησης του φορέα σας, είναι δηλαδή μέλη Διοικητικού Συμβουλίου, Διοικούσας Επιτροπής η Διαχειρίστρια:
- Καμία
- 1-2
- 3 η περισσότερες
8. Είναι γυναίκα η Πρόεδρος της της Διοικούσας Επιτροπής, του Διοικητικού Συμβουλίου η η Διαχειρίστρια:
- Ναι
- Όχι
9. Πόσα μέλη του φορέα σας είναι άτομα με αναπηρία οποιασδήποτε μορφής (σωματική, ψυχική, νοητική, αισθητηριακή):
- _____
10. Πόσα μέλη που ανήκουν στις παραπάνω ευάλωτες ομάδες πληθυσμού συμμετέχουν στο Όργανο Διοίκησης του Φορέα σας, είναι δηλαδή μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου, της Διοικούσας Επιτροπής η Διαχειριστής/στρια:
- Κανένα
- 1-2
- 3 ή περισσότερα

11. Ποια θεωρείτε ως προβλήματα / ανασταλτικούς παράγοντες για τη δημιουργία μιας Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης και ποιες αλλαγές προτείνετε:

12. Έχετε αξιοποιήσει τις ευνοϊκές ρυθμίσεις του θεσμικού πλαισίου (π.χ. δημόσιες συμβάσεις κοινωνικής αναφοράς):

Ναι

Όχι

13. Πόσα από τα μέλη σας εργάζονται στον Φορέα σας, δηλαδή έχουν προσληφθεί με σύμβαση εξαρτημένης εργασίας:

14. Για πόσα από τα μέλη του Φορέα σας η απασχόληση σε αυτόν είναι η κύρια απασχόληση / πηγή βιοπορισμού:

15. Σύμφωνα με το άρθρο 18 του ν.4430/2016, το ποσοστό των εργαζομένων μη μελών μπορεί να αυξάνεται μέχρι το 50% του συνολικού ποσοστού των εργαζομένων της Κοιν.Σ.Επ. κατόπιν αιτιολογημένης απόφασης του Τμήματος Μητρώου επι αιτήσεως της Κοιν.Σ.Επ. για την αντιμετώπιση εκτάκτων εποχικών αναγκών για χρονικό διάστημα που δεν μπορεί να υπερβαίνει τους έξι (6) μήνες ανά ημερολογιακό έτος. Έχετε κάνει χρήση της παραπάνω διάταξης:

Ναι

Όχι

16. Υπάρχουν στον Φορέα σας παραδείγματα εργαζομένων – μη μελών, οι οποίοι/ες στη συνέχεια έγιναν μέλη σας:

Ναι

Όχι

17. Πόσο τακτικά πραγματοποιούνται συνεδριάσεις του Διοικητικού Συμβουλίου / Διοικούσας Επιτροπής του Φορέα σας:

- Πολύ συχνά (Περισσότερες από 1 φορά / μήνα)
- Συχνά (Περίπου κάθε μήνα)
- Λιγότερο συχνά (Περίπου κάθε 2-3 μήνες)
- Σπάνια (Κάθε 4 η περισσότερους μήνες)

18. Πόσο τακτικά πραγματοποιούνται Γενικές Συνελεύσεις του Φορέα σας:

- Πολύ συχνά (Περισσότερες από 1 φορά κάθε εξάμηνο)
- Συχνά (τουλάχιστον κάθε εξάμηνο)
- Λιγότερο συχνά (1 φορά κάθε έτος)
- Σπάνια (λιγότερο από 1 φορά κάθε έτος)

19. Από την ίδρυση σας (ή τα τελευταία 10 έτη, σε περίπτωση που η επιχείρηση / Φορέας έχει ιδρυθεί παλιότερα), πόσα μέλη έχουν αναλάβει θέση Προέδρου / Διαχειριστή στον Φορέα:

- 1
- 2-3
- 4 ή περισσότερα

20. Θεωρείτε ότι ο Φορέας σας αναπτύσσει δράσεις Κοινωνικής Καινοτομίας:

- Ναι
- Όχι

21. Εάν απαντήσατε ναι στην παραπάνω ερώτηση, παρακαλούμε να περιγράψετε συνοπτικά κάποια δράση Κοινωνικής Καινοτομίας του Φορέα σας:

22. Στο πλαίσιο της δραστηριότητάς σας, έχετε αναπτύξει κάποια/ες συνεργασία/ες με κάποιον άλλο Φορέα Κ.Α.Λ.Ο.:

Ναι

Όχι

23. Αν απαντήσατε ναι στην παραπάνω ερώτηση, παρακαλούμε να αναγράψετε το είδος της/των συνεργασιών:

Προμήθεια πρώτων υλών

Πώληση προϊόντων

Συνδιοργάνωση εκδηλώσεων

Παροχή τεχνογνωσίας

Άλλο: _____

24. Έχετε αναπτύξει συνεργασίες με άλλους Φορείς (εκτός Φορέων Κ.Α.Λ.Ο):

Πανεπιστήμια

ΟΤΑ Α ή Β Βαθμού

Συνεταιριστική Τράπεζα

Θερμοκοιτίδα

Επιμελητήρια

Σωματεία / Συλλόγους

Άλλο: _____

25. Οι υπηρεσίες ή τα προϊόντα σας διατίθενται / απορροφώνται κατά κύριο λόγο από:

Δημόσιο / ευρύτερο δημόσιο τομέα και ΟΤΑ

Άλλους φορείς Κ.Α.Λ.Ο.

Αμιγώς ιδιωτικό τομέα

Εξαγωγές

26. Σύμφωνα με τις προϋποθέσεις του άρθρου 9 του ν.4430/2016, 10 τουλάχιστον Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας μπορούν να συστήσουν Ένωση Φορέων Κ.Α.Λ.Ο. Συμμετέχετε σε ένωση Φορέων Κ.Α.Λ.Ο.:

Ναι

Όχι

27. Στο πλαίσιο ενίσχυσης της κοινωνικής οικονομίας η Ε.Ε. συγχρηματοδοτεί προγράμματα, ορισμένα εκ των οποίων αφορούν στην εκπαίδευση των μελών των κοινωνικών επιχειρήσεων, καθώς και στη δημιουργία εργαλείων εκπαίδευσης και στήριξης των κοινωνικών επιχειρήσεων. Γνωρίζετε την ύπαρξη αυτών των προγραμμάτων:

Ναι

Όχι

28. Εάν απαντήσατε ναι στην παραπάνω ερώτηση, συμμετείχατε ή έχετε αξιοποιήσει κάποια από τα εργαλεία αυτά; Αν ναι αναφέρετε επιγραμματικά το πρόγραμμα αυτό:

29. Εάν αντιμετωπίζετε δυσχέρειες κατά την εξυπηρέτησή σας από άλλους δημόσιους φορείς ή μη φορείς, παρακαλούμε να προσδιορίσετε τους φορείς αυτούς:

e-ΕΦΚΑ

ΟΑΕΔ

Τράπεζες

Περιφέρειες - Δήμοι

Άλλο: _____

30. Εάν αντιμετωπίζετε δυσχέρειες κατά την εξυπηρέτηση σας με Δημόσιους φορείς, παρακαλούμε να αναγράψετε τις δυσκολίες / προβλήματα που αντιμετωπίζετε συχνότερα:

31. Ποιοι διαπιστώνετε ότι είναι οι παράγοντες που λειτουργούν ανασταλτικά στη δημιουργία και λειτουργία Φορέων Κ.Α.Λ.Ο. (ιεραρχήστε τις παρακάτω κατηγορίες με βάση την κλίμακα: 0=καθόλου σημαντικό, 1=ελάχιστα σημαντικό, 2=σημαντικό, 3= πολύ σημαντικό):

	0	1	2	3
Έλλειψη χρηματοδότησης	☐	☐	☐	☐
Ανασφάλεια ως προς τη βιωσιμότητα	☐	☐	☐	☐
Έλλειψη τεχνογνωσίας	☐	☐	☐	☐
Αδυναμία συγκρότησης ιδρυτικής ομάδας	☐	☐	☐	☐
Αδυναμία επιλογής νομικής μορφής	☐	☐	☐	☐
Έλλειψη στρατηγικού σχεδίου	☐	☐	☐	☐
Έλλειψη δικτύωσης	☐	☐	☐	☐
Γραφειοκρατικές διαδικασίες / συνεργασία με δημόσιους φορείς	☐	☐	☐	☐
Άγνοια των υπηρεσιών για θέματα Κ.Α.Λ.Ο.	☐	☐	☐	☐
Δυσχέρειες στην ισότιμη πρόσβαση στην αγορά	☐	☐	☐	☐
Ελλιπής πληροφόρηση των μελών για τις διαδικασίες και τη λειτουργία συνεταιριστικών σχημάτων	☐	☐	☐	☐
Εσωτερικά προβλήματα λειτουργίας των Φορέων Κ.Α.Λ.Ο.	☐	☐	☐	☐
Άρνηση των εργαζομένων να γίνουν μέλη	☐	☐	☐	☐

32. Σε συνέχεια της παραπάνω ερώτησης, εάν θεωρείτε ότι υπάρχουν κι άλλοι παράγοντες που δρουν ανασταλτικά στη δημιουργία Φορέων Κ.Α.Λ.Ο., παρακαλούμε προσδιορίστε τους παράγοντες αυτούς:

33. Ποιες θεωρείτε σημαντικότερες δημόσιες πολιτικές για την ενίσχυση του πεδίου της Κ.Α.Λ.Ο στη χώρα μας; (ιεραρχήστε τις παρακάτω κατηγορίες με βάση την κλίμακα: 0=καθόλου σημαντικό, 1=ελάχιστα σημαντικό, 2=σημαντικό, 3= πολύ σημαντικό):

	0	1	2	3
Βελτίωση του νομικού πλαισίου	☐	☐	☐	☐
Δημόσιες συμβάσεις κοινωνικής αναφοράς	☐	☐	☐	☐
Συμβουλευτική και κατάρτιση των φορέων Κ.Α.Λ.Ο.	☐	☐	☐	☐
Δράσεις ενημέρωσης του κοινού, ευαισθητοποίηση, προβολή, εκθέσεις και δικτύωση	☐	☐	☐	☐
Προγράμματα ενίσχυσης των Φορέων Κ.Α.Λ.Ο.	☐	☐	☐	☐
Κοινωνικό σήμα (πιστοποίηση των προϊόντων / υπηρεσιών ενός Φορέα Κ.Α.Λ.Ο. ότι πληρούνται πρόσθετα περιβαλλοντικά και κοινωνικά κριτήρια)	☐	☐	☐	☐
Χαρτογράφηση του πεδίου και στατιστικά στοιχεία	☐	☐	☐	☐
Ενημέρωση του δημόσιου και ευρύτερου δημόσιου τομέα για θεσμικά και άλλα θέματα που αφορούν στην κοινωνική επιχειρηματικότητα	☐	☐	☐	☐

34. Ειδικότερα, για τη βελτίωση του θεσμικού πλαισίου για την Κ.Α.Λ.Ο., παρακαλούμε περιγράψτε επιγραμματικά αλλαγές / προσθήκες που κρίνετε χρήσιμες και αναγκαίες:

35. Πως αξιολογείτε την μέχρι σήμερα πορεία του εγχειρήματος ως προς τον σκοπό του:

- Απογοητευτική
- Ικανοποιητική
- Εξαιρετική

36. Πως αξιολογείτε την μέχρι σήμερα πορεία του εγχειρήματος οικονομικά:

- Αρνητική
- Μέτρια
- Θετική

37. Ποιος είναι ο ευρύτερος κοινωνικός αντίκτυπος του Φορέα:

- Η τοπική κοινωνία δεν γνωρίζει καν τον Φορέα
- Η τοπική κοινωνία γνωρίζει τον Φορέα αλλά αδιαφορεί για την δράση του
- Η τοπική κοινωνία ενισχύει και υποστηρίζει τις δράσεις του Φορέα

38. Οι ωφελούμενοι εκπαιδεύονται:

- Ομαδικά
- Μεμονωμένα
- Μεμονωμένα και μετά εντάσσονται σε ομάδα

39. Στην εργασία τους τα μέλη ΑΜΕΑ λειτουργούν:

- Ατομικά και Ανεξάρτητα
- Ομαδικά και συνεργατικά

40. Για την ίδρυση και γενική λειτουργία του Φορέα, σημαντικό ρόλο έπαιξε:

- Ο συσχετισμός ιδρυτικού μέλους με ΑΜΕΑ
- Πρότερη γνωριμία των ιδρυτικών μελών
- Το επάγγελμα κάποιου μέλους (κοινωνικός λειτουργός, ψυχολόγος)

41. Έχετε ενταχθεί σε κάποια δημόσια σύμβαση:

- Το δημόσιο είναι ο κύριος πελάτης
- Το δημόσιο δεν είναι πελάτης
- Το δημόσιο είναι μερικώς πελάτης